

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 4–5, APRILIE-MAI 2023

Anul XXXIII • 390–391

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP
mai 2018

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Marius ANDRUH
Acad. Mircea DUMITRU
Acad. Nicolae-Victor ZAMFIR
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Cristian HERA
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Maria ZAHARESCU

COORDONATOR:

Acad. Marius ANDRUH
Vicepreședinte al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Dr. Andrei MILCA
Mihaela-Dora NECULA

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Monalisa STANCA

Responsabili de număr:
Mihaela-Dora Necula
Andrei Milca
Narcis Zărnescu

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

Cuprins

ZIUA ACADEMIEI ROMÂNE	
Ioan-Aurel Pop, Academia Română, instituție erudită și savantă	6
ENERGIA ȘI CLIMA – QUO VADIS?	
Nicolae A. Anastasiu, Doru Cătălin Morariu, Dilema trilemei energetice	9
RĂZVAN THEODORESCU – IN MEMORIAM	
Macedonian Academy of Sciences and Arts, Ohrid, Skopje and Răzvan Theodorescu	27
Alexandre Kostov, Hommage à l'académicien Răzvan Theodorescu	30
Marie Nystazopoulou-Pélékidou, À la mémoire de Răzvan Theodorescu, le professeur, le secrétaire général, le collègue	32
Ioanna Kotsiavra-Champoud, Un immense regret de la disparition de Răzvan Theodorescu	34
Dumitru Preda, Un gând pentru neuitare	35
Adrian Năstase, Un diplomat al culturii și al vieții publice – Răzvan Theodorescu	38
Sergiu Iosipescu, Remember Răzvan Theodorescu	39
Sabina Ispas, Savantul în cetate	41
Romeo Belea, Profesorul Răzvan Theodorescu ne va lipsi	43
Georgeta Stoica, Scrisoare despre un nemuritor. Omagiu academicianului Răzvan Theodorescu	44
Ioana Feodorov (Cândea), The medieval art scholar and kind friend we all miss	46
Oana-Lucia Dimitriu, In memoriam academician Răzvan Theodorescu	52
Steluța Constanța Boroghină, Profesorul. Domnul profesor Răzvan Theodorescu	54
Livia Stoenescu, Academicianul Răzvan Theodorescu, un profesor extraordinar	56
Adrian-Silvan Ionescu, Un stâlp al Bibliotecii Academiei Române	58
Narcis Dorin Ion, Plecarea unui cărturar aparte – academicianul Răzvan Theodorescu	60
Opera academicianului Răzvan Theodorescu. Recunoaștere națională și internațională	62
CONVORBIRI	
Cătălin Mosoia, Interviu cu dr. Irinel Popescu, membru corespondent al Academiei Române – Academia Română, una dintre cele mai respectate instituții din România	69
CONFERINȚELE DALLES ALE ACADEMIEI ROMÂNE	
Wilhelm Dancă, Paștele creștin și Paștele evreiesc. Asemănări și diferențe	74

DRAGOMIR HURMUZESCU (1865–1954)	
Filofteia Repez, Dragomir Hurmuzescu – deschizător de drumuri	83
Lucian Ștefan Cozma, O analiză a operei de inventică aparținând lui Dragomir Hurmuzescu	86
Ioana Petcu, Două personalități ale Academiei Române, Dragomir Hurmuzescu și Ștefan Odobleja, pionieri în cercetarea științifică românească	91
Narcis Zărnescu, Repere și interferențe științifice	94
Radio România Cultural, Dragomir Hurmuzescu – „părintele” radiofoniei românești	97
URMUZ 140–100	
Gheorghe Păun, Anul Urmuz 2023	103
Michael Finkenthal, Câteva observații despre descoperirile periodice ale operei lui Urmuz	107
Irma Carannante, Urmuz – un pionier al postmodernismului?	113
Narcis Zărnescu, Inerții hermeneutice, stereotipuri critice și antidoturi semiutopice	118
CRONICA VIETII ACADEMICE	123
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	127
GHID PENTRU AUTORI	129

Ziua Academiei Române

4 aprilie 2023

Ziua porților deschise

Academia Română, instituție erudită și savantă

Acad. Ioan-Aurel Pop
Președintele Academiei Române

Academia Română, instituție fondată la 1 aprilie 1866, a fost de la începuturile ei erudită și savantă, dar și națională, enciclopedică și activă în societate. A fost națională, adică reprezentativă și unificatoare pentru cultura din întreg spațiul românesc. Libertatea națiunii era atunci o valoare fundamentală a Europei. Conform decretului de înființare, cei 21 de membri fondatori erau personalități marcante din România timpului și din teritoriile românești aflate sub stăpânirea imperiilor străine: habsburgic (Transilvania, Banat, Maramureș, Bucovina), țarist (Basarabia) și otoman (din rândul românilor din Peninsula Balcanică). A fost enciclopedică, fiindcă a primit în rândurile sale specialiști în diferite domenii ale cunoașterii. A fost activă social, fiindcă i s-a cerut de la început de către comunitatea românilor să fie o prezență vie în viața publică. În acest sens, Academia și-a asumat rolul de consacrare a valorilor intelectuale de prim rang, de coordonatoare a științelor și artelor, de factor de echilibru în funcționarea și dezvoltarea României, de educatoare a națiunii.

În 1879, Societatea Academică Română a fost declarată, printr-o lege specială, „institut național”, sub numele de Academia Română – „persoană morală și independentă în toate lucrările, de orice natură” –, denumire ce s-a menținut apoi neîntrerupt până astăzi; doar în perioada

1948–1989, instituția a primit, pe lângă denumirea de „Academie” și numele statului român, figurând astfel ca „Academia Republicii Populare Române” (în intervalul 1948–1965) și „Academia Republicii Socialiste România” (în perioada 1965–1989); din 1990 a revenit la denumirea ei firească, tradițională, de Academia Română.

Pe când Academia Română avea cu puțin peste o jumătate de secol de viață, România întregită abia se năștea. Atunci, într-o ședință solemnă a instituției noastre, la 14 mai 1919, Nicolae Iorga remarcă marea schimbare, pregătită și înfăptuită și de către Academie: „Pentru întâia oară, membrii Academiei Române care vin să participe la lucrările ei, închinată în cea mai mare parte cunoașterii limbii și trecutului românesc, n-au de trecut granița [...]. Când urmașii își vor închipui România Mare, cum zugravii vechi înfățișează fundațiunile sfinte de pe vremuri, purtate pe mâinile ctitorilor, la dreapta va sta, în locul domnului ziditor, regele Ferdinand I, șef de oaste biruitoare; la stânga însă, unde apare în smerite haine mohorâte vlădica pregătitor, sfătuitor și consacrat, cerem un loc, cerem acest loc din stânga pentru cărturarul român, propovăduitor neobosit, de-a lungul secolelor, al unității naționale”. Academia Română întruchipează astfel prototipul „cărturarului român” – elogiat de Iorga – și se află între acele câteva instituții de căpătâi care au ctitorit România. De aceea, marele istoric socotea

**Alocuțiune rostită la sesiunea festivă dedicată sărbătoririi Academiei Române
(4 aprilie 2023, Aula Academiei Române)*

Academia drept o „fundațiune sfântă”, aidoma unei biserici.

Academia Română a cunoscut, asemenea tuturor instituțiilor de cultură ale țării, vitregiile regimului comunist totalitar, ale cărui ingerințe s-au făcut simțite din plin. Astfel, în 1848, au fost excluși din Academie 98 de membri titulari, corespondenți și de onoare, considerați, datorită gândirii, operei și convingerilor lor politice, drept neadaptabili noilor orientări ale culturii și ostili regimului comunist. Mulți au fost arestați, iar dintre ei, unii au murit în închisorile comuniste. Epurări s-au făcut și în rândurile cercetătorilor din institute. Totodată, proprietățile Academiei au fost și ele supuse naționalizării. Ulterior, Academia a fost deposedată, adesea fără formele legale elementare, de fundații, de unele colecții de documente, monede, piese arheologice și opere de artă, transferate abuziv altor instituții și recuperate parțial după 1989. Între anii 1974 și 1989, i s-a interzis Academiei să mai primească noi membri, i s-au răpit institutele, așezământul urmând să moară prin extincție biologică.

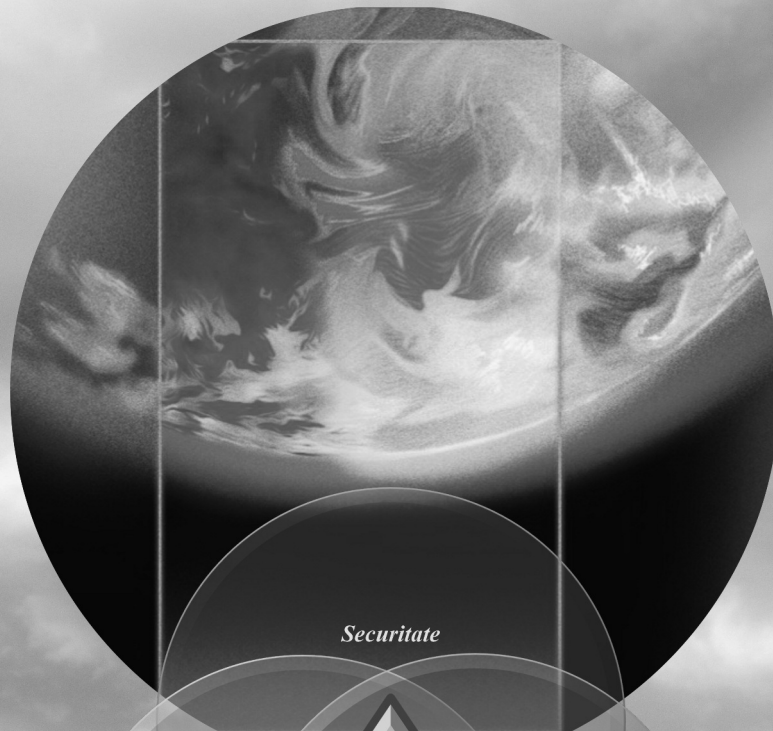
Soarta a voit altminteri și Academia a re-născut.

Paul Valéry (1871–1945), care nu era prea dărnice în aprecieri, avea să scrie cândva: „Într-o lume instabilă, în care puterea politică este subjucată absurdului și contingentului și angajată într-o luptă perpetuă pentru existență, o rezistență în fața grabei, a confuziei, a versatilității, a pasiunilor reale sau simulate este indispensabilă. Ne gândim la o insulă în care s-ar conserva cel mai bine cultura umană! Nu depinde decât de noi să aducem spre această magistratură ideală Academia Franceză”. *Mutatis mutandis*, noi credem că această magistratură ideală poate să fie îndeplinită în societatea românească de către Academia Română.

Academia Română este o alcătuire omenească și, prin urmare, ea are toate calitățile și defectele unor asemenea creații imperfecte. Cu toate acestea, Academia Română are și a avut în toată existența ei o anumită unicitate, bazată pe independența spiritului creator al elitei intelectuale de cel mai înalt nivel, elită pe care o reunește sub cupola ei. Academia are obligația morală de a cultiva valori, virtuți și încredere în forța creatoare a omului, a națiunii și a națiunilor.

Energia și clima – Quo vadis?

Energia mereu în actualitate

Securitate

*Quo
Vadis?*

Sustenabilitate

Accesibilitate

Prioritatea momentului: Securitatea energetică

Dilema trilemei energetice

Acad. Nicolae A. Anastasiu

*Doru Cătălin Morariu**

Energia durabilă – Provocări majore și Decizii urgente

Energia durabilă reprezintă o condiție primordială pentru dezvoltarea sistemelor energetice stabile și accesibile care să permită satisfacerea cererii mereu crescute de energie, concomitent cu reducerea amprentei de carbon. *Durabilitatea energetică* – conform definiției formulate de către Consiliul Mondial al Energiei (World Energy Council sau WEC) și adoptate de către comunitatea energetică internațională – se bazează pe o abordare sistemică tridimensională, care încearcă să stabilească un echilibru optim în rezolvarea a trei domenii de provocări majore cu care este confruntat sectorul energetic global din trei direcții strategice principale:

(i) **securitatea energetică**, dimensiunea care se referă la gestionarea eficientă a aprovizionării cu energie primară din surse interne și externe pentru a alimenta creșterea economică, menținerea unei fiabilități ridicate a infrastructurii energetice, precum și capacitatea unei națiuni și/sau a companiilor energetice de a satisface cererea actuală și cea viitoare de energie și de a-și reveni rapid, cu întreruperi minime, în furnizarea de energie, după eventuale șocuri ale sistemului energetic;

(ii) **accesibilitatea energetică**, dimensiunea care reflectă capacitatea unui sistem energetic de a asigura accesul universal la energie, la un preț corect și echitabil pentru toate categoriile de consumatori, prin creșterea disponibilității de aprovizionare cu energie în rândul populației și reducerea sărăciei energetice; și

(iii) **sustenabilitatea energetică**, dimensiunea care se referă la atenuarea impactului asupra

mediului prin dezvoltarea aprovizionării cu energie din surse regenerabile și din alte surse cu emisii scăzute de carbon. Sustenabilitatea ambientală are în vedere dezvoltarea durabilă a mediului natural prin procesul de tranziție a sistemului energetic al unei țări către *atenuarea* și evitarea potențialelor daune asupra mediului și diminuarea efectelor generate de schimbările climatice.

Provocările majore pentru dezvoltarea energiei durabile pe baza celor trei piloni ai sustenabilității energetice constituie „trilema energetică” (Fig. 1), un concept fundamental pentru evaluarea stadiului de dezvoltare durabilă în care se află un sistem energetic pe traseul către obiectivul *net-zero*. Rezolvarea trilemei implică procese de ajustare a obiectivelor pe cele trei direcții strategice, precum și legături complexe între o varietate de factori de decizie (publici și privați), care acoperă întreg spectrul politic, economic, social, educațional și ambiental. Progresele în rezolvarea celor trei cerințe de bază pentru dezvoltarea durabilă sunt aliniată, astfel, încât progresul realizat în cele trei domenii să fie interdependent și complementar.

Dezvoltarea durabilă a energiei necesită politici și decizii care să se adreseze simultan celor trei direcții strategice interconectate, acceptând totuși că deciziile energetice specifice unui singur domeniu prioritar implică acceptarea unui „compromis” pentru fiecare dintre celelalte două domenii.

În general, perspectivele privind urgența în rezolvarea provocărilor pentru cei trei piloni ai *sustenabilității energetice* variază de la o țară la

*Dr. inginer geolog, CEO – Grupul Raffles Energy, Marea Britanie

alta, ceea ce face dificilă definirea „spațiului de interes comun” pentru toți participanții.

Incontestabil, *securitatea energetică* a devenit prioritatea momentului, toate țările fiind în prezent foarte concentrate pe găsirea de soluții viabile și durabile pentru asigurarea aprovizionării cu energie în consonanță cu gestionarea volatilității prețurilor de pe piețele de energie. În acest context, celelalte două dimensiuni strategice, *sustenabilitatea* și respectiv *accesibilitatea*, par să fi rămas cu câțiva pași în urma protagonis-tului: *securitatea energetică*. Necesitatea de a asigura, cu maximă prioritate, cerințele privind securitatea energetică riscă să pună pe planul doi obiectivele fundamentate ale gestionării unei tranziții energetice echilibrate care să garanteze beneficiile energiei sustenabile pentru toți.

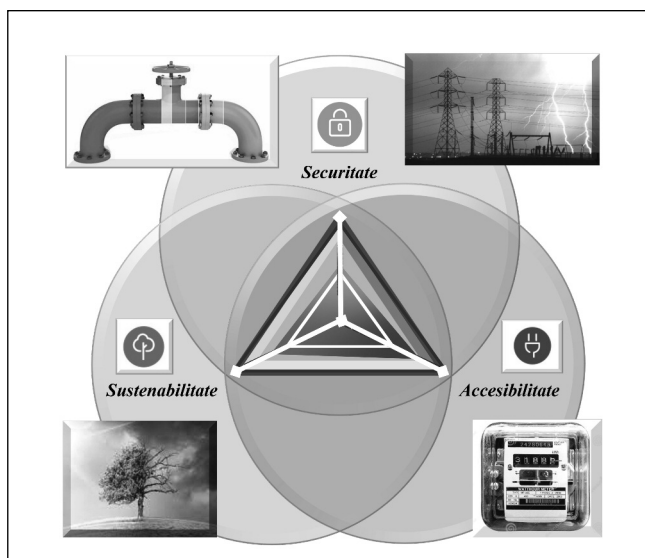

Fig. 1 – Trilema energetică:
Prezentare schematică a conceptului.

Cum stau lucrurile în criza energetică globală? Primele simptome ale unei posibile crize energetice au apărut încă din toamna anului 2021, pe fondul plin de speranțe al atenuării impactelor pandemiei Covid-19. Ele s-au acutizat în următoarele câteva luni de iarnă, relativ blândă, de la cumpăna dintre anii 2021/2022, iar în prezent s-au cronicizat, urmare a declanșării de către Rusia a războiului din Ucraina.

Omenirea se confruntă în prezent cu un viitor energetic incert. Sistemele energetice din întreaga lume se află în stadii de dezvoltare foarte diferite, ceea ce determină o mare variabilitate a gradului de sustenabilitate a fiecărui sistem în parte. Odată

cu creșterea cererii de energie și pe fondul general al intensificării preocupărilor legate de schimbările climatice, tot mai multe națiuni au identificat *securitatea energetică* ca reprezentând aspectul primordial al trilemei. În consecință, au decis să focalizeze inițiativele politice și economice pentru redresarea și reconfigurarea sistemelor energetice pe coordonatele durabile ale securității energetice.

Se modifică echilibrul global al trilemei energetice?

O decizie geopolitică necesară, dar cu potențiale consecințe economice și sociale.

Este mai bine de un an de când Rusia a invadat Ucraina, un act care a produs un șoc masiv în piețele globale de energie și o lovitură devastatoare pentru relația Rusiei cu cel mai mare client al său, Uniunea Europeană, care, la momentul invaziei, cumpăra aproximativ 50% din exporturile de petrol ale Rusiei și peste 60% din exporturile ei de gaze naturale. Agenția Internațională pentru Energie (IEA, 2022) a avertizat cu insistență, cu câteva luni înainte de invazie, că Rusia denaturează piețele de gaze naturale prin reducerea livrărilor către Europa, ducând la creșterea prețurilor exact în același timp cu creșterea tensiunilor asupra Ucrainei.

La 1 martie 2022, la doar o săptămână după invazie, IEA a publicat deja un plan de acțiune în zece puncte care a prezentat modul în care Uniunea Europeană și-ar putea reduce rapid dependența de aprovizionarea cu gaze naturale rusești. Planul presupune o combinație de măsuri care ar sprijini *securitatea energetică* și accesibilitatea la prețuri, menținând în același timp Europa pe drumul cel bun pentru obiectivele sale climatice.

După perioada (2020–2022) în care societatea s-a confruntat cu pandemia COVID-19, dar mai ales după invazia Rusiei în Ucraina (24 februarie 2022) și începutul unui război care pare a se extinde, economia mondială a fost destabilizată, iar piețele energetice și-au reconfigurat prioritățile programelor de dezvoltare, precum și volumul și modul de alocare a investițiilor. O consecință firească a acestor modificări structurale din peisajul energetic global este că ceea ce am numit *tranziția energetică* – în accepțiunea Acordului de la Paris (COP21) – a început să fie regândită într-o

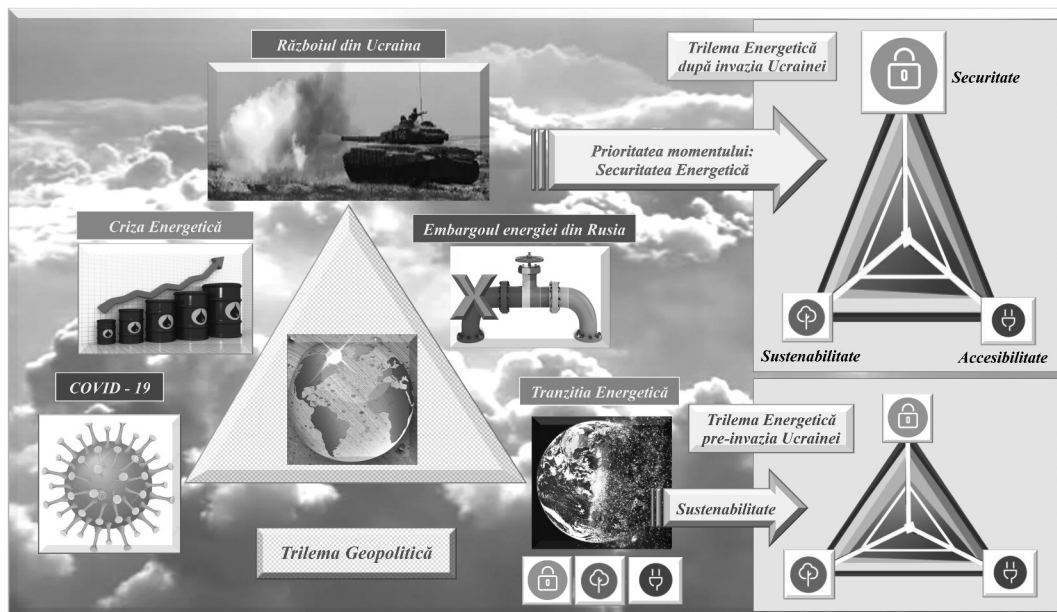

Fig. 2 – Trilema geopolitică a modificat echilibrul dintre direcțiile strategice ale trilemei energetice.

nouă trilemă, cea geopolitică, ce descrie starea și evoluția economiei mondiale în noul context, prin proiectarea unui triunghi în ale cărui extreme erau plasate categorii care se opuneau reciproc: (i) pandemia, (ii) războiul din Ucraina și (iii) schimbările climatice (Fig. 2).

Pentru experți, motivația unei analize profunde pleca de la efectele încălzirii climatice asupra societății, în general. Constatând degradarea mediului și apariția unor dezechilibre naturale, urmare a procesului de încălzire globală, foruri internaționale (ONU, UE etc.) și alte comunități implicate s-au reunit în cunoscutele Conferințe ale Părților (COP-uri) pentru a trage concluzii și a impune soluții de remediere a acestui proces.

O bornă importantă, de maximă referință, care a încercat să stabilească ținte climatice, ce trebuiau urmărite și stabilizate, a fost COP21 (Paris, 2015), care a statuat, cu acordul celor 175 de state semnatare (din 196 participante), următoarele:

- creșterea încălzirii globale trebuie să fie limitată la mai puțin de 2°C sau chiar până la 1,5°C, față de nivelul din perioada preindustrială;
- fiecare țară trebuie să determine, să planifice și să raporteze în mod regulat cu privire la contribuția financiară pe care o angajează pentru **atenuarea** încălzirii globale;
- niciun mecanism nu obligă o țară să stabilească un obiectiv privind volumul emisiilor

specifice până la o anumită dată, dar fiecare obiectiv ar trebui să depășească obiectivele stabilite anterior;

- creșterea capacității de *adaptare* la efectele negative ale schimbărilor climatice și de promovare a rezilienței la schimbările climatice și a dezvoltării emisiilor scăzute de gaze cu efect de seră să se realizeze într-un mod care să nu amenințe producția de alimente (deci sănătatea).

Următoarele conferințe, organizate pe fondul pandemiei COVID-19 și începerea războiului în Ucraina, au fost COP26 (Glasgow, în Scoția, 2021) și, apoi, COP27 (Sharm el Sheikh, în Egipt, 2022). Ambele conferințe au constatat dificultățile atingerii țintelor propuse la Paris și au căutat soluții acceptabile pentru toate țările.

Conferința de la Glasgow nu s-a putut încheia cu un acord, iar semnatarii au apelat la un protocol cu recomandări. COP26 a schimbat prioritățile acestui deceniu de la „*asumarea de angajamente climatice*” la „*acțiuni specifice*” pentru atingerea obiectivelor deja asumate. Prioritatea la COP21 – Paris a fost despre **angajamente climatice**, cât mai multe și cât mai substanțiale, iar prioritatea la COP26 – Glasgow a fost despre **direcția și conținutul acțiunilor climatice**, deci despre **implementare**. În esență, COP26 reprezintă o schimbare evolutivă pe traseul tranziției energetice, dar în același timp devine și o schimbare revoluționară prin accentul

pe care îl pune pe îndeplinirea integrală a promisiunilor climatice asumate, prin asigurarea finanțării necesare pentru realizarea obiectivelor și prin monitorizarea, în timp real, a implementării acestora.

Conferința de la Sharm el Sheikh, din dorința de a ajuta țările sărace, a urmărit impunerea unei tranziții juste:

- legată de problema **finanțării țărilor sărace** afectate de dezastre cauzate de schimbările climatice;

- prin înființarea unui **fond de „pierderi și daune”** pentru a ajuta țările în curs de dezvoltare să suporte costurile imediate ale evenimentelor provocate de încălzirea globală, dar după ce

- un **„comitet de tranziție”** va face recomandări pentru ca țările să le adopte la conferința climatică COP28 din noiembrie 2023 (o altă amânare!) de la Dubai;

- bogații poluează/săracii plătesc se preconizează o formă de compensare pentru dezastrelor climatice în creștere (secete, incendii, inundații etc.) generate de gazele cu efect de seră (GES).

Pentru angajamentele COP26, războiul din Ucraina a însemnat depășirea liniei roșii. El a perturbat acțiunile climatice la care se lucra, a deturnat destinația investițiilor, a impus schimbarea strategiei energetice și conținutul tranziției energetice.

Până de curând, Europa a depins masiv de resursele energetice importate din Rusia: circa 38% din importul de gaze naturale, circa 40% din cărbune și circa 30% din cel de petrol și produse petroliere (Fig. 3).

O parte din țările UE, după decizia Rusiei de a tăia exporturile de gaze către țările neprietenoase ei, își revizuiesc strategiile, caută noi rute de aducere a gazelor *by pipe* în Europa, dezvoltă infrastructurile portuare pentru primirea gazelor lichefiate (LGN) și se reorientează spre energia nucleară, folosirea energiei geotermale, dezvoltarea resurselor regenerabile și valorificarea resurselor neconvenționale (shale gas, tight gas, coal bed methane (CBM), gaz hidrați).

Uniunea Energetică se bazează pe cele trei obiective stabilite de multă vreme ale politicii energetice a UE: (i) securitatea aprovizionării, (ii) durabilitatea și (iii) competitivitatea. Pentru a atinge aceste obiective, Uniunea Energetică se concentrează pe cinci dimensiuni care se susțin reciproc:

- piața internă a energiei;
- eficiența energetică;
- decarbonizarea economiei și
- cercetare, inovare și competitivitate.

Comunicarea Comisiei Europene referitoare la Uniunea Energetică solicită o transformare fundamentală a sistemului energetic al Europei

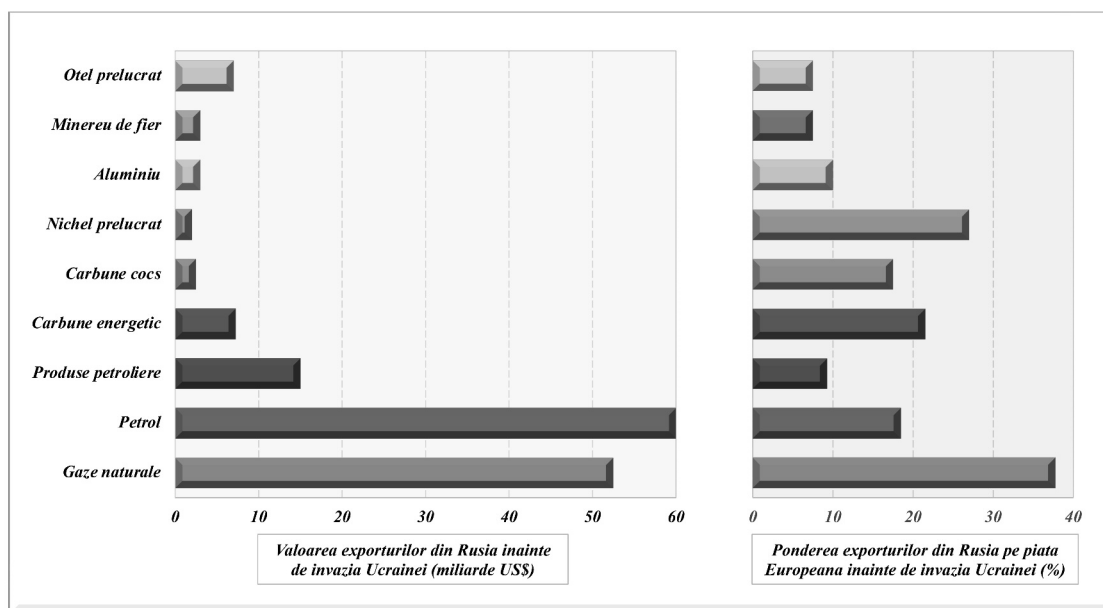

Fig. 3 – Dependența Europei de resursele minerale energetice primare și nonenergetice din Rusia (sursa datelor primare: WoodMackenzie, 2022; IEA, 2022; Accenture, 2022).

și are în vedere următoarea viziune pentru Europa:

- să vorbim la nivel global cu o singură voce;
- să construim o economie durabilă, eficientă și ecologică, unde energia circulă liber peste granițe, pe baza concurenței și a celei mai bune utilizări posibile a resurselor;
- în care cetățenii își asumă responsabilitatea tranziției energetice, beneficiază de noile tehnologii pentru a-și reduce facturile, participă activ la piață și unde consumatorii vulnerabili sunt protejați.

Raportul Comunității Europene privind starea Uniunii Energetice analizează cele mai recente evoluții în materie de politici și descrie progresele înregistrate la nivelul Comunității Europene în direcția îndeplinirii obiectivelor UE privind energia și clima pentru 2030 și evaluează răspunsul UE în materie de politică energetică la actuala criză energetică.

Agresiunea militară neprovocată și nejustificată a Rusiei împotriva Ucrainei a bulversat piețele energiei, declanșând o volatilitate a prețurilor și o insecuritate energetică în întreaga lume, cu impact și repercusiuni asupra sistemului energetic din spațiul UE. Statele membre ale UE și-au „remodelat în mod dinamic strategiile energetice pentru a reflecta noile realități geopolitice și pentru a

răspunde nevoii de energie la prețuri accesibile”. Printre altele, ele și-au intensificat acțiunile de creștere a aprovizionării cu gaze de la partenerii de încredere ai UE. Prețurile record la energie, începând cu a doua jumătate a anului 2021, au fost exacerbate de conflict (Rusia folosind aprovizionarea cu energie drept armă de război) și au fost puternic afectate și de temperaturile record din perioada de vară. De aceea, UE consideră că este imperativ să se „accelereze tranziția către o energie curată și să se pună capăt dependenței de energia rusă cât mai curând posibil și cu mult înainte de sfârșitul acestui deceniu.

Un element esențial, nou, al răspunsului politic european la această situație fără precedent este **Planul REPowerEU** (Fig. 4 și Tab. 1), prezentat de Comisia Europeană, în mai 2022, care se bazează pe punerea în aplicare deplină a *Pactului verde european* (Fig. 5). Planul, adoptat printr-o nouă Comunicare comună privind angajamentul extern al UE în domeniul energiei, include un set de acțiuni integrate menite „să economisească energie, să diversifice și să asigure aprovizionarea cu energie, să stimuleze utilizarea energiei din surse regenerabile și să combine în mod inteligent investițiile și reformele”. REPowerEU sporește nivelul de ambiție al propunerilor legislative „**Pregătiți pentru 55**” în domeniul eficienței

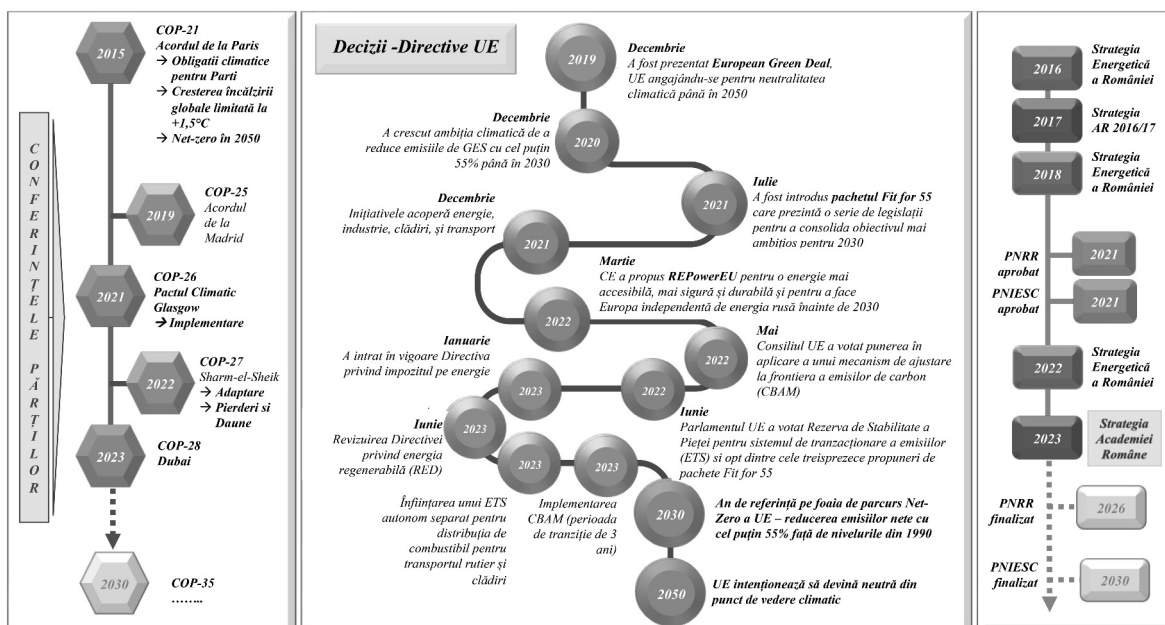

Fig. 4 – REPowerEU: Foaia de parcurs a tranziției UE către energie sigură, durabilă și accesibilă (cu modificări după EU Commission, 2022; KPMG, 2022).

Măsuri prioritare pe termen scurt pentru a evita o posibilă accentuare a crizei energetice în perioada de iarnă 2022/2023 și pentru a crea premise favorabile dezvoltării accelerate a surselor de energie regenerabilă	Obiective strategice		
	Securitate	Sustenabilitate	Accesibilitate
			
<i>Achiziții comune de gaze, gaze naturale lichefiate (GNL) și hidrogen prin Platforma Energetică a UE pentru toate statele membre care doresc să participe, precum și pentru Ucraina, Moldova, Georgia și Balcanii de Vest</i>	✓✓		✓
<i>Noi parteneriate energetice cu furnizori de încredere, inclusiv cooperarea viitoare în domeniul surselor regenerabile și al gazelor cu emisii scăzute de carbon</i>	✓✓	✓	
<i>Lansarea rapidă a proiectelor de energie solară și eoliană combinată cu utilizarea hidrogenului regenerabil pentru a economisi aproximativ 50 de miliarde de metri cubi (Bcm) de importuri de gaze naturale</i>	✓	✓✓	
<i>Aprobarea în 2022 a primelor proiecte de hidrogen la nivelul UE</i>	✓	✓✓	
<i>Comunicare a UE privind economisirea energiei cu recomandări despre modul în care cetățenii și întreprinderile pot economisi aproximativ 13 miliarde de metri cubi (Bcm) din importurile de gaze naturale</i>	✓✓		✓
<i>Grad de umplere a depozitelor de gaze de minimum 80% din capacitate până la 1 noiembrie 2022</i>	✓✓		✓
Măsuri pe termen mediu pentru consolidarea securității energetice și creșterea ponderii energiei regenerabile în mix-ul energetic, care urmează să fie finalizate înainte de 2027	Obiective strategice		
	Securitate	Sustenabilitate	Accesibilitate
			
<i>Noi planuri naționale REPowerEU în cadrul Fondului modificat pentru redresare și reziliență – pentru a sprijini investițiile și reformele în valoare de 300 de miliarde EUR</i>	✓✓	✓✓	✓✓
<i>Stimularea decarbonizării industriale cu 3 miliarde EUR de proiecte anticipate în cadrul Fondului pentru inovare</i>	✓	✓✓	
<i>Legislație nouă și recomandări pentru autorizarea mai rapidă a surselor regenerabile, în special în „go-to areas” dedicate cu risc scăzut de mediu</i>	✓	✓✓	
<i>Investiții într-o rețea de infrastructură de gaze și electricitate integrată și adaptată</i>	✓✓	✓	✓
<i>Ambiție sporită privind economiile de energie prin creșterea obiectivului la nivelul UE privind eficiența pentru 2030 de la 9% la 13%</i>	✓		✓✓
<i>Creșterea obiectivului european de energie regenerabilă pentru 2030 de la 40% la 45%</i>	✓	✓✓	✓✓
<i>Noi propuneri ale UE pentru a se asigura că industria are acces la materii prime esențiale</i>	✓	✓✓	
<i>Un accelerator de hidrogen pentru a construi 17,5 GW până în 2025 de electrolizoare pentru a alimenta industria UE cu producție autohtonă de 10 milioane de tone de hidrogen regenerabil</i>	✓	✓✓	
<i>Un cadru de reglementare modern pentru hidrogen</i>	✓	✓✓	

Tab. 1 – REPowerEU: Planul de măsuri pe termen scurt și mediu pentru asigurarea Europei cu energie sigură, durabilă și accesibilă (cu modificări după Comisia Europeană, 2022).

Legenda: Obiectiv principal ✓✓; Obiectiv secundar ✓.

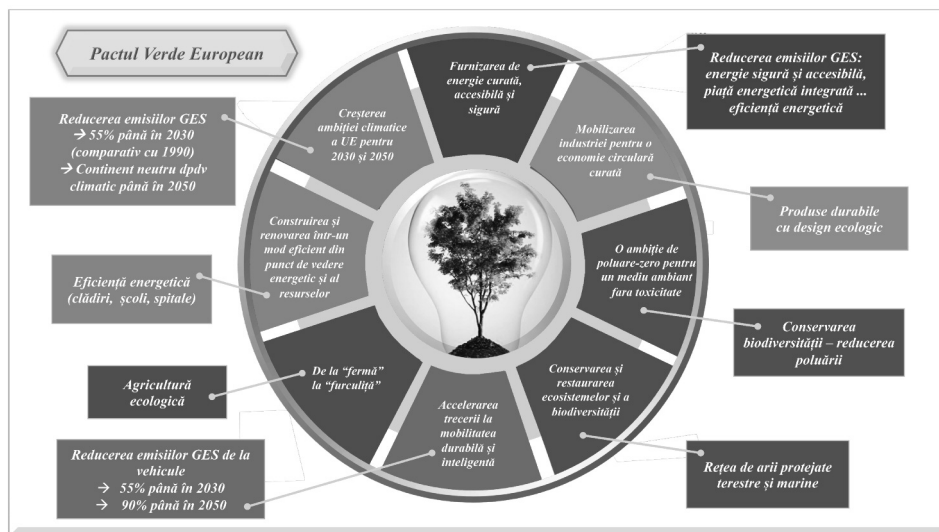

Fig. 5 – Pactul Verde European: Direcții strategice și politici sectoriale pentru tranziția energetică (cu modificări după EU Commission, 2022; KPMG, 2022).

energetice și al surselor regenerabile de energie, care se află în prezent într-un stadiu avansat al negocierilor legislative.

Suntem în primăvara anului 2023, iar pe fondul reajustării, prin diminuare a bugetelor climatice (din cauza deturnării investițiilor în sectorul militar)..., panica decidenților (ONU, UE, guverne etc.), legată de neatingerea țintelor climatice stabilite la COP21 și asumate progresiv până în prezent, la COP 27, a devenit tot mai accentuată. Rapoartele recente ONU și IPCC (martie, 2023) publică concluziile a zeci de specialiști privind efectele încălzirii globale, dar și ale războiului, iar personalități marcante de la nivel mondial se sesizează și fac declarații șocante.

Într-adevăr, toate statele membre vor fi afectate, dar unele dintre ele vor fi mai afectate decât altele, în principal din cauza dependenței lor de resursele energetice primare din Rusia, dar și din cauza structurilor lor economice și a cadrului fiscal, a locației lor geografice și a impactului diferit al fluxurilor de refugiați.

Rapoartele recente (IEA – World Energy Outlook, 2022; IPCC – Grupul Interguvernamental pentru Schimbări Climatice, 2021; 2023) constată și avertizează:

- Omenirea se apropie cu pași rapizi de niveluri catastrofale de încălzire, iar obiectivele climatice asumate pe plan global nu vor mai putea fi atinse, decât dacă se iau măsuri imediate și radicale.

- Fără reduceri imediate, rapide și la scară largă ale emisiilor de gaze cu efect de seră (GES), limitarea încălzirii la aproape 1,5°C sau chiar 2°C peste nivelurile preindustriale va fi imposibil de atins.

- Efectele poluării cauzate de încălzirea planetei sunt deja mai severe decât era anticipat și ca urmare ne îndreptăm spre consecințe din ce în ce mai dramatice, cu mult mai greu de atenuat și în multe situații ireversibile.

- Concentrațiile de poluare cu emisii GES din atmosferă sunt la cel mai ridicat nivel de mai bine de două milioane de ani, iar rata de creștere a temperaturii în ultima jumătate de secol este cea mai mare din ultimii 2000 de ani.

- Cea mai mare amenințare la adresa schimbărilor climatice este dependența continuă a lumii de arderea combustibililor fosili, care încă reprezintă mai mult de 80% din energia lumii și 75% din poluarea produsă de încălzirea planetei cauzată de om.

- Un sistem energetic bazat pe combustibili fosili rămâne un sistem fragil, neperformant și generator de poluare avansată.

- Sectorul energetic este cel mai mare emițător de GES și are cel mai mare potențial de reducere a emisiilor, contribuind cu 33 GtCO₂e numai în 2021. Prin tranziția către surse regenerabile și alte surse de energie cu emisii scăzute de carbon și creșterea eficienței energetice, acest sector (excluzând nuclearul)

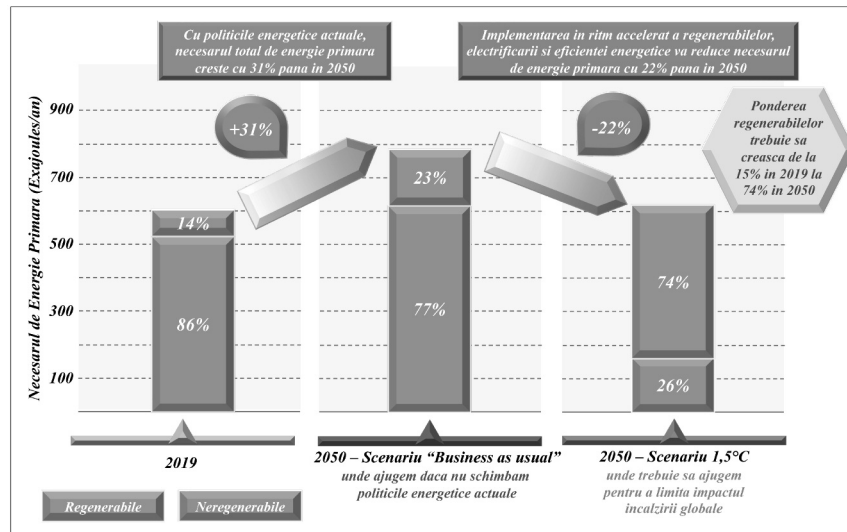

Fig. 6 – Tendințe energetice (2019–2050) ale surselor regenerabile și neregenerabile (sursa datelor primare: IRENA, 2022; IEA, 2022).

are potențialul de a reduce 12,5 GtCO₂e pe an, sau cu 38%.

Pentru ca societatea să accepte și să realizeze o tranziție energetică justă ea trebuie să-și însușească, în mod concomitent, cele trei direcții ale *trilemei energetice* (IEA-WEO, 2022; IEA, 2023).

- Pe marginea acestor deziderate, fiecare stat va trebui să-și revadă *legislația*, pentru ca aceasta să fie pregătită să accepte și să integreze obiectivele privind energia regenerabilă, respectiv, planurile energetice naționale.

- Planurile energetice naționale* ar trebui să includă surse de energie care să permită dezvoltarea sectoarelor cheie, cum ar fi electricitate și încălzire, transporturi-infrastructură, industrie, agricultură, construcții... Diferențele dintre aceste sectoare vor impune decizii diferite.

- Sursele regenerabile* de energie agreeate, cu potențial de dezvoltare, trebuie să fie cele eoliene, fotovoltaice (solare), hidrotehnice, geotermale, bioenergetice, alături de sursele nucleare (reintroduse în categoria energiei verzi) și de hidrogen. Pentru dezvoltarea acestora și atragerea investitorilor se impune un angajament politic.

- Elaborarea obiectivelor energetice naționale trebuie să aibă girul politic și să se petreacă în totală transparență, consultând atât sectorul de stat, cât și pe cel privat.

Rapoartele IRENA (2022) și IPCC (ONU) din martie 2023 fac o sinteză a *promisiunilor climatice* și se opresc la țintele de *net-zero/2050* și

1,5°C/2050. Pentru atingerea lor, rapoartele atrag atenția asupra câtorva direcții importante:

- Rolul energiilor regenerabile în planurile naționale pentru anii 2030 și 2050 este privit foarte diferit prin prisma sintezelor IRENA. O analiză comparativă cu combustibilii fosili o găsim în Fig. 6. Introducerea energiei regenerabile pe scară largă, în orașe și în mediul rural, tinde să rămână o bună intenție, iar extinderea ei, la nivel global, o speranță, atâta timp cât diferențele între potențialele energetice ale acestora sunt foarte diferite.

- Capacitățile instalate de producere a energiei electrice din surse regenerabile, de la nivelul anului 2021, vor fi mult depășite în anul 2030, ceea ce poate însemna că atingerea țintelor climatice Paris și Glasgow este mai aproape (Fig. 7).

- Preocupările societății legate de **promovarea hidrogenului verde** ca o alternativă la utilizarea combustibililor fosili sunt din ce în ce mai evidente. Țări din Europa, Asia și America Latină au deja o strategie bine conturată. Conform IRENA (2022), Pachetul REPowerEU al UE are ca obiectiv producerea pe plan intern a 10 milioane de tone de hidrogen din surse regenerabile, în vederea înlocuirii gazelor naturale, a cărbunelui și a petrolului în industriile în care acestea sunt greu de eliminat, precum și în sectorul transporturilor. Creșterea producției de hidrogen verde se traduce prin necesitatea de a crește în Europa capacitatea instalată a *electrolizatoarelor* la

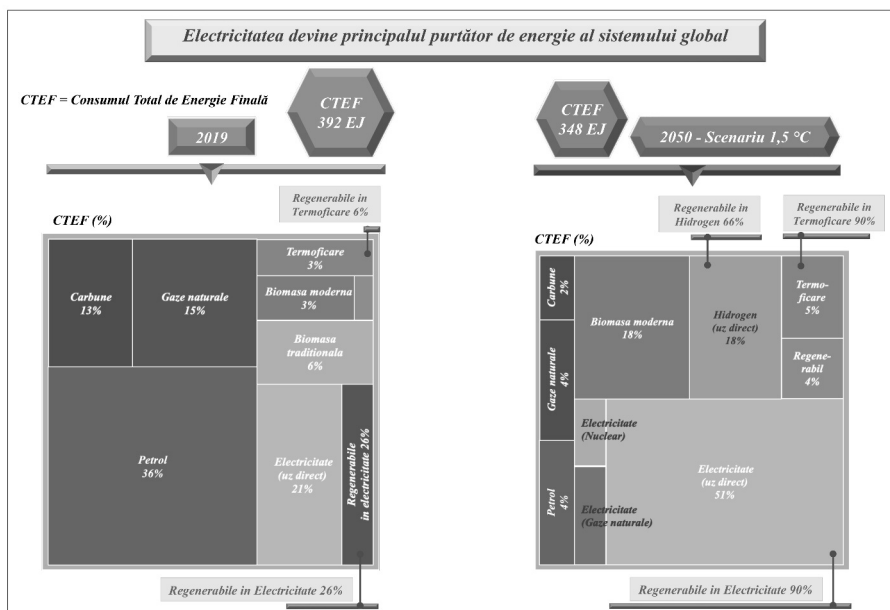

Fig. 7 – Date comparative între consumul total de energie din 2019 și consumul pe sectoare economice prognozat pentru 2050 (sursa datelor primare: IRENA, 2022; IEA, 2022).

circa 70 GW în 2030 (capacitatea actuală este mai mică de 1 GW) (Comisia Europeană, 2022) (Fig. 8). Dar, toate acestea, implică costuri ridicate și, pentru multe țări, costuri greu de asumat.

▪ *Renunțarea treptată la hidrocarburi* (Fig. 9) afectează serios și alte industrii: cererea de materiale plastice este încă mare și toate industriile care le folosesc nu au găsit înlocuitori pentru ele, îngrășămintele agricole au nevoie de ele,

articolele de unică folosință din domeniul sănătății, plăcile dentare, foarte multe altele sunt din material plastic etc. Lista cu produsele care au în constituția lor hidrocarburi poate continua și așa rămânem, cu siguranță, dependenți de petrol și gaze: industria petrochimică, mașini electrice, industria aeronautică (un avion, Boeing sau Airbus, poartă în structură peste 30 de tone de materiale plastice și fibre de

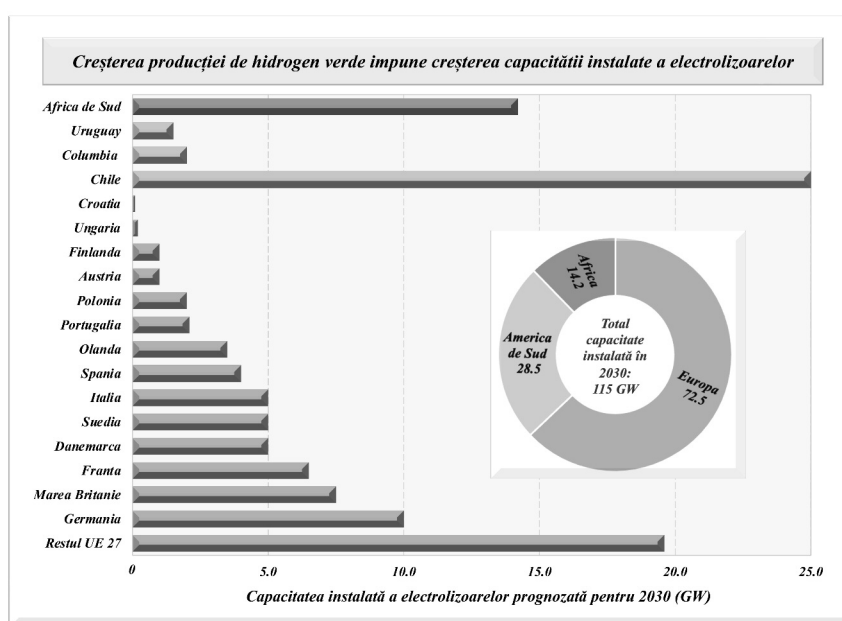

Fig. 8 – Prognoza globală de creșterea substanțială a capacității instalate a electrolizoarelor până în 2030 pentru a susține producția de hidrogen verde (sursa datelor primare: IRENA, 2022; IEA, 2022).

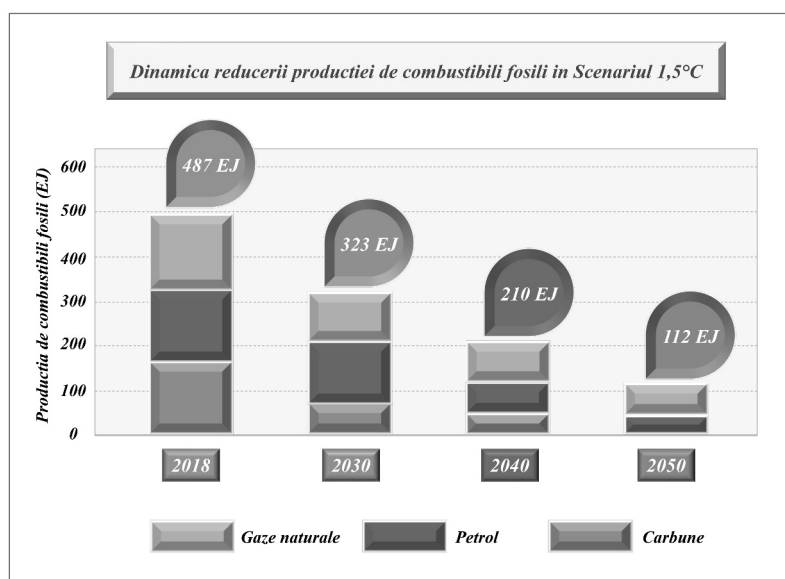

Fig. 9 – Absorbția accelerată a surselor regenerabile de energie determină reducerea utilizării combustibililor fosili (sursa datelor primare: IRENA, 2022; IEA, 2022; WoodMckenzie, 2022).

carbon ușoare), produse casnice și electronice. Și atunci?

- Pentru majoritatea surselor regenerabile, inclusiv a producerii hidrogenului verde, avem nevoie de mult căutatele *materii prime critice*. Exploatarea lor redeschide problema impactului industriei extractive (miniere) asupra mediului înconjurător. O dilemă mare cu care se confruntă noile tehnologii pentru producerea de energie regenerabilă, vectori energetici și soluții de stocare a energiei (fotovoltaice, eoliene, hidrogen, baterii) care sunt mari consumatoare de resurse minerale neenergetice.

Declarații recente – decizii urgente

Antonio Guterres, secretarul general al Națiunilor Unite: „Situția climatică a devenit o bombă cu ceas care în acest moment ticăie”; „Omenirea stă pe o porțiune de gheață subțire, iar acea gheață se topește rapid”.

Sara Shaw, coordonatorul programului Friends of the Earth International: „Acest raport (IEA – WEO, 2022) este cea mai îngrozitoare și îngrijorătoare evaluare de până acum a impactului climatic, în spirală, cu care toți ne confruntăm dacă nu se fac schimbări sistematice acum”.

Raportul final de evaluare al IPCC – Intergovernmental Panel on Climate Change (2023) poate fi rezumat cu un singur, dar extrem de

alarmant, mesaj: „Acționează acum, sau va fi prea târziu”.

Într-un limbaj sobru, IPCC a expus devastările care au fost deja provocate unor părți ale lumii. Vremea extremă, cauzată de schimbările climatice, a dus la creșterea numărului de decese din cauza intensificării valurilor de căldură în toate regiunile, milioane de vieți afectate și case distruse de secete și inundații, milioane de oameni care se confruntă cu foametea și „pierderi ireversibile” în ecosistemele vitale.

- Dezastrele climatice vor deveni atât de extreme, încât oamenii nu se vor mai putea adapta.

- Componentele de bază ale sistemului Pământ vor fi modificate fundamental și irevocabil.

- Valurile de căldură, foametea și bolile infecțioase ar putea ucide milioane de vieți până la sfârșitul secolului.

- Prevenirea celor mai grave efecte ale crizei climatice va necesita schimbări radicale în fiecare sector al economiei și societății. Pentru a limita încălzirea la 1,5°C peste nivelurile preindustriale, volumele globale de emisii GES rezultate din încălzirea planetei trebuie să scadă (Fig. 10, Fig. 11 și Fig. 12) până în 2035 cu aproape 60% (la circa 25 GtCO₂e), comparativ cu anul de referință 2019 (59,1 GtCO₂e).

- De aceea vor fi necesare investiții mai mari pentru a construi reziliența la impactul climei și,

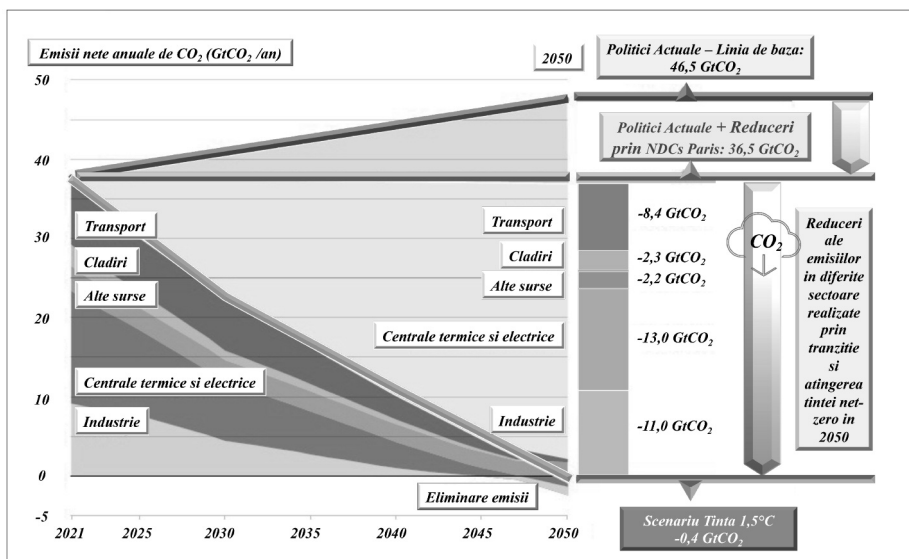

Fig. 10 – Emisii anuale de CO₂, prognozate (2022–2050) pentru principalele domenii generatoare (sursa datelor primare: IRENA, 2022; IEA, 2022).

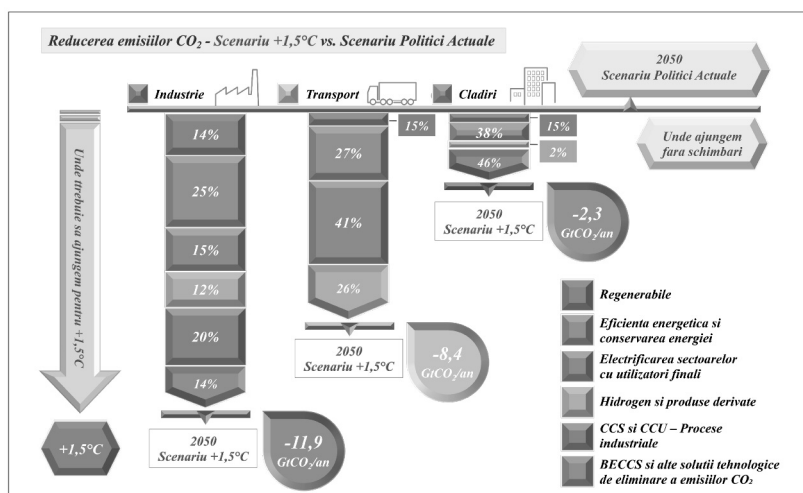

Fig. 11 – Analiză comparativă a opțiunilor de reducere a emisiilor de CO₂ în diferite sectoare economice pentru scenariile net-zero și politici actuale (sursa datelor primare: IRENA, 2022; IEA, 2022).

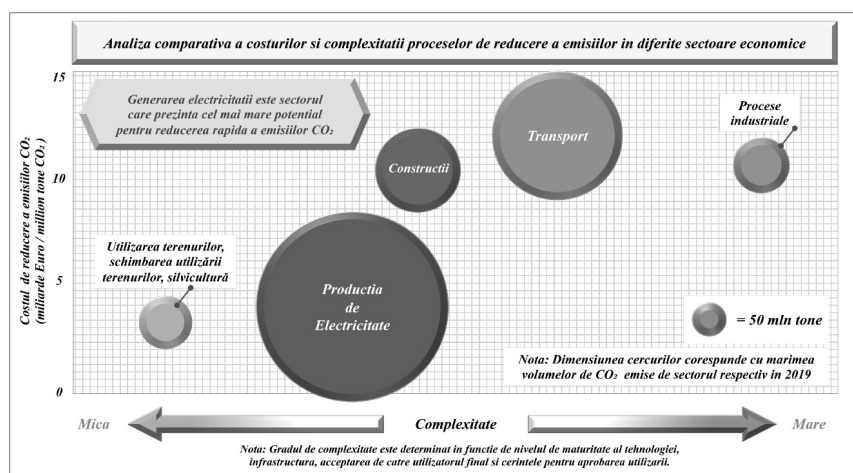

Fig. 12 – Costuri pentru reducerea emisiilor GES în marile domenii poluatoare (sursa: EDGAR; Bain and Company, 2021; IEA, 2022).

în plus, un sprijin sporit pentru persoanele care se luptă cu pierderile legate de încălzirea globală, în special în țările cele mai vulnerabile.

- Observațiile indică creșteri ale temperaturilor medii globale ale apei și ale oceanului, o topire extinsă a zăpezii și gheții și creșterea globală medie a nivelului mării. Este foarte probabil ca, în mare parte, încălzirea să poată fi pusă pe seama emisiilor de gaze cu efect de seră provenite din activități umane.

După prezentarea concluziilor raportului final IPCC, secretarul general al ONU, António Guterres, a declarat: „*Acest raport este un apel clar la accelerarea masivă a eforturilor de combatere a climei de către fiecare țară și fiecare sector și în fiecare moment. Lumea noastră are nevoie de acțiuni climatice pe toate fronturile: totul, peste tot și deodată*”.

Politica energetică la nivelul UE

Măsurile și sancțiuni cu impact în România

De la zăcămintele de cărbuni care au alimentat revoluția noastră industrială, până la petrolul și gazele naturale din bazinele petroliere *onshore* și acvatoriul Mării Negre care au alimentat creșterea economică a țării în ultimele decenii, România a beneficiat de accesul la energie relativ ieftină și abundentă.

Totuși, o pandemie globală, războiul brutal al lui Putin în Ucraina și dependența, mereu ridicată, de petrolul și gazele naturale importate au împins, anul trecut, prețurile energiei la niveluri fără precedent. Guvernul a intervenit în această iarnă să plătească o parte dintre facturile tipice ale consumatorilor casnici finali, precum și o parte din costurile gazelor naturale livrate producătorilor de energie destinată populației. Sistemul de plafonare a prețului gazelor va fi extins începând cu luna mai 2023 la toate centrele comerciale din Uniunea Europeană, pentru a preveni potențialele distorsiuni ale piețelor energetice. Totodată a crescut substanțial generarea de electricitate din surse regenerabile eoliene și fotovoltaice. Rămân însă unele provocări. Cum asigurăm pe viitor alimentarea României cu energie fiabilă și accesibilă? Cum să renunțăm la sursele poluante de energie care distrug planeta? Și cum ne asigurăm că nicio țară nu va mai putea fi vreodată victima unei

alte țări care folosește energia ca instrument de agresiune?

Cu siguranță nu vom găsi răspunsurile la aceste întrebări privind înapoi. Gazele rusești aparțin trecutului. În schimb, acesta este momentul în care ne angajăm pentru un viitor diferit. Unul care o rupe cu combustibilii fosili ce au alimentat ultimele noastre două secole. Unul care va satisface nevoile energetice pe termen lung ale României. Unul care va reduce facturile, astfel încât acestea să rămână scăzute, asigurând unele dintre cele mai accesibile prețuri la energie din Europa până în 2035. Unul care ne va ajuta să devenim o economie *net-zero* până în 2050, punând capăt contribuției noastre la încălzirea globală. Și, nu în ultimul rând, un viitor care va stimula creșterea economică, folosind activele și talentele unice ale țării noastre pentru a gestiona tranziția energetică.

Sectorul energetic, atât în România, cât și la nivel european, se află în plin proces de tranziție către energia verde pentru a realiza decarbonizarea cerută de Pactul climatic COP26 la costuri accesibile consumatorilor. Dar, războiul ridică costurile. În condițiile în care:

- Germania a suspendat autorizarea gazoductului Nord Stream 2.

- Nesiguranța livrării de gaze naturale din Rusia a impus o reconfigurare completă a portofoliului și surselor de aprovizionare pentru întreg spațiul european.

- Renunțarea la cărbune pare a fi amânată, chiar dacă Frans Timmermans a cerut-o de nenumărate ori; acum o acceptă ca pe o soluție pe termen scurt până când sunt dezvoltate noi alternative viabile la gazele naturale din Rusia.

- România are șansa de a fi printre țările cel mai puțin dependente de gazul rusesc, dar ea trebuie să mențină un curs stabil al proiectelor de tranziție verde.

- În acest context, tranziția verde, de care se vorbește, înseamnă producție de energie din surse regenerabile, transport fără emisii de gaze cu efecte de seră, gestiunea deșeurilor și proiecte de termoficare hibridă, cogenerare cu gaze fără origine fosilă, hidrogen verde sau clădiri pasive, digitalizarea instituțiilor și serviciilor publice, deci, nevoia de o strategie integrată.

▪ Fondurile europene care și-au deschis porțile spre România (PNRR, Fondul de Modernizare și Programul Operațional Dezvoltare Durabilă) încep să fie folosite și pot reprezenta o garanție pentru independența noastră energetică, dacă răspundem rapid și corect criteriilor de absorbție a fondurilor europene;

▪ Scăderea costului tehnologiilor face ca tehnologiile solare și eoliene să fie în acest moment cele mai ieftine metode de producere a energiei, în contextul în care prețul materiilor prime (cărbune, gaze) și al emisiilor fac energia din surse fosile să devină extrem de scumpă, fără să avem un orizont de reducere semnificativă a utilizării acestora.

▪ Toate aceste tehnologii de vârf, extrem de importante pentru tranziția verde, au nevoie să se dezvolte pe baza unor strategii naționale, care să alinieze obiectivele strategice cu resursele financiare (bugetul național, bugetele europene și finanțarea privată), cu pregătirea forței de muncă specializate și cu dezvoltarea unor modele de afaceri care să valorifice avantajele competitive specifice.

Securitatea energetică și sustenabilitatea energetică pentru atingerea obiectivului *net-zero* sunt două fețe ale aceleiași monede. Prin Planul REPowerEU avem deja abordarea strategică corectă și acum trebuie să impulsivăm și să accelerăm realizarea obiectivelor la nivel național în conformitate cu strategia energetică a României. Tranziția energetică în concordanță cu *net-zero* reprezintă una dintre cele mai mari oportunități economice pentru România și, de aceea, trebuie să ne asigurăm că suntem pregătiți să profităm de programele de investiții și liniile de finanțare generate și stimulate de această oportunitate. Implementarea rapidă a energiei electrice cu emisii reduse de carbon va permite o transformare sistemică în întreaga economie, care lucrează cu tehnologii în întregul sistem, pentru a furniza energie mai ieftină și mai sigură. În plus, acțiunea globală pentru atenuarea schimbărilor climatice este esențială pe termen lung pentru prosperitate – costurile și riscurile generale ale încălzirii globale sunt estimate a fi echivalente cu pierderea între 5% și 20% din PIB-ul global în fiecare an.

Chiar și în mijlocul tumultului unei pandemii globale, al crizei energetice și geopolitice din ultimii doi ani, schimbările climatice și-au păstrat statutul de cea mai mare amenințare la adresa planetei noastre și a locuitorilor săi. La rândul său, tranziția către un sistem de energie *net-zero* continuă să reprezinte una dintre provocările cele mai presante și de anvergură cu care se confruntă omenirea. Dintr-o perspectivă investițională, sumele necesare pentru a realiza transformarea dorită sunt enorme, chiar dacă beneficiile anticipate depășesc cu mult costurile prognozate. În plus, această provocare oferă o oportunitate de a demonstra capacitatea investiției responsabile de a genera rezultate financiare și non-financiare pozitive.

Modul în care guvernul va spori securitatea energetică a țării noastre, va profita de oportunitățile economice ale tranziției și va îndeplini angajamentele noastre *net-zero* poate și trebuie să fie consolidat prin crearea unui cadru instituțional adecvat. Considerăm că pentru a îndeplini obiectivele asumate și a realiza cu succes această ambiție majoră este oportună înființarea unui organism guvernamental cu atribuții specifice – Departamentul pentru Securitate și Sustenabilitate Energetică – subordonat direct Secretariatului general al Guvernului. Principalele obiective și responsabilități ale acestui organism guvernamental, menite să sprijine în special creșterea economică și reducerea inflației, au în vedere următoarele priorități:

- *Securitatea energetică* – punerea României pe calea către o mai mare independență energetică.

- *Securitatea consumatorilor* – reducerea facturilor la energie și menținerea acestora la prețuri accesibile pentru toți consumatorii și realizarea prețurilor cu ridicata ale energiei electrice printre cele mai ieftine din Europa.

- *Securitatea climatică* – sprijinirea industriei pentru a crește ponderea energiei din surse regenerabile, concomitent cu reducerea consumului de combustibili fosili.

- *Securitatea economică* – sprijinirea eforturilor pentru reducerea inflației și stimularea creșterii economice, reducând astfel datoria țării pe termen mediu și oferind locuri de muncă calificate pentru viitor.

Energia sigură este și energie durabilă

Industria energetică a făcut pași importanți în ultimul deceniu pentru a construi un sistem energetic mai durabil pentru viitor. Evenimentele globale și geopolitice recente ne-au arătat totuși cât de vulnerabil este sistemul energetic actual la perturbările cererii și ofertei, precum și cât de fragil poate să fie echilibrul atins vremelnic între componentele trilemei energetice. Riscul iminent de întrerupere a lanțului de aprovizionare și presiunile inflaționiste au intensificat amenințarea insecurității energetice. Acest lucru a impus o resetare a priorităților, atenția mutându-se de la *sustenabilitatea energetică* pe termen lung la *securitatea energetică* pe termen scurt și mediu. O decizie dificilă, dar cu certitudine necesară, deoarece *securitatea energetică* a devenit o problemă globală.

Pentru Europa, confruntată în prezent cu un deficit istoric de aprovizionare cu resurse energetice primare, inflația în creștere și întreruperile lanțului de aprovizionare s-au combinat pentru a face energia mult mai puțin disponibilă și mai puțin accesibilă decât era. Iată de ce, doar în următorii ani, Europa va investi circa 20 de miliarde de dolari pentru a dezvolta noi conducte, terminale de regazificare și alte îmbunătățiri ale infrastructurii ca o consecință a războiului din Ucraina (Comisia Europeană, 2022; Accenture, 2022). Dar, deocamdată, *securitatea energetică* depinde în primul rând de asigurarea fluxurilor de aprovizionare cu petrol și gaze naturale.

Creșterea capacității surselor alternative de energie, cum ar fi sursele regenerabile sau energia nucleară, necesită mai mult timp. Cărbunele a fost deja folosit în unele țări din UE pentru a umple o parte a decalajului dintre cererea și oferta de energie, dar această abordare pune în pericol angajamentul lumii față de decarbonizare. Creșterea rezervelor de energie și consolidarea securității energetice va necesita mai mult petrol și gaze. Cu alte cuvinte, amenințarea insecurității energetice a reafirmat rolul pe care petrolul și gazele naturale trebuie să îl joace, încă, în mixul energetic în viitorul apropiat.

Având ca imperativ *securitatea energetică*, industria energetică se află într-un moment crucial. Tranziția energetică în curs de desfășurare și preocupările mai recente cu privire la accesul la

energie și accesibilitatea prețurilor impun din nou o reevaluare a modului în care au fost regândite prioritățile *trilemei energetice* sub influența provocărilor geopolitice. Cum se vor echilibra, deci, securitatea energetică și imperativele de *durabilitate* în sistemul energetic reinventat.

Provocarea actuală pentru sistemul energetic global nu mai poate să separe acum asigurarea durabilității energetice de asigurarea securității energetice. Provocarea constă, de fapt, în abordarea ambelor direcții strategice în același timp și cu un sentiment egal de urgență. Viitorul nostru energetic depinde de o abordare echilibrată atât a securității, cât și a durabilității energetice. Nu putem avea una fără cealaltă.

Un sistem energetic durabil care nu asigură *securitatea energetică* nu mai este deloc durabil. În schimb, un sistem energetic sigur, care nu este durabil, nu va face nimic pentru a asigura accesul pe termen lung la energie și accesibilitate. Securitatea energetică și sustenabilitatea merg mână în mână, dar găsirea echilibrului corect pentru fiecare moment din evoluția sistemului energetic și în consonanță cu provocările geopolitice ale momentului respectiv este esențială.

O tranziție energetică de succes, care atinge obiectivele *net-zero* până în 2050, se bazează pe capacitatea omenirii de a accesa sursele de energie pe termen scurt și de a absorbi costul lor. Luarea de măsuri care abordează imperativul durabilității pe termen lung, asigurând în același timp securitatea energetică pe termen scurt și mediu, va permite funcționarea optimă a sistemului energetic durabil.

Este probabil ca prin concentrarea, în prezent și pe termen scurt, asupra securității energetice să determine factorii de decizie să acorde mai puțină atenție imediată sustenabilității energetice, provocând astfel un potențial dezechilibru ce poate fi de mai lungă durată. Considerăm că accentul pus acum pe securitatea energetică poate servi, de fapt, la accelerarea pe termen mediu și lung a drumului către obiectivul *net-zero*. Aceasta pentru că reconfigurarea strategiilor în domeniul securității energetice ne arată că securitatea energetică depinde pe viitor de un mix mult mai diversificat de surse de energie atât sub aspectul locației geografice de proveniență a resurselor primare, cât și al tipului de sursă de energie

utilizată, de la eolian și solar, la hidrogen și nuclear, precum și de investiții în noi tehnologii, de la soluțiile de captare, utilizare și stocare a CO₂ (CCUS), până la baterii și stocarea energiei. În acest sens, concentrarea pe termen scurt asupra securității energetice ar putea reprezenta un catalizator pentru obiective de durabilitate mai ambițioase și mai realizabile.

În ciuda concentrării pe termen scurt și mediu, pe asigurarea securității energetice, sustenabilitatea energetică și tranziția energetică rămân în continuare priorități strategice ale sistemului energetic actual.

* * *

Energia a fost și este inima civilizației, este condiția progresului pentru fiecare națiune, dar în același timp reprezintă și motorul care propulsează agresiunea unui război. De aici se nasc paradoxurile și dificultatea decidenților de a rezolva contradicțiile care se nasc din această confruntare. Mulți acceptă: războiul nu este calea de rezolvare a conflictelor. Negocierea diplomatică poate fi o primă încercare de stopare a luptelor, armistițiul este un pas prin care se poate prelunge agonia, iar PACEA este lumina de la capătul tunelului. Drumul până acolo devine pentru mulți o povară, iar încărcătura ei pentru omenire trebuie redusă.

Dimensiunea problemelor cu care ne confruntăm și greutatea rezolvării lor sub focul continuu al armelor ne aduce aminte de vorbele: „Când armele vorbesc, muzele tac” („*Inter arma*

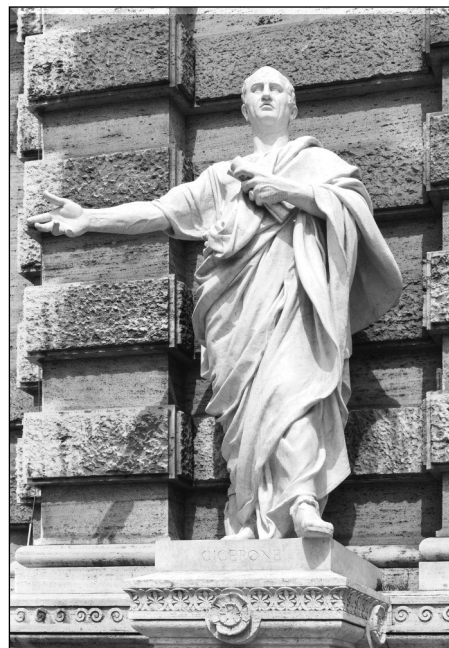

Fig. 13 – Statuia lui Marcus Tullius Cicero – Fațada Palatului de Justiție din Roma

silent musae” – Marcus Tullius Cicero, 54 î.Hr.). (Fig. 13).

După rugăciunea Angelus, de la fereastra reședinței sale de la Vatican, Papa Francisc s-a adresat pe 27 martie 2022 pelerinilor din Piața Sfântul Petru: „Războiul nu devastează doar prezentul, ci și viitorul unei societăți [...]. Este un act barbar și un sacrilegiu [...] De aceea, îmi reînnoiesc apelul: ajunge!” (Fig. 14).

Biroul Prezidiului Academiei Române a postat pe 2 martie 2022 un Apel pentru pace: „*Mai mult ca oricând, este acum nevoie de o alianță a*

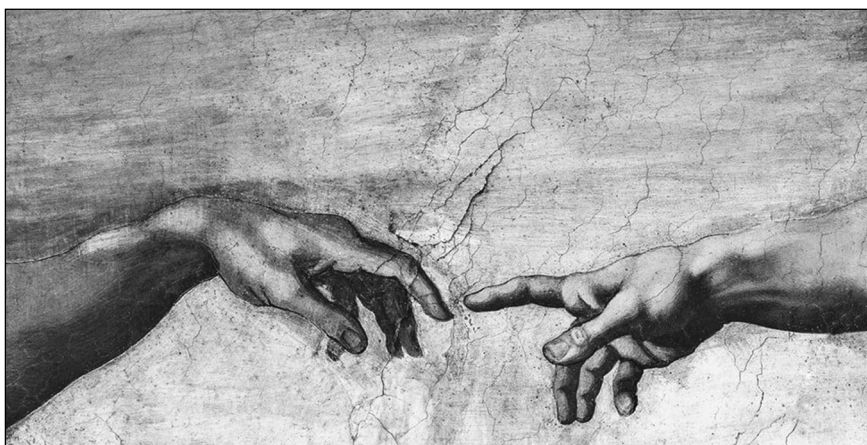

Fig. 14 – Fragment de frescă „Crearea lui Adam” de Michelangelo Buonarroti din Capela Sixtină (circa 1510).

spiritelor iubitoare de armonie, capabile să ceară încetarea grabnică a războiului și să susțină organizarea păcii [...] După crizele recente, devenite copleșitoare, trebuie să se treacă la pace, la o pace durabilă, făuritoare de punți stabile de comunicare între toate popoarele Europei”.

O nouă strategie a Academiei Române despre proiectele de dezvoltare ale României în perioada 2023–2050 (inclusiv resurse și energie) este în pregătire sub coordonarea acad. Ioan Dumitrache.

Bibliografie

Accenture (2022) – *Balance of power: Balancing energy sustainability and security*. Accenture Research, London, 71 p.

Anastasiu N., (2022) – *Strategia României pentru resurse minerale neenergetice – orizont 2035*, Contribuții ale Academiei Române. „Academica”, XXXII, 386, nr. 12, dec.

Anastasiu, N., Morariu D.C. (2021) – *Schimbările climatice și tranziția energetică*. Editura Academiei Române. București. 287 p.

Anastasiu, N., Morariu, D.C. (2021) – *Schimbările climatice – Cod roșu pentru umanitate, ultimatumul scoțian*. „Academica”, vol. XXXI, nr. 372–373, Editura Academiei Române, București, p. 18–39.

Anastasiu, N., Morariu, D.C., (2022) – *Pactul climatic de la Glasgow – un compromis necesar*. Mesagerul energetic, ian. 2022, CNR-CME.

Carbon Tracker (2022) – *As the dust settles post-COP27: 10 big strategic issues for 2023 emerge*. Carbon Tracker Initiative Newsletter, November 2022, London, 4 p.

Comisia Europeană (2022) – *REPowerEU - Affordable, secure and sustainable energy for Europe*. Commission Report, Bruxelles, 30 p.

Comisia Europeană (2022) – *Implementing the REPowerEU Action Plan*. Communication working document, Bruxelles, 49 p.

Comisia Europeană (2022) – *Starea Uniunii Energetice în 2022*. Raport al Comisiei către Parlamentul European document, Bruxelles, 32 p.

Comisia Europeană (2022) – *Angajamentul extern al UE în domeniul energiei într-o lume în schimbare*. Communication document, Bruxelles, 27 p.

IEA (2022) – *World Energy Outlook 2022*. International Energy Agency, Paris, 524 p.

IEA (2023) – *Energy Technology Perspective 2023*. International Energy Agency, Paris, 464 p.

IPCC (2021) – *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change (Eds. Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani, S.L. Connors, C. Péan, S. Berger, N. Caud, Y. Chen, L. Goldfarb, M.I. Gomis, M. Huang, K. Leitzell, E.Lonnoy,

J.B.R. Matthews, T.K. Maycock, T. Waterfield, O. Yelekçi, R. Yu and B. Zhou), Cambridge University Press, 3949 p.

IPCC (2023) – *AR6 Synthesis Report – Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability*. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge University Press, 3056 p.

IRENA (2022) – *World Energy Transitions Outlook 2022 – 1,5°C Pathway*. International Renewable Energy Agency, Abu Dhabi, 352 p.

KPMG (2022) – *Repowering Europe*. KPMG International Report, London, 22 p.

KPMG (2023) – *In the race toward urgent climate action: Reflections on COP27*. KPMG International Report, London, 29 p.

McKinsey (2022) – *The net-zero transition: What it would cost, what it could bring?*.

McKinsey Global Institute, New York, 64 p.

McKinsey (2022) – *Global Energy Perspective 2022: Executive Summary*. McKinsey & Company, Global Insights, New York, 28 p.

McKinsey (2022) – *Renewable-energy development in a net-zero world*. McKinsey Global Publishing, Energy Practice Research, Frankfurt, 7 p.

Morariu, D.C., Anastasiu, N. (2021) – *COP26 – Epilog: Pactul climatic – toamnă fierbinte la Glasgow*. „Academica”, an. XXXI, 373–374, nr.11–12. Editura Academiei Române, București, pp. 22–34.

Morariu, D.C., Anastasiu, N. (2022) – *Hidrogenul – protagonist al tranziției energetice*. „Academica,” An XXXII, 377–378, nr. 3–4, martie-aprilie, pp. 9–27.

NewClimate Institute (2023) – *Corporate Climate Responsibility Monitor 2023*. NewClimate Institute report in collaboration with Carbon Market Watch, London, 177 p.

OECD (2023) – *A Fragile Recovery*. OECD Economic Outlook, Interim Report March 2023, Paris, 18 p.

Rystad Energy (2022) – *Too big to fail: The hydrogen economy in 2022*. Rystad Energy, Transition Whitepaper, Oslo, 8 p.

Rystad Energy (2022) – *Is 1.5 still alive? – COP27 Report*. Rystad Energy Scenarios, Transition Analytics Condensed report, Oslo, 26 p.

Rystad Energy (2023) – *Renewables Economics Whitepaper*. Rystad Energy, Renewables Analytics, Oslo, 12 p.

Simionescu C.B. (2016) – *Resursele strategice ale României – O abordare pentru următoarele două decenii*. Editura Academiei Române, Anastasiu N. autor la Cap. 7, *Resursele subsolului* (p. 113–141), Editura StudIS, Iași. ISBN 978-606-775-124-6.

Ștefan, Gh. (2023) – *Construirea piețelor europene de hidrogen și de gaze din surse regenerabile*. Mesagerul energetic, An 5, nr. 11, 20 martie 2023.

The Economist (2022) – *The world is missing its lofty climate targets. Time for some realism*. The Climate Issue, November 2022, London, 5 p.

The Economist (2022) – *The challenge of the age – Climate adaptation*. Special Reports pre-COP27, November 2022, London, 24 p.

Vilt, C. (2022) – *Tranziție verde și justă, Taxonomie 2050. De la viziune la acțiune*. Mesagerul energetic, An. XX, nr. 225/noiembrie-decembrie 2022.

Vlad I.V. (2015) – *Strategia de dezvoltare a României în următorii 20 de ani*. Vol. 1 – *Proiect 2. Resursele Naturale – Rezerve strategice, Ce folosim și ce lăsăm generațiilor viitoare* (coordonator: acad. Bogdan C. Simionescu), Anastasiu N. – coordonator și autor la Subdomeniul 6 – *Resursele subsolului* (p. 49–53) și Subdomeniul 7 – *Deșeuri miniere* (p. 54–55), Editura Academiei Române, București, ISBN 978-973-27-2555-9.

World Energy Council (2022) – *Trilema Index 2022*. London. WEC Report, London, 46 p.

World Energy Council (2022) – *Sprint or Marathon? – How crises are impacting the pace of transitions*. World Energy Pulse 2, august 2022, London, 26 p.

World Energy Council (2022) – *World Energy Issues Monitor 2022. Energy in uproar – Achieving commitments through community action*. WEC Report, London, 30 p.

WEF (2022) – *Net-Zero Industry Tracker 2022*. World Economic Forum Report in collaboration with Accenture, Geneva, 111 p.

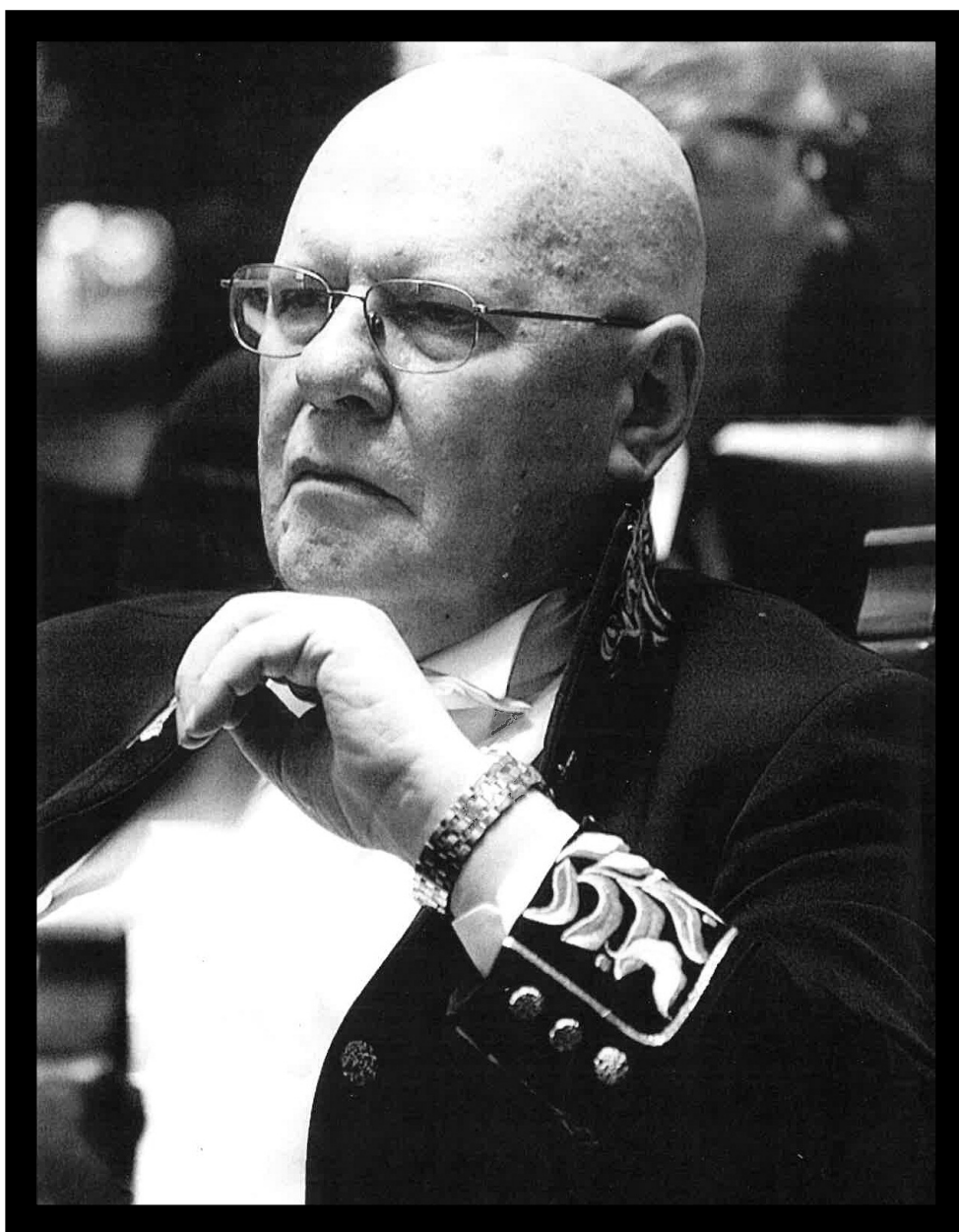
WEF (2022) – *Fostering Effective Energy Transition 2022*. World Economic Forum Report in collaboration with Accenture, Geneva, 57 p.

WoodMackenzie (2022) – *COP27: On the horns of the energy trilemma*. A Verisk Business analysis, The Edge newsletter, Edinburgh, 4 p.

WoodMackenzie (2022) – *How the Russia/Ukraine war changes energy markets*. A Verisk Business analysis, The Edge newsletter, Edinburgh, 5 p.

Răzvan Theodorescu – in memoriam

*Răzvan Theodorescu (1939–2023), istoric
Membru titular al Academiei Române din 2000 (corespondent – 1993)
Vicepreședinte al Academiei Române (2018–2022; mai 2022–februarie 2023)*

Ohrid, Skopje and Răzvan Theodorescu

Macedonian Academy of Sciences and Arts

One of the most outstanding historians of old Roman art, and also of Christian history, Academician Răzvan Theodorescu, has comprehensively established the relations with the Balkan and European countries. These were, basically, the words and thoughts expressed by Academician Cvetan Grozdanov used at his address at the Assembly of the Macedonian Academy of Sciences and Arts proposing the candidacy of his highly respected colleague, a polymath and great erudite, for the election of a member of this highest scientific institution.

The acquaintance of these scholars and researchers of art and Byzantine civilization, which began in the 1980s in the church of the Virgin Mary Perivlepta in Ohrid during a chance meeting under the dome of this extraordinary work of Michael and Eutychius has continued throughout the years of their work. Discussions about the Byzantine art will last for years on topics related to the creation on the territory of Romania or Macedonia, individually, independently, and often these authors will meet in the topics expressed in the written word. On May 10, 2006, Professor Theodorescu was elected a member of the Macedonian Academy of Sciences and Arts in the Department of Social Sciences. His introductory lecture at the Macedonian Academy of Sciences and Arts was held on April 17, 2007 on the topic of *Entre le Vardar et le Danube, continuité historique du moyen âge*.

Academician Theodorescu's long-term studies of missionary activity in Southeast Europe should be underlined as a significant part of his opus. The spread of culture from the East to Central Europe is considered worthy of the respect with which Byzantium met the Slavic world. Searching for the sources of the introduction of the material and

spiritual rules of the Church, the hierarchy, buildings, religious books, he realizes how much the tradition has played a role in the formation of the numerous monasteries and churches before the center in Vodica has been founded. He studies the activity of the holy brothers Cyril and Methodius, especially of their successors, the disciples Clement and Naum. Teacher Clement, bishop of the „Macedonian diocese” as Theodorescu calls the area of his activity, has his seat in Ohrid in the church of St. Panteleimon in the 9th and 10th centuries. This is where the great interest in Ohrid begins, for the actors of the culture that radiates through the middle Balkans and towards the northeast. In particular, he underlines their monastic and missionary activity, meeting with scholars from our country and the Balkans on those research topics. That is why our relationship with this researcher of the Middle Ages is especially intense and significant, which especially connects the countries of the Orthodox ecumen.

His introductory lecture was developed into a synthesis and was published in the journal of the Macedonian Academy of Sciences and Arts „Prilozi/Contributions”, of the Department of Social Sciences, XL/2, 2009, titled „On the triconchal plan in the architecture of southeastern Europe in the early Middle Ages”. His journey through the centuries from Ohrid, from Clement's triconchal church to the triconchal foundation of St. Nicodemus will be a long and certain. He clearly marks the stations along the way of the architectural and spiritual movement with the symbolism of the trinity, known from before also in Mount Athos, and then throughout the Balkans. The first influence of that church architecture from Ohrid takes place in Kastoria. Then he follows the activity of Isaiah of Hilandar, of

Dionysius the Areopagite in Serbia, or in those churches of the 14th century in Macedonia. In this way, he realizes about the relationship with Isaiah of Hilandar and Nicodemus, who laid the foundations for the spread of the triconchal plan in the northern Danube region in Oltenia and western Wallachia after 1371. In this way, he points out the spiritual connection between the three „monuments” – Clement of Ohrid, Isaiah of Hilandar, Nicodemus of Vodici and Tismana. In this way, he reveals a striking Balkan-Danubian continuity in the early Middle Ages through the development of medieval religious architecture, the most enduring in Southeast Europe.

Our scientific public remembers with great respect the support that the Academician Theodorescu has always provided for our country in the sessions when the meetings of the congresses of the Association for the Study of Southeast Europe (AIESEE) were held. These were professional and very friendly meetings in Sofia (1989, 2015), Tirana (2005), Paris (2009), Bucharest (2019). The meeting again in Ohrid, in the city of Clement, took place at the Symposium organized by the National Committee of AIESEE of the Republic of Macedonia within the Macedonian Academy of Sciences and Arts under the auspices of UNESCO, from September 5 to 8,

2018. This conference was agreed upon at the AIESEE Congress in Sofia, in 2015, on the theme of „Tradition in communication and in the spiritual culture of Southeast Europe (law, economics, natural sciences, art, literature, language).”

In our and the Balkan Ohrid, a center of communication and spiritual culture, we were honored when Academician Răzvan Theodorescu, as Secretary General of AIESEE, welcomed this meeting of colleagues from Europe who work on archaeology, history, legal and economic sciences, as well as art, literature and language. Then he, again, mentioned the meeting with his fellow Academician Cvetan Grozdanov with particularly warm words for this researcher of the national heritage and expressed gratitude for the cooperation. He shared his memories about the letter sent by Academician Grozdanov as the President of the Macedonian Academy of Sciences and Arts in which he was informed of the honor of being elected a foreign member of this Macedonian institution. He also asked for permission to honor the scientist and his friend.

Our Symposium with the participants who visited St. Clement’s Church, Panteleimon and his eternal resting place on Plaoshnik, ended with the visit of the monastery complex at St. Naum. In addition to the monk, high clergy from the Ohrid

Ohrid, AIESEE Symposium, House of Urania, 2018

Diocese were also present at the sanctuary, where the memory of the great mission is still cherished today.

The meetings with Academician Răzvan Theodorescu took place for the last time at the Congress in Bucharest in September 2019. Then, we experienced the hospitality of the Romanian people, especially their warmth expressed towards our country. Within the contents of the

Congress, we were honored to promote the Proceedings of the Ohrid Symposium of AIESEE when Academician Theodorescu expressed his gratitude for the successful realization of this activity of our Committee.

Next year we were supposed to meet at the congress in Skopje.

Glory to him!

Hommage à l'académicien Răzvan Theodorescu

*Alexandre Kostov**

L'occasion d'écrire ce texte dans l'estimée revue *Academica* est le décès d'un grand érudit roumain, collègue et ami de plusieurs générations de chercheurs des Balkans.

J'ai rencontré l'académicien Răzvan Theodorescu pour la première fois il y a plus de 20 ans. À l'époque j'ai su par des collègues bulgares et autres qu'ils avaient une haute opinion de lui en tant que savant et organisateur. Par coïncidence, au cours des dix dernières années, j'ai eu l'honneur et le plaisir de travailler en étroite collaboration avec lui.

En 2013, notre association, l'Association internationale d'études du Sud-Est européen (AIESEE), a connu une situation critique. Le comité turc est revenu sur son engagement d'organiser le XIe congrès régulier de notre Association. Dans ce contexte, l'académicien Theodorescu, en tant que Secrétaire général de l'AIESEE, a lancé un appel à ses membres pour qu'ils l'aident à résoudre le problème. À l'époque, j'étais directeur de l'Académie bulgare des sciences et président du Comité national bulgare pour les études balkaniques. J'ai décidé d'aider l'association et j'ai annoncé la nouvelle à l'académicien Theodorescu. Il était très heureux, mais m'a mis en garde contre les grands défis à relever. Depuis lors, nous avons maintenu une communication régulière – en personne, par téléphone ou par courrier électronique. Le Congrès de Sofia devait être préparé et organisé en très peu de temps. Je n'avais pas l'expérience nécessaire et j'ai donc souvent consulté le secrétaire général de l'association. Dès mes

premières conversations, j'ai été fasciné par son calme, sa sagesse et son énergie positive. J'ai également été impressionné par son attitude collégiale et amicale à l'égard des collègues bulgares et des autres pays des Balkans, quels que soient leur titre et leur âge.

Fin août et début septembre 2015, le XIe Congrès de l'association s'est tenu avec succès à Sofia. Lors de ce forum j'étais élu président de l'Association, et je le suis toujours. Cela a ouvert la porte à des contacts plus intensifs avec l'académicien Theodorescu dans les années suivantes et m'a donné l'occasion de mieux le connaître. Je pense que malgré la différence d'âge, nous sommes devenus amis, du moins c'est ce que j'ai ressenti et ce que je ressens encore. Mes rencontres régulières avec lui à diverses occasions – en lien avec les activités de l'Association ou lors de forums scientifiques – m'ont encore enrichi et j'ai apprécié son tact et sa diplomatie, au bénéfice de notre association.

En 2019, j'ai eu la chance de le féliciter personnellement lors de la célébration de son 80ème anniversaire. Nous avons également travaillé ensemble lors du XIXème Congrès de l'association, organisé avec succès par nos collègues roumains cette année-là. Lors de ce congrès il a proposé comme assistant et successeur au poste de secrétaire général le Prof. Andrei Timotin.

Les contraintes liées à la pandémie de Covid 19 ont empêché, dans une certaine mesure, notre collaboration avec l'académicien Theodorescu et la multiplication de nos rencontres. Ce n'est que l'année dernière qu'elles sont devenues plus

**Professeur, membre correspondant de l'Académie Bulgare des Sciences, président de l'Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen (AIESEE)*

fréquentes autour et après le Congrès mondial des historiens dans la ville polonaise de Poznan. Nous avons discuté de l'intensification des activités de notre association et de la résolution des problèmes qui se posaient. La dernière fois que je l'ai eu au téléphone, c'était à Noël. J'ai été stupéfait par son énergie et son désir inébranlable de travailler au succès de notre organisation. Je voudrais rappeler ici que l'AIESEE est plus qu'une association scientifique, c'est une cause – ayant pour but d'unir avant tout les scientifiques de la région et développer leur collaboration. Dans ce sens, l'élection de l'académicien Theodorescu comme Secrétaire général en 1994 était extrêmement appropriée. Non seulement en raison de ses qualités d'organisateur et de sa grande expérience. Il ne fait aucun doute que l'académicien Theodorescu était un grand patriote roumain, mais en même temps, il avait le plus grand respect pour

les opinions des scientifiques des autres pays de la région. Cette attitude a été très appréciée par eux ainsi que par des collègues – membres de notre Association d'autres pays d'Europe, d'Asie et d'Amérique du Nord

À la fin de l'année dernière, l'académicien Theodorescu et moi-même avons convenu de nous rencontrer en février à Bucarest pour discuter de questions importantes qui ne concernent pas uniquement les activités de notre Association. C'est pourquoi j'ai été choqué par la nouvelle de son décès soudain. En février, je suis arrivé dans la capitale roumaine en cette tragique occasion, mais je suis reconnaissant au destin d'avoir pu accompagner le grand savant et homme qu'était l'académicien Răzvan Theodorescu dans son dernier voyage. Fie ca amintirea lui să rămână luminoasă!

À la mémoire de Răzvan Theodorescu, le professeur, le secrétaire général, le collègue

*Marie Nystazopoulou-Pélékidou**

C'est dans les années '70 du siècle passé, lors des réunions de l'Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen (AIESEE) tenues à Bucarest, que j'ai fait la connaissance du Professeur Theodorescu ; depuis je l'ai rencontré souvent au cours de nos séances interbalkaniques. Mais ce n'est qu'en sa qualité de secrétaire général de l'AIESEE que je l'ai connu personnellement. Le Professeur Theodorescu fut un illustre représentant de la longue ligne de savants et intellectuels Roumains qui existe depuis des siècles.

Auteur polygraphe à plume variée et littéraire, l'écrivain Theodorescu est caractérisé par une vision large et un esprit approfondi dans tous les sujets qu'il a examinés. Plusieurs de ses premières études sont consacrées à l'histoire de l'art, études originales et remarquables. Mises à part les études liées aux réunions scientifiques de l'AIESEE qui appartiennent à un autre domaine, je m'attarde sur un sujet principal, dans ses recherches, qui l'avait préoccupé depuis presque un demi-siècle: les *corridors culturels* du Sud – Est Européen¹ «ou plutôt les *deux corridors culturels*, liés finalement aux deux regards, en fait aux perspectives géopolitiques de nos régions: celle *adriatique* et celle *pontique*, évidentes depuis la préhistoire jusqu'à l'époque moderne... Il s'agit, d'une part, du *corridor occidental*, avec Thessalonique et l'Égée, et d'autre part du *corridor oriental* qui part de Constantinople...», perspectives géopolitiques que nous allons retrouver dans son concept pour l'Association. Ces corridors culturels – distincts et indifférents des frontières politiques, mais influencés par divers éléments, stylistiques ou

autres, des régions et des époques – devenaient souvent le véhicule d'éléments de spiritualité et d'art ou bien d'éléments culturels nouveaux, telle l'imprimerie.

Je cite également son excellent livre *Roumains et Balkaniques dans la civilisation sud-est européenne* (1999), écrit avec l'esprit de l'historien – bon connaisseur de l'histoire des Balkans et de sa civilisation – et l'expérience du secrétaire général; un vrai livre de référence, que j'aime beaucoup.

Comme secrétaire général, Theodorescu a succédé à Emil Condurachi (1912–1987), le vrai fondateur de l'AIESEE. J'ai eu la chance de travailler à l'Association assez tôt et de connaître de près ce grand savant – j'ai même participé au fameux colloque de Sinaïa; en vrai guide spirituel de l'Association Condurachi a fait de grands efforts, il a lutté, ensemble avec le petit nombre de collègues co-fondateurs Denis Zakythinos, Bedrettin Tuncel, Vladimir Georgiev et autres, et il a réussi avec maîtrise et subtilité à mettre les bases d'une coopération scientifique intellectuelle dans cet espace européen profondément alors divisé du point de vue idéologique et politique. Signalons que l'Association ne contenait à l'origine que 10 comités nationaux que Condurachi a réussi à doubler, presque tripler à la fin de son secrétariat (1987).

De graves événements politiques d'ordre international ont eu lieu en 1989–91, la chute du «Rideau de fer» et la fragmentation de l'Union Soviétique, la dissolution de la Yougoslavie et plus tard les douloureux événements en Serbie.

Autant d'événements historiques qui ont secoué notre monde balkanique; c'est surtout grâce à l'expérience et la maîtrise de Theodorescu que leurs conséquences ne furent pas fâcheuses pour l'Association. Avec ses qualités de directeur, le secrétaire général a considéré comme principal devoir d'assurer dans les cadres de l'Association l'unité de ce monde Balkanique, toujours problématique. Combien de fois durant les réunions du Comité International à Paris, à Bucarest, à Palerme, à Tirana ou ailleurs, je me rappelle les profonds ennuis de Theodorescu à cause des questions épineuses – et il y en avait beaucoup en ces temps de création ou de recréation des états Balkaniques – et ses efforts de les affronter avec finesse et subtilité. Nous en avons souvent discuté.

Toutefois, en dépit de tous ces problèmes, Theodorescu a réussi à élargir les cadres de l'Association. Ainsi, de 29 comités-membres en 1990 nous sommes arrivés à 34 en 1999 et à 45 en 2008 ! Évidemment, il ne s'agissait pas seulement d'une augmentation quantitative. Sa large vision créative fut exprimée à la thématique des congrès et aux colloques de l'Association. Avec une considération nouvelle d'ordre géopolitique il a vu le Sud-Est Européen inscrit dans un ensemble

plus large qui fut la Méditerranée avec l'Adriatique, l'Egée, la Mer Noire. Nous sommes arrivés ainsi à l'«euroméditerranisme», question longuement discutée au colloque de Palerme² et qui a suscité un grand intérêt. Partant de ce sujet, avec d'autres du même concept, il a développé sa considération que la région du Sud-Est Européen doit être liée avec l'Europe Centrale et Méridionale d'une part et avec la région du Pont Euxin et du Caucase de l'autre; c'est dans cette large optique que l'on peut mieux comprendre les interactions spirituelles et culturelles, ainsi que les événements politiques qui pèsent souvent gravement sur le Sud-Est de l'Europe. Concept géopolitique, vision historique d'un excellent secrétaire général.

Note

¹ R. Theodorescu, «Au sujet des *corridors culturels* de l'Europe sud-orientale», *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, 1, 1983, p. 1–21; 3, 1983, p. 229–240.

² R. Theodorescu, «Entre Palerme et Bosphore: les assises médiévales d'un euroméditerranisme contemporain», in *La Sicilia, il Mediterraneo, i Balcani. Storia, culture, lingue, popoli*, Palermo 2006.

Un immense regret de la disparition de Răzvan Theodorescu

*Ioanna Kotsiavra-Champoud**

Chers amis,

C'est avec un immense regret de la disparition de Răzvan Theodorescu que j'écris ces quelques mots à la mémoire de l'académicien, de l'intellectuel, de l'écrivain de l'histoire des Arts. La diversité de l'éclairage de ses travaux sur les aspects politiques, historiques, culturels, religieux, des pays balkaniques, son dernier débat littéraire – l'été dernier – sur l'histoire de la Transylvanie, me reviennent en mémoire....

Je garde le souvenir de ma connaissance avec lui à Paris, chez son amie Hélène Antoniadis-Bibicou, l'historienne, avec qui il partageait des réflexions historiques, géopolitiques, leur intérêt commun pour l'Europe du Sud-Est et leur attachement aux pays de Balkans. Je me rappelle ensuite nos rencontres lors des Congrès de l'AIESEE à Sofia et à Bucarest. Je n'oublierai pas sa participation à la journée en hommage à Hélène Antoniadis-Bibicou, le 18 Juin 2018 à Paris, où il était accompagné de sa fille Ilinca.

Sa personnalité imposante restera gravée dans la pensée, dans le cœur de tous ceux qui l'ont rencontré.

Je remercie Ana-Maria Clopovschi et tous les membres de la Section de l'Académie roumaine, de l'invitation de participer à votre initiative commémorative de Răzvan Theodorescu.

J'aimerais terminer avec les vers d'un poète grec:

Χάθηκε αυτός ο οδοιπόρος.

*Είχε συνάξει λίγα φύλλα
ένα κλαδί γεμάτο φως
είχε πονέσει.*

Και τώρα χάθηκε ...

*Αγγίζοντας αληθινά πουλιά στο έρεβος
αγγίζει νέους ουραμούς
η προσευχή του μάχη.*

*Έαρ μικρό έαρ βαθύ έαρ συντετριμμένο .
(Νίκος Καρούζος, «Άσμα μικρό»)*

Il est parti ce voyageur

*Il avait ramassé quelques feuilles
un rameau plein de lumière*

Il a été éprouvé.

Et maintenant il est parti ...

*En touchant des vrais oiseaux dans l'obscurité
il touche des nouveaux cieux
sa prière (une) bataille .*

*Printemps court printemps profond printemps
triste - dévasté.*

(Nikos Karouzos, «Cantique court»)

Avec mes sincères salutations.

Un gând pentru neuitare...

*Dumitru Preda**

Aș începe aceste rânduri răzlețe cu o mărturisire: nu credeam că voi avea prea curând ocazia să scriu despre Răzvan Theodorescu, academicianul, profesorul și bunul meu prieten, la timpul trecut. Și de fapt acum, nici nu aș dori să vorbesc despre Omul, Savantul și inegalabilul ministru român al Culturii la timpul trecut. Și aceasta pentru că prin personalitatea și faptele sale el rămâne prezent în conștiința tuturor celor care l-au cunoscut, i-au înțeles frământările și demersurile, apreciindu-i, deopotrivă, devotatul și statornicul demers, profund și inspirator, invitația la dialog și construcție în limbajul mereu scrutător de noi orizonturi ale unei spiritualități și ale unui umanism de vocație universală. Întotdeauna, însă, apelând la forme și expresii, trăiri autentice naționale, comparate cu consecvență și minuție cu manifestări și valori ale culturii popoarelor din regiunile europene învecinate, dar neomițând, adeseori, pe cele mai depărtate.

Astfel, asemenea unui alt cărturar român de frunte – Virgil Cândea, Răzvan Theodorescu a întruchipat decenii de-a rândul pe enciclopedistul autentic, far călăuzitor în călătoriile prin veacuri și târâmurii diverse, descoperind prin forța de pătrundere și sugestie asupra evoluțiilor lumii înconjurătoare de-a lungul veacurilor, ca și prin harul impresionant de narator noi și roditoare temeuri.

Legăturile noastre, stabilite într-o zi de vară bucureșteană, de la începutul anilor 1970, grație profesorului meu de istorie antică acad. Emil Condurachi, mentorul lui, cu care va colabora și la neuitatele seri de Teleenciclopedie ale Tele-

viziunii naționale, oaze de lumină și educație, aveau să fie consolidate odată cu timpul, fiind concretizate nu numai în colocvii personale despre istoria românilor, inclusiv a aromânilor din care și eu îmi trag seva, dar și în participări la numeroase reuniuni științifice interne și internaționale, începând cu cel de-al XV-lea Congres Internațional (mondial) de Științe Istorice de la București (1980).

În anii 1980 ne-am întâlnit în multe ocazii la sala de studiu a Bibliotecii Academiei Române, uneori însoțiți de copiii noștri (băiatul lui și fata mea cea mare erau lăsați în grădina de lângă sala I, supravegheați de tineri funcționari ai Bibliotecii, mereu amabili). Îi împărtășeam din preocupările mele legate de istoria corpului de ofițeri de la începuturile armatei române moderne, despre originile familiilor, starea lor socială și materială, printre care și istoria familiei general Henri Cihoski, despre care investigam, în vederea scrierii unei monografii ce avea să apară după 1989. Mă impresiona cu înțelesurile sale cunoștințe despre genealogii, cariere și destine umane; uneori, știind că vizitasem galeriile de artă din Moscova și Leningrad, îmi relata despre comorile de artă din epoca medievală românească, cu precădere. Era o invitație directă la a călători în locuri din diferite zone ale țării, de a le descifra istoria și a cunoaște oamenii și tradițiile lor.

Îmi reamintesc cu emoție, de exemplu, de cel de-al VI-lea Congres Internațional de Studii Sud-Est Europene de la Sofia (septembrie 1989), pentru a sublinia rolul hotărâtor pe care profesorul Răzvan Theodorescu l-a jucat în activitatea

*Profesor universitar, diplomat de carieră, ambasador extraordinar și plenipotențiar la Havana (2011–2016)

complexă a Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene (AIESEE) al cărei secretar general a fost din 1994 și până la trecerea sa spre cele veșnice. Este o moștenire cu greutate, pe care trebuie nu numai să o păstrăm, dar mai ales să o valorificăm. Echilibrul, tactul și intervențiile sale înțelepte în împrejurări politice, adesea tensionate din regiune, au contribuit decisiv la continuitatea forului internațional în peisajul instituțiilor marcante, membre ale Comitetului Internațional de Științe Istorice (CISH-ICHS).

Un an mai târziu (1990), profesorul și noul director al TVR Răzvan Theodorescu mi-a adresat felicitări pentru alegerea mea în Comitetul de Bibliografie al Comisiei Internaționale de Istorie Militară Comparată (CIHMC-ICMH), eram singurul istoric român ales cu acel prilej într-un organism istoric internațional (!). Mi-a spus convingător cât de important este să mențin și să amplific relațiile cu colegii și institutele de cercetare din străinătate, dar și să promovez, prin studii proprii, școala istorică românească. I-am ascultat cu fidelitate aceste sfaturi și, periodic, i-am înfățișat strădaniile mele.

Tot la fel, i-am simțit ajutorul și îndrumările prețioase atunci când am fost numit director al Arhivelor Diplomatice și am început o muncă dificilă de reorganizare și modernizare a acestora (1997–2002). Iar mai târziu, în timpul misiunii mele la UNESCO-Paris (2002–2007), în special ca ministru al Culturii, a știut mereu să găsească forme și mijloace de susținere a proiectelor inițiate, precum au fost cele legate de Patrimoniul imaterial al umanității, de colaborarea în domeniul Organizației Internaționale a Francofoniei etc. De altfel, viziunea sa clarvăzătoare asupra rolului și capacității Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură în construcția noilor raporturi internaționale, prin accelerarea fluxului liber al ideilor, printr-o cunoaștere mai apropiată a fiecărui stat și a națiunilor componente și o înțelegere corespunzătoare a problemelor lor specifice mi-a deschis noi căi de comunicare și de acțiune multilaterale în acei ani rodnici. Scurtele, dar consistentele noastre discuții în timpul vizitelor sale în capitala Franței sau de pe timpul prezențelor mele la București mi-au adâncit încrederea în forțele proprii, iar succesele repurtate, recunoașterea muncii mele de către diplomații străini și res-

ponsabilii UNESCO i le datorez în parte academicianului.

Acesta nu s-a rezumat doar la respectivele sfaturi în domeniul atât de important al diplomației culturale, în care excela, dar s-a interesat mereu de stadiul proiectelor de cercetare istorică, de publicarea seriilor de lucrări inițiate de mine încă din 1999–2000: *Relații bilaterale, Eveniment și Biografii. Memorii diplomatice*, salutând, întotdeauna, cu firescul căldurii sale, apariția celor peste 15 volume. Iată ce scria, de exemplu, în 2007, în Prefața sa la volumul *Efemeride diplomatice. Pagini dintr-un început de veac XX 1906–1912*: „Mă bucură nespus scoaterea din uitare, de către laboriosul cercetător și diplomat care este Dumitru Preda, a celui care a fost Alexandru Telemaque [...] impozantul, discretul și blândul ministru plenipotențiar din anii '20–40 ai secolului trecut [...] *Nenea Dadu* [...] printre cei mai buni prieteni, mai mult decât o rudă, ai părinților mei” [...] „Țin minte că pentru bacalaureatul din 1955, pentru istorie, citeam bruma de notițe luate la Liceul Cantemir [...], dar despre timpul ce nu purta nicicum, pe atunci, numele de epoca lui Carol I știam multe dintr-o singură sursă: erau paginile dactilografiate ale memoriilor lui *Nenea Dadu*, pe care, iată, cu emoție, le redescopăr după 52 de ani, grație osârdiei colegului Dumitru Preda”.

Cu aceeași sinceră bucurie, după reîntoarcerea mea din misiunea de ambasador la Havana (2011–2016) – despre care îi relataseam în mai multe rânduri, inclusiv despre semnarea, la 2 decembrie 2015, a noului Acord cultural (după cel din 1960!) și organizarea *Jornadei* culturale și *Săptămânii filmului românesc* (cinci ediții consecutive) – ne-am regăsit, an de an, în cadrul Fundației Europene Titulescu, al cărei co-fondator era (1991). Ne-a sprijinit cu o dăruire exemplară și a participat activ la numeroasele proiecte destinate ilustrării personalității *Patronului Diplomației* române, funcționării laboratorului care este Casa Titulescu. După sesiunile științifice de la Academia Română din 2021 și 2022 (la comemorarea a 80 de ani de la deces, respectiv 140 de ani de la nașterea compatriotului nostru), a luat parte și la Conferința internațională dedicată aceluiași Titulescu, cu o intervenție deosebită despre *Tradiția românească în negocierea diplomatică*.

Personal îi mai sunt recunoscător pentru sugestiile privind elaborarea, tematica și redactarea revistei „Perspective” a Fundației, periodic născut la inițiativa profesorului Adrian Năstase, președintele ei fondator, care a ținut mereu la părerea, îndemnurile și povețele academicianului. În ianuarie 2023, acesta și-a exprimat satisfacția față de publicarea *Albumului Nicolae Titulescu* și ne-a sugerat noi repere de acțiune. Urma să luăm dejunul împreună și să discutăm despre alte colaborări, dar... internarea urgentă în spital a amânat întâlnirea. Aveam încă atâtea de povestit și de plănuț. Am crezut că firea sa de luptător va învinge o stare pe care o speram tre-

cătoare. Și totuși, inima lui generoasă s-a oprit la început de februarie... Iar sufletul său generos s-a ridicat la cer... Nu-l vom mai căuta la telefon, la neprețuita sa Academie Română sau acasă. Rămâne, însă, în inimile noastre, singurul loc de unde nu va mai pleca vreodată.

Îmi este greu să găsesc acum cuvintele potrivite, dar pot afirma limpede: îi sunt recunoscător Academicianului Răzvan Theodorescu pentru că a fost față de mine un adevărat prieten, citez să o spun, un Frate mai mare, care m-a susținut, m-a încurajat să cresc ca om, ca diplomat și specialist istoric.

Un diplomat al culturii și al vieții publice – Răzvan Theodorescu

*Adrian Năstase**

În urmă cu ceva timp, am citit, pe nerăsuflăte, dialogul său cu Narcis Dorin Ion, publicat la Editura Rao. Un pasionant manifest pentru cultura națională, o pledoarie pentru istorie, dar și pentru viitor. Relatarea unei vieți dedicate artei și istoriei dar, mai ales, istoriei artei. Autor a numeroase lucrări științifice de mare valoare, Răzvan Theodorescu a lansat câteva teorii științifice spectaculoase, cum ar fi cea a „coridoarelor culturale” sau cea a „mentalității tranzacționale” la români. Iar teoria sa despre „Cele două Europe” mi-a adus aminte de cartea mea, *Cele două Români*.

În cadrul guvernului pe care l-am condus, relația mea cu Răzvan Theodorescu a fost, la început, destul de rece. El însuși povestește în cartea pe care am menționat-o rațiunile unora dintre aceste rezerve. Probabil datorate și faptu-

lui că, inițial, relația sa cu politica a fost determinată aproape exclusiv de legăturile (inclusiv de dinainte de '89) cu Ion Iliescu. Intrând însă în guvern, Răzvan Theodorescu s-a dovedit un partener extraordinar, iar proiectele realizate în acea perioadă dovedesc cu prisosință această afirmație (muzee, legi, publicații, evenimente de tot felul).

Pe de altă parte, academicianul Răzvan Theodorescu a fost membru fondator al Fundației Europene Titulescu și vicepreședinte al ei, participând, timp de 30 de ani, la toate activitățile sale. În această calitate, a fost adeseori lângă noi, inclusiv în calitate de vicepreședinte al Academiei Române.

Și în plan personal voi simți lipsa sfaturilor sale înțelepte și a prezenței sale generoase.

Remember Răzvan Theodorescu

*Sergiu Iosipescu**

Devoting himself to those around him, either to his peers or to lovers of beauty, sharing in the choicest forms an encyclopedic knowledge, winning both his admirers, friends and opponents, through the depth and originality of his ideas and by the finesse of his writing, Răzvan Theodorescu remains one of the *chosen men* of Romanian culture.

Of course he was torn between two worlds, first seeking to publicly argue his political option, which in the depths of his being he considered incompatible both with himself, his origins and intimate feelings, and even with his country that had fallen victim to communism. He was, however, among them, unfortunately very few, who, under the regime of the communist dictatorship, protested also in writing, assuming all the risks, against the criminal destruction of historical monuments. If at the beginning of the Romanian Revolution in December 1989 he allowed himself to be drawn in and joined those forces that seemed to represent his political option, the left, the depth and persistence of the evil made him, after a ministry of Culture, – marked by the promulgation of the law on the protection of monuments historical –, to withdraw, in his studies of history and art history.

From the beginning of his studies, stimulated by his professors Ion Nestor and Emil Condurachi, his contributions stood out for their surprising and original approach, the result of readings that were as varied as they were serious. Under the influence of Professor Nestor, himself an eminent student of Vasile Pârvan, he was first

attracted to archeology and although his violent removal from the faculty interrupted this direction of his concerns, the researches and discoveries on the archaeological sites always attracted him. He praised my excavations at the forgotten Constantin Brâncoveniu's princely Court at Obilești, and even, during the pandemic, in the fall of 2021, he did not hesitate to come on the field to examine in detail the archaeological research performed by our Heritage Institute at the wonderful little church from Bălteni-Ilfov. He showed no less interest in the initiation of research concerning the archeology of the historical landscape and gardens at the Cantacuzino's „Little Trianon” in Florești, showing himself happy to host, in one of the meetings of the section of the Romanian Academy that he led, a communication about the first results of our excavation.

He insisted to introduce in one of his last books, – devoted to the two Europe, an idea to which he was attached –, a presentation of the archaeological researches at the ruins of former monastery of Tîngânuș-Ilfov, in which he had involved in his youth.

The close follow-up of archaeological discoveries, the insistence over the artefact endowment of the museums, largely gave his writings originality.

Sometimes this referred to a detail that had escaped researchers until then, such as the medieval Anglo-Saxon presence in the Pontic area, or the connection between the double-headed eagle carved and painted at the Cozia

*National Heritage Institute, Bucharest, General secretary of the Roumanian National Committee AIESEE

monastery and the Dobrogea *despoteia* of the Roumanian Prince Mircea the Elder.

The field of his study thus became a harmonious combination of history and arts, in unsuspected connections, his interpretations being innovative.

His books *Byzantium, the Balkans and the West at the Beginnings of Roumanian Medieval Culture (10th-14th Centuries)*, from 1974, and *A Millennium of Art at the Mouth of the Danube (400-1400)*, published in 1976, admirably illustrated, became classics and his contributions to the academic treatises *History of Romania* (vol. III, IV, 2001, 2012) are among the most perennial.

He wanted to introduce in one of his last books, – devoted to the two Europes, an idea to which he was attached –, a presentation of the excavations at the former monastery Tânganul-Ilfov county, in which he had taken part in his youth. The close follow-up of archaeological discoveries, the lingering over the artefact endowment of the museums, largely gave his writings originality. Sometimes this referred to a detail that had escaped researchers until then, such as the medieval Anglo-Saxon presence in the Pontic area, or the connection between the double-headed eagle carved and painted at the Cozia monastery and the Dobrogean despot of Mircea the Elder.

He was, sometimes together with Emil Condurachi, the author of Roumanian reports at various international historical congresses or of South-East European studies, reports based mainly on the current concept of art and society.

He was also a tireless supporter of the inclusion of the Romanian art treasure in the UNESCO world heritage.

But his work, which I think he cared about the most, was the *revolutionary* one, of innovative ideas in the field of his research, whether they referred to the „monumentum princeps” and the genesis of the medieval states in Eastern Europe, to the role of provincial Byzantium in the creation of Roumanian civilization at the Lower Danube in the 13th century, at the genesis of the triconque plan in Southeast European architecture, subsumed by the thesis of „cultural corridors” in Southeast Europe. Finally, his book *Civilization of Romanians between medieval and modern. The horizon of the image (1550–1800)*, published in 1992, constitutes the Roumanian foundation of the concept of early modernity, too new to be assimilated by the current historiography here.

For years in a row, we were with him at the „Nicolae Iorga” Summer University from Vălenii de Munte where his skillful speech went to the soul of the Roumanian brothers of Bessarabia. The discussions inter pocula where his erudition happily combined with perfect sociability were also exemplary. Along with his model, the academician Emil Condurachi and Mihai Berza, he was a virtuoso of the art of conversation.

A bad saying rooted in Roumanians under the communist dictatorship wanted to convince us *et pour cause* that no one is irreplaceable. Unfortunately for Roumanian letters, Răzvan Theodorescu is an irreplaceable people.

May God forgive him, receive him and rest him!

Savantul în cetate*

Acad. Sabina Ispas

Timpul pe care îl trăim și timpurile străbătute de-a lungul existenței noastre ne-au îngăduit să avem a face cu evenimente și, implicit, cu experiențe deosebite, care au marcat două secole – mai mult de jumătate din cel de-al XX-lea și primele decade ale celui ce l-a urmat. Și, astfel, am parcurs un sfârșit de mileniu și am fost părtași la momentele neliniștitoare ale începutului unor vremuri noi. Două secole, două milenii cu etape în care s-au elaborat și finalizat lucrări fundamentale, de sinteză, pentru importante domenii ale cunoașterii, inclusiv cele umaniste. Nu de puține ori, acestea au generat îndoieli, dispute, bătălii, nu numai „intelectuale”. Asemenea perioade de timp sunt pentru un savant devotat studierii și înțelegerii culturii în ansamblul ei, istoriei și

istoriei evoluției culturilor, cu deosebire, care percepe acut sensul și importanța timpului în existența individuală și în cea a grupurilor umane, a tuturor elementelor și fenomenelor care îl înconjoară, „marea provocare”. Mulți analiști cred că asemenea contexte în care se formează căutătorii stăruitori în „profundimile cunoașterii” determină apariția marilor personalități. Profesorul, cercetătorul, „formatorul de opinie”, demnitarul, omul complex, academicianul Răzvan Theodorescu, personalitate de referință pentru elita academică românească, pe care omologii săi, cei care își desfășoară activitatea în alte spații culturale, o recunosc și o respectă, a trăit într-o astfel de perioadă. Pentru cei care îi cunosc opera și au avut prilejul, într-o circumstanță sau alta, să colaboreze

Acad. Răzvan Theodorescu și acad. Sabina Ispas

*Text publicat în volumul „In Honorem Răzvan Theodorescu”, 2021

cu domnia-sa, felul în care participă la schimbul de idei, modalitățile prin care răspunde acelor întrebări pe care domeniile atât de complexe și diverse ale culturii le ridică în fața specialiștilor, evidențiază o putere intelectuală și o disponibilitate cu totul speciale pentru înțelegerea fenomenelor și a efectelor lor în istorie și în viața socială, în inter-relaționare. Nu de puține ori, capacitatea de previziune și hotărârea cu care alege sau sugerează „calea bună de urmat” sunt surprinzătoare, neașteptate. Și, într-o proporție covârșitoare, evenimentele arată că a avut dreptate. Citindu-i unele interviuri sau note cu nuanță confesivă poți constata că a fost elevul și, mai apoi, colaboratorul unor iluștri profesori, care au marcat, cu autoritatea, prestigiul și rezultatele muncii lor, acele sinteze de referință despre care am amintit.

Academicianul Răzvan Theodorescu s-a angajat în munca creatoare, deloc ușoară, de a elabora, la rândul său, orientări teoretice de mare anvergură, prin care să poată explica mecanismele nașterii unor particularități comportamentale, atitudini istorice sau acțiuni specifice purtătorilor de cultură românească, ce unora le par derutante. A definit sintagme care au fost acceptate și consacrate în discursul istoric și cultural, în general. Academicianul Răzvan Theodorescu are o viziune sistemică revelatoare asupra specificului romanității orientale, populația majoritar ortodoxă alcătuită din vorbitorii unui idiom de origine latină, trăitoare de-a lungul arcului carpatic, în interiorul lui și pe colinele care se revarsă la nord și la sud de Dunăre, „până la marea cea mare”: românii. Înțelege Bizanțul, iubește Levantul și măsoară în profunzime valoarea „culturii

occidentale”. Față de personalitățile care au avut rol în formarea sa a manifestat, totdeauna, prețuire. Aș spune că este o calitate rară aceea de a-i cita pe predecesori și pe „formatori”, mai ales în lumea modernă în care ideile par „a pluti în eter”, de unde pot fi luate și folosite de oricine, fără a se face referință la inițiatorul, născocitorul sau creatorul lor.

Marii oameni de cultură pot alege între o manifestare gravă, solemnă, marțială, detașată de evenimentul cotidian, pe care ei îl studiază, îl analizează lucid și dezvoltă precepte, recomandări pentru cei care au ca sarcină punerea lor în practică, și o implicare directă în actul decizional și în aplicarea lui. Această din urmă atitudine este o probă de curaj, dar și încredere în propriile raționamente și, de ce nu, o manifestare a dorinței de a verifica adevărul acelor precepte. Academicianul Răzvan Theodorescu deține un mare avantaj, acela de a cunoaște istoria lumii – mai ales a celei care s-a derulat în acest spațiu în care s-a născut și s-a dezvoltat identitatea românească – și, cu deosebire, a sud-estului european, cu marile lui civilizații și tulburătoare contorsionări politice și de spiritualitate.

Din această cunoaștere a rezultat și o înțelegere specială a istoriei recente, la care, nu de puține ori, a fost participant activ. Demnitățile pe care le-a deținut și diferitele responsabilități sociale care i-au fost repartizate au făcut din personalitatea istoricului, medievalistului, istoricului de artă și fin „consumator” de cultură, ceea ce am numit și cu alt prilej, un exemplu contemporan de savant implicat în „viața cetății”.

Profesorul Răzvan Theodorescu ne va lipsi

Romeo Belea

Membru corespondent al Academiei Române

Dispariția profesorului Răzvan Theodorescu, academician, vicepreședinte al Academiei Române, președintele Secției de arte, arhitectură și audiovizual, din care fac parte de 13 ani, de când, tot domnia-sa, mi-a susținut *Laudatium* în fața Adunării generale, pentru devenirea mea (membru corespondent al Academiei Române), mi-a răscolit amintiri, dintre care unele m-au marcat.

Îl cunoșteam de mult, de fapt îl admiram de mult, pentru erudiția sa, pentru comentariile sale, dar mă mișca, pe mine, pe atunci tânăr arhitect, aplecarea sa spre problemele arhitecturii din România.

Pe tot acest fond, iscălitura sa pe scrisorile de protest, legate de demolările bisericilor din anii '80, alături de profesorul Grigore Ionescu, un monument al științei sale, al integrității sale morale, ca și de profesorul Giurescu.

Din acel moment, ne întâlneam sau nu, îi urmăream activitatea, o activitate care n-a încetat până la dispariția sa, activitate continuă, multiplă, profundă, diversă. M-am întrebât întotdeauna de unde îi veneau forța, puterea, aria cunoașterii sale, de a susține cu acel calm, surâs, cu acea aparentă convingere că a ști atât și atâtea, profund, în esență, este o normalitate.

El, profesorul Răzvan Theodorescu, ne va lipsi mult. Va lipsi mult din conducerea Academiei Române, va lipsi de la conducerea secției noastre, va lipsi de la suita de apariții docte ale televiziunii, va lipsi din suita de apariții editoriale, va lipsi de la Catedră.

El ne va lipsi.

A urmat în suita acelor remarcabile personalități, inegalabili intelectuali ai țării noastre, ai Academiei Române, precum Eugen Simion, Solomon Marcus.

Scrisoare despre un nemuritor.

Omagiu academicianului Răzvan Theodorescu

Georgeta Stoica

Membri de onoare al Academiei Române

M-am gândit multe zile înainte de a așterne aceste rânduri. Cum să scrii despre un Nemuritor? Ce să spui despre el, când Opera sa continuă să vorbească despre acesta în modul cel mai convingător cu putință. Cum poți să cuprinzi în doar câteva rânduri viața unei personalități, așa cum a fost Răzvan Theodorescu, cel care a lăsat moștenire o vastă operă științifică, constând din zeci de titluri de carte și studii de specialitate în domeniul istoriei și al istoriei artei?

M-am tot gândit. Zi și noapte. Și în final am ajuns la concluzia că nu pot să scriu decât o scrisoare. O scrisoare despre un Nemuritor, adresată generațiilor care vor urma.

Așadar, dragi cititori – colegi, prieteni sau tineri cercetători –, despre o personalitate întotdeauna mulți oameni vor avea ceva de spus și veți putea învăța câte ceva din viața acestuia. Toți cei care l-au cunoscut au citit cărțile sale, l-au iubit, i-au fost prieteni sau care au lucrat cu el și l-au apreciat la justa lui valoare, care vor face mereu, cu siguranță, o adâncă reverență în fața amintirii sale.

Cu siguranță însă, pe drumul vieții, cu toții întâlnim în calea noastră tot felul de călători. Unii merg pe același drum și au aceleași visuri. Alții aleg cărări diferite și alte orizonturi. Probabil că și Răzvan a întâlnit, la rândul său, călători care au luat-o pe alt drum, care poate că nu l-au înțeles întotdeauna și poate uneori au ridicat întrebător dintr-o sprânceană. Este firesc... Se întâmplă tuturor. Dar să ne aducem aminte că Iisus ne-a spus: „Cine este fără de păcat să ridice primul piatra!” Este una dintre marile pilde lăsate lumii de Creștinism, plină de înțelepciune și sens profund.

Din această perspectivă, nu pot să nu mă gândesc în urmă și să nu admir diplomația și tactul cu

care Răzvan Theodorescu a știut să Nu ridice piatra, să meargă pe drumul vieții cu eleganță și tact, respectând visurile fiecăruia, indiferent de drumul său. Poate că pilda creștină a fost unul dintre principiile sale de viață. Sau poate că istoria poporului român, despre care a elaborat excepționala *Teorie a mentalității tranzacționale*, i-a revelat înțelepciunea și echilibrul pe care le-a practicat toată viața. Sau poate că acest mod de a trăi a fost lecția moștenită de la mentorul său – marele istoric român Emil Condurache –, care i-a marcat destinul și i-a devenit model încă din anii studenției. Nu știu care dintre acestea l-a modelat mai mult, pot să spun că din creuzetul vieții sale a ieșit un Nemuritor. Un Nemuritor al Culturii Românești, a cărui personalitate am privilegiul să o evoc prin aceste rânduri, devenite o scrisoare către următoarele generații de istorici de artă. Este o scrisoare adresată vouă, celor care vă veți apleca, poate, peste ani, peste istoria artei românești, căutând să o descifrați în marele ei mister, ghidați de umbra academicianului Răzvan Theodorescu. Acest mare savant român și-a dedicat întreaga viață studiului istoriei de artă universală și românească. A scris zeci de cărți și sute de studii dedicate artei românești, prin care a încercat să descopere care a fost izvorul culturii noastre. Munca sa de cercetare a modelat zeci de generații. A fost mulți ani profesor la Academia de Artă din București, ministru al Culturii, președinte al Radio Televiziunii Române și vicepreședinte al Academiei Române. A fost deschizător de drumuri, făuritor de destine și a scris cărți de o valoare inestimabilă care au intrat în patrimoniul cultural românesc și universal, precum *Un mileniu de artă la Dunarea de Jos* sau *Civilizația românilor între medieval și modern*.

Așadar, pentru că a avut capacitatea de sinteză de a trece prin milenii de istorie universală și românească și forța intelectuală de a formula câteva teze excepționale despre istoria poporului român, Răzvan Theodorescu a devenit Nemuritor.

Am avut privilegiul să îl cunosc și să lucrez cu Răzvan Theodorescu de-a lungul multor zeci de ani. Nu de puține ori efervescența minții sale, imaginația și elocința înăscută mi-au fost sursă de inspirație și admirație profesională.

Sunt convinsă că strălucirea spiritului său, revelată generațiilor următoare chiar prin Opera sa, va învinge timpul dăruindu-ne tuturor suprema lecție de istorie oferită de viața acestui mare savant și mare Român care a fost istoricul Răzvan Theodorescu.

*Acad. Răzvan Theodorescu
și Georgeta Stoica, membru de onoare al Academiei Române*

The medieval art scholar and kind friend we all miss

*Ioana Feodorov (Cândea)**

Professor Răzvan Theodorescu was a complex person. Consequently, the void he left behind when heading for the Afterlife holds many shapes and hues.

The academic circles of Romania, Eastern Europe, and Europe at large, miss the extraordinary capabilities that Professor Theodorescu acquired in a lifetime of hard and passionate work in the field of medieval art – that of the Romanian Principalities, first of all, but also those of neighboring countries and Central and Western Europe, in their common traditions, variety of expressions, and diversity of models. I shall leave to the other contributors to this commemorative collection, more competent in this domain, the task of explaining how deep the loss of this erudite specialist is for the Romanian art historical research. My focus is, in the following pages, the special relationship that two generations of the Cândea family had with Professor Răzvan Theodorescu as a colleague and a friend.

My father Virgil Cândea met Răzvan Theodorescu at a time when the former had already decided that he would dedicate his life to studying Romanian medieval history in all directions possible: intellectual life, religious arts, history of books and printing, monuments and material traces. They first shared their educational choices, by following the same learning paths, reading the same academic books, admiring the same erudite academics of their age and, more importantly, the great art and literature creators of the Romanian Principalities. Their work together later, under the aegis of the Romanian Academy, was only the

continuation of a road they had marched on side by side for decades.

One of the most salient facts that brought the two friends together was their common interest in the life and works of the Moldavian prince Dimitrie Cantemir. This was a character so familiar to us all, at home, that he was like an often-evoked late relative. Virgil Cândea composed and edited thousands of pages about Cantemir's personality, adventurous life, and especially his works, which he wrote in several countries, under multiple strains. My father had a constant fascination for this prince who could have led a leisurely life, but preferred to take a hard road by seeking to promote the Moldavians' interests and advance the knowledge of the times and places he lived in, for the benefit of his people and the European academic circles. Professor Răzvan Theodorescu was also an admirer of the prince of Moldavia and cited many of his works, which were sources for the history of the arts, ethnography, music, and customs of his age, in Moldavia and his other countries of residence. I was honored to be part of the delegation led by Professor Theodorescu on February 21–25, 2016, which met with the Turkish UNESCO Commission in order to jointly establish principles for a proposal to include Dimitrie Cantemir in the *Memory of the World* cultural record, freely accessible online. Professor Theodorescu's elegant and masterful discourse before the Turk colleagues was a model of cultural diplomacy worthy of being followed by all diplomats whose task is to promote the cultural values and achievements of

Professor Theodorescu and I, with Gabriela Dumitrescu, head of the Rare Manuscript and Book Department, Library of the Romanian Academy, Istanbul, February 23, 2016.

Romania when sent to their mission abroad. It was a joy to be able to watch him speak in support of Dimitrie Cantemir's intellectual stature and erudition, in an academic demonstration that his friend Virgil Căndeă would have gladly endorsed.

Long before their joint work for projects developed by the Romanian Academy, the two friends lived in the same erudite and cordial realm of the Association Internationale des Études Sud-Est Européennes. Imagined in the early 1960's by a small group of Romanian intellectuals and a few colleagues from other Eastern-European countries and Lebanon, this academic association embarked on a mission to reveal the common features of Eastern-European cultures, their shared traditions, both lay and spiritual, and the dissemination of their scholarship in territories under Ottoman rule on the Eastern coast of the Mediterranean. Encompassing a vast area of historical, geographical, and language studies, the AIESEE soon became a forum for convivial discussions on

topics dear to many didactic and academic institutions in Europe, east and west, and countries who have had a long-standing relationship with the Europeans, such as Turkey, Lebanon, and Syria.

I was an infant in the early days of the AIESEE, so, my personal memories are not what I rely on when evoking the activity of the project that brought my father and his friend Răzvan Theodorescu closer than ever before. Virgil Căndeă's personal archive, which I inherited, is the silent witness of the great friendship and extensive work achieved together with Professor Răzvan Theodorescu. The uncountable letters, reports, and manuscript notes it contains reflect the cultural events they designed together and, most importantly, the community of historians, theologians, bibliographers, historians of the arts, ethnologists, a.s.o., who formed their entourage and, later, the living body of the AIESEE. The 'Romanian team' included some of the most expert and creative historians and philologists Romania had at the time: Emil Condurachi (the first General Secretary), Mihai Berza, Constantin Daicoviciu, Alexandru Duțu, Ștefan Ștefănescu, Valeriu Răpeanu, Valentin Georgescu, Paul Stahl, Stelian Brezeanu, Grigore Brâncuș, Nicolae Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, Mihai Maxim, etc. Ever since the early years, before 1970, Greek, Bulgarian, French, Turk, Serbian, Swiss, and American members of this community were constantly writing to my father in connection with the AIESEE reunions and their outcomes. Their names are surely familiar to the audience of this academic journal: Jacques Freymond, Charalambos Fragistas, Apostolos Daskalakis, Dionysios Zakythinos, Basil Laourdas, Vasilka Tăpkova-Zaimova, Enver Mamut, Kristaq Prifti, Nikola Tašić, Yașar Yücel, Iannis Karayannopoulos, Antonios-Aimilios Tachiaos, Milutin Garašanin, Titos P. Jochalas, V. N. Vinogradov, Max D. Peyfuss. Professor Nikolaj Todorov, a member of the Bulgarian Academy of Sciences, later, president of the Bulgarian National Commission of South-East European Studies and president of the AIESEE (repeatedly, after 1975), is mentioned for the first time in Virgil Căndeă's archive in a letter sent to him on November 11, 1964, by Elena Savova, director of the Library of the Bulgarian Academy in Sofia, whom my parents had

*Professor Theodorescu speaking
at the 50th Anniversary of the AIESEE,
April 24, 2013, Library of the Romanian Academy.*

welcomed in Bucharest and remained in contact with for a long time.

The Association was designed to cover South-East European historical themes as well as the larger study area of connections between Eastern Europe and the Middle East. The topics that the contributors to congresses and conferences of the AIESEE addressed were often linked to the Orient: e.g., at the 4th Congress, held in Ankara in 1979, there were discussions about the Caucasus, the Kurds, and the Georgians (R. Riquet), as well as connections between the Thracians' art and that of the Near East (L. Ogenova-Marinova). Virgil Căndeă harbored a special interest for the Arabic-speaking Christians of the Church of Antioch and their visits and works in which the princes and higher clergy of the Romanian Principalities played an essential role. Much like his friend Răzvan Theodorescu, he saw the post-Byzantine realm as a whole, always keeping in mind the Christian past of provinces who are nowadays a part of Lebanon, Syria, Jordan, or Turkey.

When imagining the tasks and aims of the AIESEE, my father already thought of the research to be conducted in the Christian communities of Syria and Lebanon, where he would work, after 1968, to reveal to the world the beauty of the Arab icons that he called „Melkite” and considered “the Eastern frontier of post-Byzantine art”. His passion for the art of the icon was equal to that of his friend Răzvan, but covered a wider territory, beyond geographic and language barriers

(so to say, intercontinental). I have evoked my father's instrumental contribution to the first exhibition of Melkite icons in 1969 at Musée Surssock in Beirut in an article included – in the most organic way – in the volume dedicated to Professor Răzvan Theodorescu's 80th birthday.¹ The conversations that the two historians of Orthodox iconography and icon-painting schools engaged in were rich in knowledge and passionate quest for accurate information.

Besides the common models and typology of the post-Byzantine icons painted by Arab masters and those created in Eastern Europe, my father searched traces of the joint works of several Antiochian patriarchs and major printers, metropolitans, and engravers in the Romanian Principalities in the 17th–18th centuries. In the 1970', the title of one of Virgil Căndeă's first reports presented in a reunion of the AIESEE was: „Cultural foundations: the Byzantine legacy, the Ottoman contribution, national heritages, and the connections with cultures beyond South-Eastern Europe”. All these preoccupations were shared with his friend Răzvan Theodorescu and became themes for contributions and discussions in the AIESEE conferences over the years.²

The AIESEE became known and appreciated in the European academic circles, as demonstrated by the numerous projects it developed – and the vast correspondence produced on this occasion – with important organizations and cultural centers, such as Centre Européen de la Culture in Geneva, the Turkish Historical Society in Istanbul, CIBAL – Centre International d'Information sur les Sources de l'Histoire Balkanique et Méditerranéenne – in Sofia, the Austrian Institute for East- and South-East European Studies in Vienna, Südosteuropa-Gesellschaft in Munich, etc.

Both Virgil Căndeă and Răzvan Theodorescu entertained fruitful connections with the great intellectuals who shaped the historical research and academic societies of the last century, among them: Georges Castellan (INALCO, Paris), Konstantinos Th. Dimaras (Athens), André Guillou (Paris), Halil İnalçik (Istanbul), Camille Aboussouan (Beirut and Paris), Luan Omari (Tirana), Victor A. Friedman (US National Committee of the AIESEE, Chapel Hill, NC), Bedrettin Tuncel (Ankara), Dušan T. Bataković

*Professor Theodorescu speaking at the 50th Anniversary of the AIESEE, April 24, 2013, Library of the Romanian Academy.
Professor Theodorescu with all the speakers: Zoe Petre, Ioana Feodorov, Valeriu Râpeanu, Nicolae Șerban-Tanașoca and Zamfira Mihail.*

and Boško Bojović (Belgrade), etc. Beginning with 1990, in a more favorable climate for intellectual exchanges and cross-borders research, professional and personal relations progressed in normal circumstances, such as the initiators of the AIESEE had always hoped for but rarely enjoyed. This allowed for the annual reunion of the AIESEE bureau to be organized at St Anthony's College, Oxford, hosted by the British National Committee and with the gracious assistance of Sir Dimitri Obolensky, whom Virgil Căndeia thanked in a warm letter dated April 2, 1992.

Working under the aegis of the UNESCO Division for the Study and Dissemination of Cultures, the AIESEE received its assistance since it was founded in April 1963. In 1980, the Association was promoted from the C to the B category of non-governmental entities attached to the UNESCO. After 1990, Virgil Căndeia strived to keep the AIESEE afloat at a time when resources were shrinking and the interest for academic webs such as the AIESEE (associated by some with the old regime) was dwindling. In 1991, he repeatedly appealed to the UNESCO for funding, reaching out to the General Director Federico Mayor to secure the essential financial support for the AIESEE to continue its work. Their correspondence, more intense in 1992, is preserved in the above-mentioned archive.

That same year, Virgil Căndeia wrote an entreating letter to a member of the new Romanian government, asking for support in keeping the AIESEE functional and avoiding the loss of the Romanian intellectuals' leading role in its leadership. Thus, it would continue to organize the reunions, conferences, and meetings which had allowed the Association's members to reveal to the foreign academic societies the part played by Romania as a hub of joint projects and activities in the domains of Social and Human Sciences. He attached a memoir which he kindly asked to be handed to the Prime Minister. Since 1987, he explained, 23 countries were represented by national committees within the AIESEE. The Association had organized five International Congresses and fifty conferences, colloquia, and reunions of the national committees (21 in Balkan countries, 14 in Romania, and 15 in countries other than these). In 1991, AIESEE was a member of the International Council for Philosophy and Human Sciences (CIPSH) and the International Committee of Historical Sciences (ICHS). Reminding the high official that the AIESEE was at the time an internationally-acknowledged entity working under the aegis of the UNESCO, my father mentioned that the situation had been brought to the attention of acad. Mihai Drăgănescu (President of the Romanian Academy), Mr. Adrian

*Professor Theodorescu and Ioana Feodorov,
with Zamfira Mihail and Ana-Maria Clopovschi,
at the end of this event.*

Năstase, Adrian Dohotaru, and Caius Dobrescu, but the person who knew best about the AIESEE's issues was "our friend Răzvan Theodorescu, the president of the Romanian National Committee for South-East European Studies".

In 1993, the year the AIESEE celebrated three decades of existence, as a General Secretary of the AIESEE, Virgil Căndea wrote to Mr. Teodor Meleşcanu, the Romanian Minister of Foreign Affairs, presenting him the situation of the Association, the academic reunions he planned to organize together with the national committees, the Association's budget projected for 1994 and its financial requirements to be able to continue a fruitful activity beyond its thirtieth birthday. The following year, his friend Răzvan Theodorescu would assume the task of General Secretary of the Association, taking over a mission that he had assisted my father with fulfilling in the past years.³ The smooth transition and perfect transfer of tasks was facilitated by the fact that the presidency of the Association was held at the time by a great friend of Romanian, and of Acad. Theodorescu himself – Nikolaj Todorov – and from 1999 on (for a decade) by André Guillou, another great friend of our country. Acad. Theodorescu's perfect knowledge of the French language and culture (similar to that of most intellectuals of his generation, *y compris* his friend Virgil Căndea) were real assets in the cooperation with the French leadership of the Association.

When Acad. Răzvan Theodorescu took over the mission of General Secretary of the AIESEE, the 'Romanian team' had expanded with members who were at the same time his colleagues of the Romanian Academy: Dan Berindei, Sabina Ispas, Andrei Pippidi, Nicolae Saramandu, Victor Spinei, Alexandru Vulpe, Emilian Popescu, Alexandru Barnea. The AIESEE had been placed under the aegis of the Romanian Academy when founded in 1963, but in 1965 it was transferred to the Ministry of Foreign Affairs. In a note addressed in the autumn of 1987 to the Ministry, signed by Răzvan Theodorescu alongside other members of the Romanian National Committee of the AIESEE, Virgil Căndea, president of this Committee, was pleading for the return of the Association under the aegis of the Romanian Academy. Later, Răzvan Theodorescu's dual capacity – as a member of the Romanian Academy (President of the Section of Visual Arts) and General Secretary of the AIESEE – allowed him to establish a solid relationship between the two scholarly entities and secure the support of the Academy for many events that he designed together with the other national committees. The European reunions organized during the mandate of Professor Răzvan Theodorescu were rich in themes and events that continued and enhanced the outcomes of previous decades. Also, there was a regular contribution by AIESEE members to the International Congress of Historical Sciences (ICHS) with South-East European themes and round tables on specific topics. On August 26, 2010, Răzvan Theodorescu convened a „Journée balkanique” at the 21st ICHS in Amsterdam, with eight papers presented by Vladimir Iliescu, Pedro Badenas de la Peña, Melek Delilbaşı, Răzvan Theodorescu, Ioana Feodorov, Miguel Ángel Vecino, Riko Shiba, and Răzvan Nicolae Mitu.⁴ The mere record of these names reveals the diverse international community of scholars harbored by the AIESEE in the year 2010, under the leadership of its General Secretary, Acad. Răzvan Theodorescu.

My personal memories of Acad. Răzvan Theodorescu encompass hours of conversations

with my parents at home in No. 8, Cocora Street, a continuous flow of books exchanged between them, warm letters from abroad and celebratory cards for all religious feast all year long, and meetings across Europe and especially in Paris, where the two historians and friends were like two fish in a pond. I also feel bound to evoke Răzvan Theodorescu's unwavering acknowledgment of my father's historical work after he passed away. He was the only colleague and friend who mentioned Virgil Cândea in any and all circumstances where his academic expertise and achievements were relevant.

In evoking these events and times, I feel an era has ended and we shall never live again the moments of intellectual flamboyance and scholarly conversation over lunch or dinner that many of us grew accustomed to. The only relief I find is in the thought that such moments are still being experienced by our dear departed in the Afterlife, where a place may be reserved for us – provided we spend our talents wisely and fruitfully while still here.⁵

Notes

¹ Ioana Feodorov, „Icoanele arabe post-bizantine, la o jumătate de veac de la prima expoziție de la Beirut (1969). Realizări și direcții de cercetare”, in Dana Jenei (ed.), *In Honorem Răzvan Theodorescu. Profesorul la 80 de ani*, Bucharest, Oscar Print Editură și Tipografie, 2019, pp. 127–139. See also I. Feodorov, *Through the Looking-Glass: Remembering the First Exhibition of Melkite Icons at the Nicolas Ibrahim Sursock Museum in Beirut, May-June 1969*”, in Ioana Feodorov, Bernard Heyberger and Samuel Noble (eds.), *Arab Christians between the Ottoman Levant and Eastern Europe*, Leiden, Brill, 2021, pp. 339–357.

² See, e.g., Virgil Cândea, „Une politique culturelle commune roumano-arabe dans la première moitié du XVIIIe siècle”, *AIESEE Bulletin*, 3, 1965, 1, pp. 51–56, and „Sources grecques et roumaines dans les bibliothèques du Proche-Orient”, *AIESEE Bulletin*, 8, 1970, 1–2, pp. 66–78.

³ The most detailed and accurate historical record of the AIESEE's activities was composed in 2013 by Ana-Maria Clopovschi on the occasion of the celebration of the Association's 50th anniversary: „L'activité de l'AIESEE à travers ses premiers 50 and d'existence, avril 1963-avril 2013”.

⁴ I contributed the paper „Romanians and Near Eastern Arabs. Connections through Christian Orthodoxy”, published alongside the other contributions to the „Journée d'études” in „Revue AIESEE”, 40–44, 2010–2014, pp. 40–48.

⁵ *Matthew 25:14–30*.

In memoriam academician Răzvan Theodorescu

*Oana-Lucia Dimitriu**

L-am cunoscut pe domnul academician Răzvan Theodorescu în 1997, când eram studentă la Facultatea de Cultură și Religii, audiind Cursul dumnealui de artă sacră în istoria civilizației. Păstrez vii amintirile în care ne aducea diapozitive și ne explica operele de artă de la începutul creștinismului. Fiecare curs a fost un moment de împlinire științifică în care simțeam cum s-a dezvoltat umanitatea creștină.

La finalizarea studiilor a fost președintele comisiei de susținere a tezei de licență, pe care am elaborat-o sub îndrumarea academicianului Dan Berindei, cu tema *Preotul Constantin Bobulescu – un istoric al artei bisericești*. Îmi amintesc atenția cu care a urmărit prezentarea și aprecierile favorabile făcute la adresa lucrării.

Ulterior, în vederea angajării la Biblioteca Academiei Române, a avut bunăvoința să îmi acorde o recomandare scrisă și m-a încurajat în demersurile mele.

Aceași susținere am avut-o și la înscrierea la cursurile de biblioteconomie de la Universitatea „Nicolaus Copernicus” din Torun, Polonia, câțiva ani mai târziu.

Evoc prezența sa constantă în sălile de lectură ale bibliotecii, amabilitatea cu care îmi trata pe cei din jurul său, sfaturile și sollicitudinea cu care ajuta.

Anul 2017 rămâne în memoria mea ca fiind momentul crucial în care domnia-sa a avut

bunăvoința de a mă accepta la studiile Școlii Doctorale de la Universitatea Națională de Artă din București. Tema lucrării, „Gravura din cartea românească veche în secolul al XVIII-lea”, a fost un domeniu în care curiozitatea ucenicului și știința maestrului s-au întâlnit. Procesul elaborării lucrării a fost pentru mine un adevărat drum inițiativ, simțindu-l alături de mine la fiecare etapă de studiu, cu îndrumări și explicații despre cum trebuie analizate gravurile, supervizând concluziile, fără să le influențeze.

În articolul despre *Coridoarele culturale ale Europei de Sud-Est*, domnul academician a ales ca motto cuvintele savantului Nicolae Iorga: *Se crede de obicei, că acela care studiază ceva, lucrează asupra subiectului. E tocmai contrariul: subiectul lucrează asupra aceluia care se ocupă de dânsul*¹. Tematica coridoarelor culturale, pe care circulă, dinspre miazăzi spre miazănoapte, bunuri culturale, idei, inovații, cărturari, l-a preocupat constant.

Prezența celor care au trudit la elaborarea cărților în secolul al XVIII-lea, traducători, autori și gravori de origine greacă, poloneză sau georgiană, menționată în lucrarea mea de doctorat, vine să pună în lumină, peste ani, noi argumente în susținerea teoriei coridoarelor culturale.

Analizând modul de abordare stilistic al gravurilor studiate, am avut bucuria de a ajunge la

aceeași concluzie despre divergența culturală între cele trei Țări Române, teorie argumentată de domnul academician în opera sa, astfel, în Țara Românească se păstrează strict tradiția bizantină, iar în Moldova întâlnim un stil novator și occidentalofil², stil întâlnit pe scară largă și în Transilvania³.

Pentru mine, va rămâne **Profesorul** deplin, omul de știință enciclopedic, cu o viziune completă a dezvoltării geopolitice a Europei și, în special, a Țărilor Române, a istoriei artelor vizuale. Regret să scriu aceste rânduri acum, după

plecarea dumnealui, a cărui amintire va rămâne veșnic alături de noi.

Note

¹ Răzvan Theodorescu, *Despre „coridoarele culturale” ale Europei de Sud-Est*, în „Memoriile Secției de științe istorice” extras, București, Editura Academiei Române, 1984, p. 7.

² Răzvan Theodorescu, *Despre prima modernitate a românilor*, București: Editura Academiei Române, 2001, p. 16.

³ Răzvan Theodorescu, *Căile divergente ale primei modernități românești (secolele XVII–XVIII)*, în „Contemporanul. Ideea europeană”, nr. 7/iulie 2020, Iași, p. 7.

Profesorul.

Domnul profesor Răzvan Theodorescu*

*Steluța Constanța Boroghină**

*Excelentissime et honeste Magister,
vobis summas gratias refero!*

Nu îmi permit să scriu despre omul de cultură enciclopedică ori despre academicianul Răzvan Theodorescu (1939–2023), sigură fiind că o vor face mult mai bine alte personalități care au apreciat dimensiunea cunoștințelor și a teoriilor sale, valoarea și importanța acestora în cultura română. Voi aduce însă mărturie despre extraordinara sa dimensiune profesorală, aceea de formator al multor generații de cercetători, istorici și istorici de artă și de călăuzitor intelectual al multora dintre noi.

Într-o epocă de întineric cultural, copilăria multora dintre noi a fost marcată de emisiunile în care apărea domina-sa, făcând ca prin toate aparițiile, discursurile, articolele și cărțile sale să ne apropiem și să înțelegem cultura și arta plastică și mai ales să acceptăm faptul că dialogul, pluralitatea opiniilor este cel mai bun mod de cunoaștere.

Nutresc convingerea că asupra multora dintre oamenii de cultură de astăzi care au avut șansa ca la începutul formării lor intelectuale să stea în preajma unui astfel de maestru care iradia cunoaștere, drag de oameni și înțelegere și-au pus amprenta spiritul său critic, metodologia și stilistica sa inconfundabilă. Citând dintr-unul din autorii săi preferați, Aby Warburg: „Der liebe Gott steckt im Detail” („Bunul Dumnezeu stă în detalii”).

Cursurile domniei-sale de *Istoria artei și civilizației europene* din primii ani de facultate au

fost pentru studenții săi o fascinantă descoperire a minunilor lumii și o cheie a înțelegerii devenirii acestei lumi. Îmi răsună încă în urechi timbrul atât de caracteristic al vocii sale vorbindu-ne despre istoria cruciadelor, ori tipologia planurilor bazilicale, despre *culoarele culturale sud-est europene* și teoria *celor două Europe*. Când indiferent de vitregiile vremii (și vremurilor), ori de inerentele obligații pe care le reclama poziția sa publică, Domnul Profesor nu lipsea niciodată și mai ales ținea cu aceeași seriozitate și gentilețe exemplele sale cursuri, ne simțeam cu adevărat privilegiați. Pot spune că pentru mulți dintre noi, cei care i-am fost studenți, examenele cu domnia-sa erau așteptate ca un prilej de sărbătoare, căci reprezentau onoranta ocazie de a discuta cu un mare dascăl și cărturar. A studia după cursurile domniei-sale era în fapt o plăcere care ne bucura spiritul. Adeseori, percepeam ca fiind întemeietoare aceste eforturi ale noastre, căci simțem cum ne clădim, cu fiecare curs, ființa intelectuală.

Atât de mult iubeam noi, studenții, cursurile domniei-sale încât atunci când s-au sfârșit, în ultimul an de studiu, am avut îndrăzneala de a-l ruga să ne țină un curs suplimentar de *Tipologie și ideologie în artă și arhitectura veche a Europei răsăritene*. Domnul Profesor ne-a ținut acest curs complet, excelent documentat fotografic, magistral, așa cum o făcea cu ani în urmă când cursul făcea parte din curricula de studiu. Bineînțeles că de acest curs ne-am bucurat nu doar cei din promoția noastră, ci și mulți colegi care deja absolviseră, căci domnul profesor a acceptat să

participe toți cei interesați. Ca urmare a acestor cursuri, pentru mine (și știu că nu sunt singura), de câte ori pășesc într-o biserică îmi îndrept gândul către domnia-sa și îi mulțumesc că m-a învățat să văd, luminându-mi drumul spre minunățiile artistice, spirituale și rosturile întocmirii lumii în care trăim, ajutându-mă să o înțeleg.

Surprinzător poate, pentru dascălii de astăzi, domnia-sa cunoștea fiecare student, purta cu noi interesante discuții la finalul cursurilor și urmărea evoluția lucrărilor noastre, fiindu-ne adeseori de ajutor cu sugestii pentru dezvoltarea acestora ori cu importante surse bibliografice.

Sunt convinsă că nu doar pentru mine, ci pentru noi toți cei care i-am fost studenți, academicianul și omul de cultură Răzvan Theodorescu va rămâne veșnic „PROFESORUL, Domnul Profesor”. Generației noastre domnia-sa i-a oferit șansa unei iluminări intelectuale venite la momentul oportun, pentru mulți dintre noi devenind un model de cercetător, cărturar, dascăl erudit spre care vom tinde mereu.

Cuvintele sunt prea puține să vă mulțumim, Domnule Profesor!

Totdeauna veți rămâne în sufletul și amintirea noastră – dascălul absolut, PROFESORUL!

Academicianul Răzvan Theodorescu, un profesor extraordinar

*Livia Stoenescu**

Am avut privilegiul de a fi studenta profesorului Theodorescu la Facultatea de Istoria Artei din București, în perioada 1994–1998. Formația primită de la domnia-sa a fost fundamentală pentru formarea mea și a colegilor mei în câmpul umanisticii, istoriei și, mai ales, istoriei de artă, disciplină care profesorului Theodorescu îi plăcea s-o numească „floarea la butonieră a umanisticii universale”. Nu putea să aibă mai multă dreptate. Așa cum profesorul Theodorescu m-a format în studiul istoriei artei, am înțeles și am aplicat în cariera mea pedagogică și de cercetare sensul de sinteză al acestei discipline. Profit de oportunitatea oferită de Academia Română de a publica acest articol în revista „Academica”, în ediția specială dedicată memoriei academicianului Răzvan Theodorescu. Mă voi mărgini, totuși, a-l evoca numai în calitatea sa pedagogică, extraordinară așa cum a fost prin profunzimea cunoașterii, generozitatea prezentării, cordialitatea exemplară și umanitatea desăvârșită a acestui cărturar al vremurilor noastre. Modelul său reprezintă o întrupare grandioasă de erudiție și de ținută academică pentru nenumărate generații de cercetători și studenți.

În activitatea mea curentă de profesor de istoria artei în America de Nord, îmi amintesc constant de cursurile profesorului Theodorescu. Toate, dar mai ales cele de *Arhitectură și tipologie în arta românească medievală* și *Istoria artei și civilizației europene* aveau o calitate de erudiție, acuratețe, profunzime, densitate și elocvență inegalabile. Aceste două cursuri erau, așa putea spune, o reprezentare vie a ideilor domniei-sale. Ancorate în realitatea faptului istoric și în respectul pe care numai adevărul istoric îl poate da oricărei discipli-

ne umaniste, conținutul lor transmitea idei perene ale civilizației europene pe calea unor analize deosebit de relevante cu privire la evenimente, mișcări și personalități marcante. Profesorul Theodorescu cunoștea istoria universală nu numai ca un cărturar desăvârșit, dar și ca un vizionar al dezvoltărilor care se conturau de atunci la orizonturile unei Europe convulsionate. Mă întrebam, în timpul studenției, de ce oare profesorul Theodorescu dedică subiectului reformei în *Cursul de istoria artei și civilizației europene* un segment de timp și atenție mult mai mare decât altor teme, poate la fel de importante în mintea mea de atunci. Au trebuit să treacă anii când, în timpul pregătirii și scrierii tezei mele de doctorat, am înțeles complexitatea sensului într-adevăr istoric al reformei. Societatea Vestului a simțit reforma cu consecințe drastice pentru civilizația ei, mai ales în arta din timpul Renașterii și din perioada contra-reformei de după Consiliul de la Trent (1563). Am observat că cei mai iluștri exponenți ai școlii americane pun același accent pe reformă, cu o claritate evidentă a examinării istorice în, spre exemplu, cartea lui Alexander Nagel, *The Controversy of Renaissance Art* (2011). Există un timp istoric, al reformei în artă și societate, care a transformat cultura modernității în Europa cu consecințe palpabile în vremurile noastre cotidiene. Ideile cărturarilor din Vest întâlnesc și confirmă teoriile profesorului Theodorescu, care vedea în contradicțiile culturii vizuale similarități de profunzime istorică ce unesc, în loc să despartă, istoria artei, de-a lungul diviziunii profesionale în Europa.

Puțini l-ar putea egala pe profesorul Theodorescu în ceea ce privește evidentul său talent pedagogic,

care, să nu uităm, este atât de necesar în transmiterea culturii umaniste. Știu foarte bine că studenții îl îndrăgeau pentru modul în care putea să conferențeze la nivelul cel mai înalt cu o generozitate și cordialitate exemplară. Dacă era o încântare să-l ascuți predând, examenele cu profesorul Theodorescu aveau ceva de neegalat, fiindcă dorea să vorbească cu fiecare student în parte, chiar dacă examenul era scris. După ce terminam de scris examenul în clasă, ne chema pe rând la oral. Își arunca o privire atentă peste examenul tău, după care te întreba să vadă dacă ai înțeles și dacă toate ideile importante îți sunt clare. Era întotdeauna fericit să te complimenteze când știai foarte bine. Studenții învățau imens din această atitudine într-adevăr umanistă, adică a generozității spiritului domniei-sale saturat în cultură, civilizație și bunătate. Nu eram mulți studenți la istoria artei, cred că nu mai mult de zece în fiecare an, dar modul în care profesorul Theodorescu personaliza interacția cu fiecare era rezultatul dedicației, timpului și griji sale pentru noi. Dăruirea sa de dascăl desăvârșit era necondiționată. Ea începea chiar din momentul examenului de admitere. Singurul din comisia de profesori care ne examinau, profesorul Theodorescu și se adresa direct și te felicita, mai ales la proba orală când recunoșteai autorii (nu totdeauna populari) ai celor două imagini proiectate în sala de examen. Cât am reținut noi din această noblețe a domniei-sale? Pandemia din 2019 ne-a constrâns să ținem toate examenele online și, mai rău, să recurgem la formatul de test *multiple choice* chiar și după ce primejdia virusului a dispărut sau s-a diminuat. Vom reveni la normalitate, să sperăm, dar când ne vom întoarce la modelul profesorului Theodorescu în practica noastră pedagogică și în îndrumarea generației tinere?

Despre cordialitatea domniei-sale se poate scrie o carte cu exemple practice. Amintesc în acest context grija și bunătatea pentru studenții din Basarabia veniți să studieze istoria artei la București. Profesorul Theodorescu avea grijă ca aceștia să se simtă acasă, în țara lor și în comunitatea de studenți căreia îi aparțineau, așa cum a fost scris în istoria României. Domnia-sa dorea sincer să ne întregim teritorial, dar era clar că ne dezvăluia și sensul de aderență firească la ospitalitatea, grija, devoțiunea și dragostea caracteristică poporului român de-a lungul secolelor. Lecția aceasta de

civism, atât de naturală și sinceră, era extrem de importantă pentru studenți. Întreaga perioadă a decadelor '90 a fost de tranziție politică, generația tânără fiind pusă în fața unor realități istorice care, îndelung camuflate, deveneau în sfârșit vizibile studenților nu numai în învățământul superior, dar și în toate sferele societății. Să fii bun și să-l primești fără ezitare pe semenul tău, acesta era un mesaj continuu pentru noi. Acest mesaj nu era o parte a prelegerii academice de la cursul profesorului Theodorescu, ci era inspirația sau urmarea înaltului model civic pe care îl întrupa cu atâta eleganță.

Mi-am luat rămas bun de la profesorul Theodorescu în toamna lui 1998. Îl căutasem la facultate, dar nu îl găsisem și nu acceptam să plec fără să îl văd. Providența m-a ajutat să-l întâlnesc pe Calea Dorobanți, într-un loc liniștit unde am putut vorbi pe îndelete. Ca de obicei, domnia-sa avea încredere în potențialul studenților săi, așa încât a fost o altă oportunitate de a vorbi despre planuri de viitor, studii de cercetare și alte proiecte de lungă durată. S-a bucurat când mi-am exprimat dorința de a păstra legătura. I-am scris la adresa indicată, de-a lungul multor ani, după care am continuat prin comunicare electronică. Voi rămâne cu regretul de a nu-l mai fi văzut în 2022, când, în timpul șederii mele de studii la Madrid și Florența, cu o bursă de la Universitatea Harvard, m-am gândit să vin la București, dar nu am materializat. Nu mi-am imaginat însă niciodată că se va sfârși totul atât de brusc. Mutarea profesorului Theodorescu la Domnul mă obligă moral și profesional. Este o misiune pedagogică și umană pe care trebuie s-o transmit studenților mei. Doresc să-i instruiesc la fel de bine cum a făcut-o profesorul Theodorescu. Dar chiar dacă am încă notele de la *Cursul* domniei-sale de *istoria civilizației europene* și observ că studenților le place istoria artei, ceva este încă incomplet în întâlnirea mea cu ei. Oare sunt ei de vină, pentru că nu-i mai învățăm istorie când ajung la universitate? Sau sunt eu, încă străduindu-mă să găsesc calea spre ei? Probabil că răspunsul este afirmativ la ambele întrebări. Soluția este, în mod incontestabil, unică, sunt convinsă de aceasta. Să nu-l uităm pe profesorul Theodorescu, să-l readucem la clasă în fiecare interacție a noastră cu studenții pentru a-i instrui la un nivel înalt și a-i învăța că a fi civilizată este o trăsătură istorică ce s-a născut din cultură.

Un stâlp al Bibliotecii Academiei Române

*Adrian-Silvan Ionescu**

Profesorul, academicianul Răzvan Theodorescu a fost un stâlp al Bibliotecii Academiei Române, unul foarte solid, coloana centrală a edificiului!

De când frecventez acest lăcaș de cultură, din 1972, ca student în anul al doilea al Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu”, Secția istoria și teoria artei – iată, sunt deja 51 de ani de atunci! – am văzut câțiva dintre pilonii vii ai edificiului. Pe atunci, la începuturile mele, acad. Șerban Cioculescu era director și își petrecea multe ore în sala de lectură. Așezat la una dintre primele mese, uneori dădea chiar audiențe acolo, vorbind cu glas scăzut, în tonul său ironic, sarcastic chiar, dar doct. Peste câțiva ani buni, când deja lucram în cercetare, îl vedeam, la fel, pe acad. Gheorghe Mihăilă, marele slavist – devenit directorul Editurii Academiei – care venea în sală cu pas vioi, cu chipul destins într-un zâmbet larg și privind în toată sala, cu ochii săi albaștri, să vadă cine este pe la mese, pe cine cunoaște și pe cine nu. Saluta în dreapta și-n stânga, cu afabilitate. Apoi se așeza la prima masă, pe rândul din mijloc, exact în fața catedrei custozilor de sală. În jurul său, de-o parte și de alta, la capetele mesei se ridicau teancuri de cărți, dicționare și dosare cu propriile-i manuscrise pe care lucra, cu sârg.

Pe prof. Gabriel Ștrempel, membru de onoare al Academiei Române, îl vedeam rar în sala de lectură, pentru că el stătea mai mult la Manuscrise sau în vastul dar recele și întunecosul său birou directorial, cufundat în cercetarea vechilor tipărituri și letopisețe românești.

Tot de pe la începuturile mele l-am văzut acolo pe Răzvan Theodorescu, ca tânăr și expansiv cercetător la Institutul de Istoria Artei: sosea voios, grăbit, își lua locul și completa fișele, apoi, în așteptarea cărților cerute, trecea prin fața rafturilor cu dicționare și enciclopedii, scotea câte un volum și-l consulta, de-a-mpicioarele, aplecat peste file. După care îl căra la masă unde sosise, între timp, comanda sa.

Îl știam deja de ceva vreme de la conferințele Universității Populare, de la Sala Dalles sau de la Sala Amzei (în Așezămintele Brătianu) pe care le frecventam, cu asiduitate, încă din adolescență. Mă fascinau expunerile sale despre arta veche românească sau universală, rostite cu aplomb și bogăție de informații, cu varii trimiteri și conexiuni în diferite zone ale creativității artistice și însoțite de proiecții. Schimbarea diapozitivelor era făcută de un operator aflat în celălalt capăt al sălii, care trebuia să fie atenționat printr-un semn anume când venea rândul celeilalte imagini. Unii conferențieri făceau atenționarea verbal, într-un stil monoton, fără vlagă: „Alt diapozitiv” sau „următorul... următorul... următorul...” Tânărul și vivacele Theodorescu lovea, destul de tare, cu un lung baston în dușumeaua podiumului pe care era așezată catedra sa. În asistență erau mulți pensionari care adesea așteptau în sala cufundată în întuneric și la o expunere plicticoasă – ceea ce nu se întâmpla la Răzvan Theodorescu, desăvârșit orator, cu glas puternic și... cadența interesantelor proiecții,

marcată de bastonul folosit pentru a da explicațiile cuvenite la imagini.

Ulterior l-am avut profesor pentru, din păcate, doar un semestru, ultimul, cel de primăvară, în 1974. Venea la curs la ora exactă, nu întârzia niciodată. Se așeza la catedră, trântit foarte comod pe scaun, uneori chiar mult lăsat pe spate, picior peste picior, și începea să ne vorbească, fără vreo notiță, fără vreo hârtie în față. Avea o fluență impresionantă și un ton foarte plăcut, aproape teatral, iar graseierea era cuceritoare. Însă pentru noi, tineri necopti, expozeul său era mult prea savant, enciclopedic, cu excursuri în istorie pură, literatură, filosofie, muzică, sociologia artei și estetică. Auzeam pentru prima dată de personalități din lumea germană, care se afirmaseră în studiul istoriei și teoriei artei. Pe lângă urechile noastre pluteau numele lui Alois Riegl, Hans Tietze, Max Dvořák, Aby Warburg, Josef Strzygowski, Ernst Gombrich, Wilhelm Worringer, Heinrich Wölfflin și alții. Dar cel mai greu era să reținem titlurile scrierilor acestora, ce ne erau enunțate în limba originală, care de multe ori ne deruta și nu puteam nota informația în ritmul alert în care ne era furnizată: *Abstraktion und Einfühlung*, *Prolegomena zu einer Psychologie der Architektur* sau *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe...* Cursul său ne solicita foarte mult atenția și memoria, mult mai mult decât altele. Iar profesorul, cu legitimă stupefacție, se mira că noi încă nu auzisem de acele lucrări și de autorii lor... Dar, la examen se arăta clement, chiar generos, și toată lumea a primit notă foarte bună.

După acel curs am realizat importanța asimilării unei vaste bibliografii care îți oferea posibilitatea să te plimbi, cu lejeritate și eleganță – așa cum făcea magistrul nostru –, prin epoci, prin stiluri, printre artiști și teoreticieni, vechi și noi, de la Giotto și Pârvu Mutu la Dürer, Daumier și Pollock sau de la Johann Joachim Winckelmann și Henri

Focillon la Marcel Brion, Johan Huizinga și Jurgis Baltrušaitis.

Au trecut anii, dar biblioteca mi-a rămas dragă și a continuat să fie principala sursă pentru studiile pe care le-am elaborat. Și, cu excepția perioadei când a condus Televiziunea sau a fost ministrul Culturii, când venea foarte rar să citească, profesorul Theodorescu se găsea mai totdeauna în sala de lectură, măcar pentru o oră sau două.

Te puteai întreba: ce ar mai avea de aflat dintr-o bibliotecă un savant de talia lui Răzvan Theodorescu, unul de structură renescentistă, care știe totul și încă ceva pe deasupra? Devenit academician, președinte al Secției de arte, arhitectură și audiovizual, apoi vicepreședinte al Academiei Române, petrecea destul de mult timp în Bibliotecă. De obicei, se așeza în ultima bancă, rândul dinspre perete, lângă colecția de referință, unde-i erau aduse volumele solicitate. Mulți cititori, doctoranzi sau foști studenți nu se sfiau să-i întrerupă lectura pentru a-i pune diverse întrebări și a-i cere sfatul. Uneori, chiar angajați ai Academiei veneau cu diverse chestiuni ce trebuiau rezolvate și-i aducea diverse acte spre semnare. Niciodată nu se arăta deranjat, supărat pentru întrerupere: răspundea, cu amabilitate, la orice solicitare. Uneori, când trebuiau discutate mai pe larg anumite probleme, se muta în holul bibliotecii, așezându-se, împreună cu interlocutorul, în comodele fotolii aflate în acel spațiu. Conversația odată terminată, revenea la dragul său loc de studiu și-și relua, liniștit, cercetarea.

În ultimele luni de viață, obosit și suferind, nu își mai ocupa locul obișnuit din fundul sălii, ci rămânea la prima masă. Dar nu înceta să studieze. Studiul însemna viață pentru domnia-sa!

Acum locul său a rămas gol. A căzut și ultimul stâlp al Bibliotecii Academiei Române! Cum se va mai susține edificiul de acum înainte?

Plecarea unui cărturar aparte – academicianul Răzvan Theodorescu

*Narcis Dorin Ion**

În 6 februarie 2023, la miezul zilei, o veste tristă a umplut toate canalele mass-media: academicianul Răzvan Theodorescu a încetat din viață. Mă împac greu cu gândul că marele istoric al culturii și civilizației românești a plecat într-o lume, poate, mai bună, lăsând aici un gol imens, căci cultura română a pierdut astfel una dintre cele mai strălucite minți ale intelighenției noastre din ultimele cinci decenii.

Cu șapte luni în urmă, l-am avut alături, în 15 octombrie 2022, la marea expoziție pe care am organizat-o la Muzeul Național Peleş, la aniversarea Centenarului Încoronării din 1922, prilej cu care a vorbit admirabil despre semnificațiile evenimentului și despre cartea publicată. Așa făcea întotdeauna când era chemat – fie la Academie, fie la Universitatea Națională de Arte, unde predă încă, ori la muzeele din țară – să prezinte fapte și oameni din istoria noastră. Și nu precupețea niciun efort pentru bucuria de a vernisa o expoziție importantă (de artă sau de istorie), de a revizita un monument istoric (ca ministru al Culturii, între 2000 și 2004, a avut șansa de a revedea altfel bisericile din țară, pentru salvarea cărora luptase înainte de 1989, și de a putea decide restaurarea multora dintre ele), de a lua parte la o lansare de carte, de a prezida o comisie cu rost cultural (doctoranzii săi – depun aici o mărturie directă! – nu pot uita modul în care i-a îndrumat în domeniul atât de delicat al istoriei artei).

L-am văzut ultima oară în 10 ianuarie 2023, în biroul său de vicepreședinte al Academiei Române, instituția culturală cu care aproape că se confunda, al cărei membru era de trei decenii și

căreia îi asigura, permanent, prestigiul prin complexa-i personalitate. Într-o discuție de aproape o oră, mi-a împărtășit planurile sale pentru acest an, între care se regăsea și traducerea în Franța a cărții sale *Cele două Europe*, de care era tare mândru. L-am regăsit complet refăcut după ultima operație, de la finele anului trecut, optimist și dedicat misiunii sale culturale, pentru care mai avea încă proiecte de realizat.

Am colaborat îndeaproape în ultimii 25 de ani, în 1999 fiindu-i redactor la o admirabilă carte, *Picătura de istorie*, publicată la Editura Fundației Culturale Române. Începeam atunci o conlucrare care – mărturisesc și acum, cu tristețe, dar cu aceeași infinită recunoștință – mi-a marcat definitiv destinul intelectual și profesional. De atunci, în decursul atâtor întâlniri de neuitat, am avut șansa unică de a mă adăpa de la nesecatul izvor de cunoștințe care a fost academicianul Răzvan Theodorescu. În urmă cu șase ani, în 2017, am reușit să public o carte specială de dialoguri – *Despre cultura de ieri și românii de azi. Convorbiri cu academicianul Răzvan Theodorescu* –, care este, de fapt, o mărturie despre istoria, cultura și civilizația românilor, venită din partea unuia dintre cei mai subtili și rafinați istorici ai ultimei jumătăți de veac. Este o carte ce a provocat reacții dintre cele mai diverse, semn că viața și opera eroului principal îi interesau pe mulți, în care sper că am reușit să conturez portretul complex al unui mare savant, implicat plenar în viața cetății.

Format la școala marilor profesori ai Facultății de Istorie a Universității din București – Emil Condurachi, Ion Nestor ori Mihai Berza, pe care îi

evoca mereu cu duioșie și cu admirație –, istoricul Răzvan Theodorescu a cercetat și a descris cultura și civilizația românilor într-un stil aparte, lăsându-ne cărți și sinteze fundamentale, deschizătoare de noi orizonturi: *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X–XIV)*, 1974; *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400–1400)*, 1976; *Itinerarii medievale*, 1979; *Istoria văzută de aproape*, 1980; *Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550–1800)*, vol. I–II, 1987; *Picătura de istorie*, 1999; *Cele două Europe*, 2013. A evocat trecutul nostru cu talentul istoricului erudit, dublat de vocația analizei de detaliu, specifică istoricului de artă, peste care a suprapus o uimitoare putere de sinteză. În fond, opera istorică a cărturarului plecat la Domnul aparține în egală măsură istoriei (din care a făcut o artă a evocării) și artei (a cărei istorie a cunoscut-o ca nimeni altul), în ambele domenii cercetările interdisciplinare și interpretările sale făcând școală. Drept urmare, teoriile sale istorice – „coridoarele culturale”, „monumentum princeps” sau „mentalitatea tranzacțională” – au devenit obiect de studiu pentru studenți și istorici.

Eliminat din facultate în 1959 – în urma unei ședințe punitive desprinsă parcă dintr-un film horror al „obsedantului deceniu” – și trimis ca muncitor pe șantierul patriei, Răzvan Theodorescu și-a reluat studiile în 1961, terminându-le doi ani mai târziu (când va fi și reabilitat, oficial), pentru a începe apoi o pasionantă carieră de cercetător științific la Institutul de Istoria Artei al Academiei Române, condus atunci de George Oprescu. Patima și acribia cu care a studiat arta veche românească și monumentele istorice moldave sau valahe l-au făcut să înțeleagă altfel viața vechilor zidiri. Iubirea pentru ctitoriile domnești și boierești l-a determinat să ia atitudine împotriva demolării bisericilor în epoca lui Nicolae Ceaușescu – Biserica Enei ori ctoria unică a Mavrocordaților de la Văcărești – și să protesteze, prin memorii asumate și difuzate public în 1977 sau 1984, împotriva acestor gesturi samavolnice ale regimului comunist. Ce era de prevăzut s-a întâmplat rapid: a fost demis de la conducerea Institutului și exilat la Biblioteca Aca-

demiei Române, lucru care s-a dovedit a fi benefic pentru construirea operei viitorului membru al înaltului for științific din Calea Victoriei.

După revoluția din 1989, activitatea sa științifică (a fost un strălucit profesor la Universitatea de Arte, ale cărui cursuri – între care *Cultură și civilizație europeană* ori subtila *Tipologie a artei creștine* – au rămas în amintirea foștilor săi studenți) va fi parțial eclipsată de ascensiunea într-o carieră politică – a fost senator de Iași și Botoșani (2000–2008) – nu de puține ori contestată violent (mai ales în timpul președinției Radioteleviziunii Române, dintre 1990 și 1992, mandat pe care l-a evocat spumos într-o carte de amintiri: *Cele 900 de zile ale „manipulării”*) sau admirată discret. Ca ministru al Culturii și Cultelor, într-un mandat complet (2000–2004), academicianul Răzvan Theodorescu a format o echipă alături de care a reușit să creeze cadrul legislativ în domeniul atât de vitregit al protejării patrimoniului cultural mobil și imobil. Esențiale au fost, între multe alte acte normative, Legea nr. 422/2001 privind protejarea monumentelor istorice și Legea nr. 311/2003 a muzeelor și colecțiilor publice. Ca membru al acelei echipe (am fost director al Direcției Muzeu, Colecții, Arte Vizuale) pot depune mărturie, în aceste clipe triste, asupra unei importante realizări, neegalată până astăzi: în acei patru ani s-au înființat nu mai puțin de 16 muzee, prestigiul cultural al ministrului atrăgând ușor finanțarea din partea guvernului.

Închei aceste rânduri triste, citând cuvintele pe care un alt mare învățat, academicianul Virgil Cândea, le rostea în Aula Academiei Române, în 2001, ca răspuns la discursul de recepție al celui evocat aici: „Recapitularea operei academicianului Răzvan Theodorescu este un exercițiu fascinant, dar laborios și exigent. Erudiția uriașă, raționamentele riguroase, asocierile de idei surprinzătoare și abundente, înclinarea savantului de a nu încheia o frază fără a-și epuiza până în detalii mesajul cer o concentrare particulară celui ce vrea să pătrundă în profunzimea gândirii învățatului meu coleg”.

Dumnezeu să îl odihnească în Pace și Lumină!

Opera academicianul Răzvan Theodorescu. Recunoaștere națională și internațională

Cărți (selecție)

Mănăstirea Bistrița, 1966

Biserica Stavropoleos, 1967

Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești – secolele X–XIV, lucrare distinsă cu Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române, 1974

Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400–1400), 1976

Itinerarii medievale, 1979

Piatra Trei Ierarhilor, 1979

Istoria văzută de aproape, 1980

Civilizația românilor între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550–1800), 1992

Drumuri către ieri, 1992

Cele 900 de zile ale „manipulării”, 1993

La peintures murales moldaves des 15ème – 16ème siècles, 1995

Roumains et Balkaniques dans la civilisation sud-est européenne, 1999

Picătura de istorie, 1999

Tratatul Istoria Românilor, vol. III, coautor și coordonator, 2001

Constantin Brâncoveanu între „Casa Cărți” și „Levropa”, 2006

Europa noastră și noi, 2008

Tratatul Arta din România din preistorie în contemporaneitate, două volume, coautor și coordonator împreună cu acad. Marius Porumb, 2018

Studii și articole științifice

Acad. Răzvan Theodorescu a publicat, în reviste din țară și din străinătate, peste 600 de studii și articole științifice dedicate artei și civilizației vechi românești și sud-est europene.

A fost raportor al unor congrese naționale și internaționale de istorie, istoria artei, bizantinologie.

A fost preocupat de popularizarea artei și științei și a conceput vreme de peste trei decenii articole pentru celebra emisiune „Teleenciclopedia” transmisă de Televiziunea Națională.

Din anul 2021 a realizat la o televiziune privată emisiunea permanentă „Istории neștiute”.

Membru în societăți și organizații profesionale

Membru corespondent al Societății Arheologice din Atena

Membru onorar al Comitetului Național de Istoria Artei

Membru al Comitetului Național de Studii Sud-Est Europene

Secretar general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene – AIESEE, 1994

Membru de onoare al Academiei Oamenilor de Știință, 1996

Membru al Academiei de Științe din New York, 1998

Membru corespondent (din 1998) și titular (din 2002) al Academiei Europene de Științe, Arte și Litere

Membru al Academiei de Științe al Republicii Albania, 2006

Membru al Academiei de Științe și Arte a Macedoniei, 2006

Premii

Premiul „Bernier” al Institutului Franței, 1969

Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române, 1976

Premiul „Flacăra”, 1987

Premiul „Gottfried von Herder” al Universității din Viena, 1993

Premiul „Nicolae Iorga” al Centrului Internațional Ecumenic pentru Dialog Spiritual, 1999

Titluri și distincții

Înalte ordine de stat

Ordinul Artelor și Literelor al Republicii Franceze, în grad de Cavaler, 1997

Ordinul Național „Pentru Merit” în grad de Mare Ofițer, 2000

Ordinul Artelor și Literelor al Republicii Franceze, în grad de Comandor, 2003

Ordinul „Crucea Moldavă”, 2003

Cavaler al „Crucei Căzăcești cu spade”, Ucraina, 2004

Ordinul „Crucea Sf. Apostol Andrei”, 2004

Cavaler al Ordinului Purtătorilor de Cruce ai Sfântului Mormânt, Ierusalim, 2004

Comandor al Ordinului Militar de România, 2012

Doctor honoris causa

Universitatea din Oradea, 1998

Universitatea de Arte din Cluj-Napoca, 2001

Universitatea din Craiova, 2002

Universitatea de Vest din Timișoara, 2002

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, 2004

Universitatea „Ovidiu” din Constanța, 2006

Universitatea de Arte „George Enescu” din Iași, 2008

Universitatea „Valahia” din Târgoviște, 2009

Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, 2009

Universitatea „Danubius” din Galați, 2010

Distincții

Medalia „A 300-a aniversare a Sankt Petersburgului”, Rusia, 2004

Cetățean de onoare al

Municipiului Cluj-Napoca, 2001

Municipiului Iași, 2018

Municipiului București, 2019

Acad. Dan Berindei și acad. Răzvan Theodorescu

Acad. Răzvan Theodorescu, acad. Virgiliu N. Constantinescu (plan secund)

Semnare acord Academia Română și ROMFILATELIA (2 aprilie 2018)

Biblioteca Academiei Române – 150 de ani (13 septembrie 2017)

Acad. Răzvan Theodorescu – lansare carte acad. Octavian Lazăr Cosma (20 septembrie 2017)

*Acad. Răzvan Theodorescu și acad. Ioan-Aurel Pop
Mircea cel Bătrân – 600 (31 aprilie 2018) (Foto Mircea Popa)*

Acad. Răzvan Theodorescu – Ziua Culturii Naționale (Ateneul Român, 15 ianuarie 2019)

Acad. Ioan Dumitrache, acad. Ioan-Aurel Pop, acad. Răzvan Theodorescu, acad. Bogdan C. Simionescu și acad. Victor Spinei (mai 2019)

Acad. Răzvan Theodorescu, ES Michèle Ramis, ambasadorul Franței în România, Pierre Buhler, președintele Institutului Francez, Liliana Țuroiu, președinta Institutului Cultural Român, Ioan Cristescu, directorul Muzeului Național al Literaturii Române, Gabriela Dumitrescu, șef Serviciu manuscrise-carte rară (Biblioteca Academiei Române, aprilie 2019)

Acad. Eugen Simion, acad. Ioan-Aurel Pop, PF Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, acad. Victor Spinei, acad. Răzvan Theodorescu (Aula Magna a Palatului Patriarhiei, ianuarie 2020)

Interviu cu prof. Irinel Popescu, membru corespondent al Academiei Române

*Medic
Membru corespondent al Academiei Române din 2013*

Academia Română, una dintre cele mai respectate instituții din România

*Cătălin Mosoia**

Introducerea transplantului hepatic ca metodă terapeutică în România este una dintre cele mai cunoscute realizări profesionale ale medicului Irinel Popescu. Are contribuții esențiale la dezvoltarea chirurgiei hepatice și pancreatice și a dezvoltat prima bancă de tumori din țara noastră. Interviu pe care vi-l propun în continuare a fost realizat în biroul dânsului, la Institutul Clinic Fundeni. Am discutat despre medicină, despre chirurgie și calitățile unui medic chirurg, precum și despre viitorul transplantului de ficat; de asemenea, despre personalitățile științifice care i-au influențat cariera și Academia Română.

Cătălin Mosoia: *La finalizarea studiilor liceale ați ales Facultatea de Medicină. Cum de ați făcut această alegere?*

Irinel Popescu: Am ales medicina fără să fi simțit o chemare în timpul liceului. Am urmat o clasă de real la Liceul „Frații Buzești” din Craiova; toți colegii mei au ales facultăți cu profil de matematică sau informatică și, inițial, aceasta era și intenția mea. Alegerea Facultății de Medicină a fost, la un moment dat, dorința mamei, însă pentru mine medicina a fost o provocare pentru că era una dintre facultățile foarte bine cotate și la care se intra foarte greu. Am devenit student la Facultatea de Medicină Generală din București și pe parcursul anilor de studii am descoperit frumusețile și puterea de atracție a medicinei. Dar, neavând tradiție în familie și alte tangențe cu medicina, nu aș putea spune că alegerea s-a datorat unei înclinații personale.

Cătălin Mosoia: *Ați devenit, după absolvirea Facultății de Medicină, primul medic din familia dumneavoastră.*

Irinel Popescu: Da. Cred că orice disciplină și orice meserie poate fi descoperită și pe parcurs. Nu-i obligatoriu să urmezi o facultate și să te dedici unei anumite profesii dintr-o vocație timpurie.

Cătălin Mosoia: *Cum ați devenit interesat de chirurgie?*

Irinel Popescu: Încă din timpul facultății știam că există un examen decisiv pentru evoluția ulterioară a fiecărui absolvent: examenul de internat. Inspirat din sistemul universitar medical francez, acest examen de internat se susținea la începutul anului VI, ultimul an de medicină, iar cei care treceau de acest concurs greu urmau trei ani de internat. Această perioadă permitea internilor, pe de o parte, să rămână în centrul universitar respectiv, iar pe de altă parte, să urmeze drumul spre o carieră universitară.

Examenul de internat a devenit pentru mine un obiectiv încă din timpul facultății. A trebuit să aleg între chirurgie și medicină internă. Deși inițial eram mult mai atras de medicină internă, oricare dintre ramurile medicinei interne mi s-au părut, la vremea respectivă, relativ limitate; chirurgia permitea obținerea de rezultate concrete și mi s-a părut că oferă mai multe posibilități de dezvoltare. Dacă ar fi existat cardiologia invazivă de astăzi – când medicina internă s-a apropiat de chirurgie, iar unele procedee sunt

*Expert comunicarea științei, Biroul de comunicare al Academiei Române

practici chirurgicale –, poate că aş fi ales una dintre ramurile medicinei interne.

Îmi amintesc că numărul de locuri era limitat, 12 locuri pentru chirurgie și cam tot atâtea pentru medicină internă. M-am hotărât pentru chirurgie. Am reușit pe primul loc și asta a contat foarte mult în alegerea stagiilor și în orientarea carierei viitoare. În anul următor (1977) am absolvit Facultatea de Medicină Generală cu media 9,97 și am obținut Premiul „Elena Dimitriu” pentru cel mai bun rezultat la absolvire și examenul de internat.

Atunci când am terminat internatul s-a scos la concurs un loc în Clinica chirurgicală „Fundeni”. Faptul că am reușit la acest concurs în clinica profesorului Dan Setlacec, la vremea respectivă, unul dintre cei mai reputați profesori de chirurgie din România, a fost, poate, cea mai mare șansă a carierei mele profesionale.

Cătălin Mosoia: *Ce calități credeți că trebuie să aibă un medic chirurg?*

Irinel Popescu: Cred că atunci când vorbim de un chirurg, singurul lucru care contează sunt rezultatele. Iar acestea nu vin de la sine, rezultatele vin după o intensă perioadă de pregătire, după multe lecturi, congrese, după multă practică, după multă experiență. Medicina nu se face după imaginația doctorului sau după dorințele lui, ci se face după cerințele bolnavilor. Iar când bolnavul își alege un medic sau un spital anume se uită la rezultate; pe bolnav nu-l interesează dacă acel chirurg este înalt sau scund, gras ori slab, în vârstă sau tânăr, ci îl interesează ce rezultate are, pentru că boala sa are nevoie de un specialist cu cel mai înalt nivel de pregătire. Un medic care are rezultate în domeniul lui este un medic care va fi căutat de bolnavi.

Cătălin Mosoia: *Cum v-ați întâlnit cu Academia Română?*

Irinel Popescu: Încă din liceu știam că Academia Română reprezintă cel mai înalt for de consacrare. Întâlnirea mea cu Academia Română a fost un parcurs în trepte. Am fost primit ca membru corespondent în Academia de Științe Medicale (în 1999) și după câțiva ani membru titular. Amintesc că președintele Academiei de Științe Medicale era profesorul academician Nicolae Cajal (1919–2004), în același timp și

președintele Secției de științe medicale din Academia Română.

Primiriile în Academia Română nu se fac la cerere, ci la propunerea unui membru al acestei instituții. Pe mine m-a propus, încă din anul 2001, doamna academician Maya Simionescu, după reușita primelor operații de transplant hepatic din România. Îmi aduc aminte că dânsa așa a și justificat; a vrut să aducă în Academia Română un suflu nou, metode de cercetare și mentalități noi. Aceasta pentru că, la fel ca și acad. Maya Simionescu, și eu am petrecut o perioadă de timp în Statele Unite, iar dânsa a considerat că cineva care vine după un stagiul de trei ani fără întrerupere în SUA, în domeniul său de specialitate, corespunde profilului unui membru al Academiei Române.

Pot spune că, după zece ani petrecuți împreună cu profesorul Dan Setlacec, următoarea șansă a vieții mele au fost cei aproape cinci ani de specializări, dintre care trei i-am petrecut în SUA, ani care au contribuit decisiv la formarea mea, mai ales, în transplantul de ficat.

Cătălin Mosoia: *Dacă vorbim de domeniul transplantului, dumneavoastră ați introdus o anumită direcție: transplantul hepatic ca metodă terapeutică în România. Ce puteți spune despre acest moment din cariera dumneavoastră profesională?*

Irinel Popescu: Sunt diferite tipuri de transplant și fiecare are caracteristici separate, nu se discută despre toate la un loc. Vorbim despre transplantul de ficat, despre chirurgie hepatică, despre o chirurgie de mare anvergură! Rezecțiile hepatice majore, atunci când au început, la mijlocul secolului al XX-lea, aveau o mortalitate de circa 40%. Evoluția chirurgiei hepatice a fost, într-un fel, spectaculoasă pentru că era o noutate, iar, în alt fel, dificilă și care necesita o îndelungată pregătire ca să o poți practica. Cu atât mai mult, transplantul de ficat a fost o metodă extrem de spectaculoasă de la bun început – unii au considerat-o chiar imposibilă, erau voci autorizate care spuneau că această operație nu se poate face, spre deosebire de alte tipuri de transplant, care sunt mult mai ușoare și mai simple de efectuat.

Ei bine, operația a reușit, dar trecând printr-un pionierat extrem de dificil, în care numai

încăpățânarea lui Thomas Earl Starzl – dar și a unora de același tip ca și el, cum ar fi Roy Calne la Cambridge, Henri Bismuth la Paris sau Rudolf Pichlmayer la Hanovra – a contribuit la reușita metodei. Mi-aș permite să spun că tot ceea ce a adus transplantul hepatic, nu numai în chirurgie, dar și în anestezie și terapie intensivă, în gastroenterologie, în imunologie etc., până la urmă, pleacă de la meritul unor chirurgi. Trebuie să mărturisesc că, rememorând istoria transplantului, chirurgia a luat-o înaintea altor ramuri fără de care transplantul nu poate reuși – poate chiar înaintea anesteziei și a terapiei intensive, dar mai ales înaintea imunologiei și imunosupresiei.

Transplantul de ficat a reușit tehnic în anul 1967, după patru ani în care niciun bolnav nu supraviețuise intervenției. Au trebuit să mai treacă 16 ani până când a fost acceptat ca metodă terapeutică, deoarece, în 1980, a apărut ciclosporina, care a fost primul imunosupresor cu adevărat eficient. Și numai după apariția acestui imunosupresor o tehnică chirurgicală s-a transformat într-o metodă terapeutică.

Transplantul hepatic este una dintre aventurile minții și cunoașterii umane, realizare care a fost posibilă grație eforturilor medicilor chirurgi care au constituit forța care a dus lucrurile înainte. Astăzi, lucrurile sunt standardizate, se cunoaște bine care este rolul chirurgului, rolul gastroenterologului și al colegilor din anestezie și terapie intensivă, ce înseamnă imunologia de transplant, ce înseamnă imunosupresia. Dar, la început, chirurgii au reprezentat forța care a dus înainte tot acest angrenaj!

La nivel mondial, transplantul hepatic, introdus în SUA, a devenit metodă terapeutică din 1983. Eu am început pregătirea în transplant între anii 1990 și 1995. După ce m-am întors din SUA, la sfârșitul anului 1994, au fost vreo cinci ani de pregătire a programului de transplant și patru intervenții chirurgicale cărora bolnavii nu le-au supraviețuit. Abia în aprilie-mai 2000 au fost realizate primele operații cu supraviețuirea bolnavilor Gheorghe Penea și Gheorghe Badea. De atunci a început programul românesc de transplant.

Cătălin Mosoia: *Pe amândoi îi chema Gheorghe.*

Irinel Popescu: O coincidență. Întâmplarea a făcut ca operațiile să aibă loc în preajma zilei când se celebrează Sfântul Gheorghe, una înainte, cealaltă după această zi.

Cătălin Mosoia: *Transplantul de ficat se face integral sau se poate și cu fragmente?*

Irinel Popescu: Ficatul este un organ vital, iar o operație asupra acestuia prezintă un grad ridicat de complexitate și, uneori, de dramatism, de unde rezultă și responsabilitatea pe care o are un medic chirurg atunci când face o astfel de operație. În primul rând, pentru că se extirpă ficatul bolnav, iar această parte a operației a fost multă vreme cea mai dificilă. Apoi, noul ficat trebuie implantat într-un timp destul de scurt și, esențial, trebuie să funcționeze, pentru că altfel bolnavul moare.

La început, a fost folosit doar un ficat întreg prelevat de la un donator în moarte cerebrală. La sfârșitul anilor 1980 a început transplantul cu fragmente de ficat, mai întâi de la părinte (de obicei, mamă) la copil, deci de la adult la copil, în SUA, la Chicago, Christoph Broelsch a avut primul program de succes cu acest tip de operație. Ulterior, în Asia, a început programul de transplant cu fragment mai mare de ficat, de la un adult la alt adult, oarecum aproape simultan în Japonia și în Hong Kong și după aceea s-a extins cu mult succes în Coreea de Sud, unde s-a și dezvoltat la o scară nemaintâlnită.

Astăzi se face transplant și cu ficat întreg, dar și cu fragment de ficat, fie cu un fragment mic, de la părinte la copil, de la adult la copil, sau cu un fragment mai mare, de la adult la adult. Uneori, ficatul de la un donator în moarte cerebrală este împărțit în două părți care se transplantează la doi receptori, fie două părți egale la adulți, fie două părți inegale, una mai mare și una mai mică, la un adult și un copil.

Cătălin Mosoia: *Care ar fi viitorul în domeniu? Credeți că ficatul poate fi dezvoltat în laborator?*

Irinel Popescu: Acesta este viitorul! Pentru că marea dramă a transplantului la nivel mondial este lipsa unui număr suficient de donatori. Speranțele noastre se leagă de ceea ce numim astăzi inginerie genetică sau de *printed organs*, deci de noile tehnologii care permit confecționarea unor organe și

care, practic, imprimă aceste organe pe baza unui soft capabil să reproducă în întregime structura lor. Nu s-a ajuns acolo, dar sperăm să se ajungă. Astfel, fiecare bolnav, care are nevoie de transplant, poate să beneficieze de un organ compatibil care să-i fie transplantat exact atunci când are nevoie. Astăzi, bolnavii sunt pe o listă de așteptare și ei nu știu când anume o să le vină rândul. Or, depășirea acestei situații nu poate fi făcută decât cu ajutorul științei.

Cătălin Mosoia: *Ce reprezintă Academia Română pentru dumneavoastră?*

Irinel Popescu: Academia Română este cel mai înalt for de consacrare și una dintre instituțiile cele mai respectate din România. Din punct de vedere științific se consideră că părerile Academiei Române reprezintă sentința supremă sau cea mai sigură și mai pertinentă, mai documentată formă de expresie a unor adevăruri științifice, a unor consacrări literare și artistice. Pe de o parte, oamenii care sunt acolo sunt considerați cei mai reprezentativi în plan științific și cultural pentru națiunea română; pe de altă parte, părerile emise de Academia Română sunt, poate, cele mai respectate de opinia publică și de cercetătorii dintr-o anumită ramură.

Cătălin Mosoia: *Ați cunoscut foarte multe personalități ale medicinei, începând cu coordonatorul lucrării dumneavoastră de doctorat, medicul Dan Setlacec (1921–2001). Ce alte personalități ale medicinei v-au influențat cariera?*

Irinel Popescu: Oameni care m-au influențat au fost mulți.

Întâi, din chirurgia românească începând cu maestrul pe care i-am avut în timpul internatului: la Spitalul „Dr. Ion Cantacuzino”, profesorul Ioan Juvara¹ cu care am și început internatul, doctorul Eugen Păcescu, profesorul Corneliu Dragomirescu; la Spitalul de Urgență, doctorii Eugen Cerchez și Paul Blidaru, iar la Spitalul Fundeni, con-

ferențiarul Mihai Stăncescu și, desigur, profesorul Dan Setlacec.

Din străinătate, au fost patru importante personalități care m-au influențat: Thomas Starzl, părintele transplantului, cu care am avut onoarea să colaborez și, onoarea de a-i fi, indirect, elev, în cele opt luni pe care le-am petrecut la Pittsburgh, SUA, și cu care am păstrat o relație pentru tot restul vieții; Christoph Broelsch, marele pionier al transplantului de la adult la copil; Nick Lygidakis (Grecia), fondatorul și președintele Asociației Internaționale a Chirurșilor, Medicilor Gastroenterologi și Oncologi (IASGO²); sunt membru al acestei prestigioase asociații profesionale din 1996, acum sunt vicepreședinte IASGO și redactor-șef adjunct al revistei³ publicate de IASGO; ultimul, dar nu cel din urmă, profesorul Domenico Forti, de la Spitalul Niguarda din Milano, cu care am colaborat la începuturile programului de transplant hepatic de la Institutul Clinic Fundeni.

Tuturor acestor patru personalități le port o neștersă amintire și pot spune că ei au avut un rol decisiv în formarea mea. De altfel, personalitățile cu care am avut șansa să mă formez și pe care le-am menționat, cele mai multe nu mai sunt astăzi printre noi, dar amintirea lor, și poate asta este și definiția unui maestru, lasă urme, iar cei pe care i-au format sau la formarea cărora au contribuit își vor aminti de ei întotdeauna. Rostul unui mentor este ca munca lui să se transfere generațiilor următoare. Asta am încercat să fac și eu de-a lungul întregii mele cariere.

14 martie 2023

Note

1. Medicul Ioan Jak Rene Juvara (1913–1996) a fost membru de onoare al Academiei Române (din 1992).

2. International Association of Surgeons, Gastroenterologists and Oncologists, <https://iasgo.net/>.

3. Surgery, Gastroenterology and Oncology, <https://www.sgo-iasgo.com/>.

Conferințele Dalles ale Academiei Române

Paștele creștin și Paștele evreiesc. Asemănări și diferențe

Wilhelm Dancă

Membru corespondent al Academiei Române

Christos a înviat!

Bună seara!

Excelența voastră,

Doamnelor și domnilor academicieni,

Dragi prieteni,

Vă mulțumesc pentru că ați binevoit să veniți la Conferințele Dalles ale Academiei Române.

Îi mulțumesc din inimă dlui academician Gheorghe Chivu, președintele Secției de filologie din Academia Română pentru invitația de a vorbi în această seară despre „Paștele creștin și Paștele evreiesc. Asemănări și diferențe”.

Scopul principal al conferinței este ca, prin sublinierea asemănărilor și deosebirilor dintre Paștele creștin și Paștele evreiesc, să le ofer oamenilor religioși de aici și de pretutindeni încă un motiv de a trăi în pace unii cu alții, nu în competiție, pentru că, așa cum vom vedea, în cazul evreilor și creștinilor, Paștele nu-i dezbină, ci îi unește.

În minutele care urmează, mă voi raporta la cele două sărbători pascale nu doar din punct de vedere teologic, ci și istoric, filologic și filosofic.

Voi începe cu prezentarea câtorva obiceiuri și tradiții pascale, voi analiza pe rând originile și denumirile Paștelui evreiesc și ale Paștelui creștin, voi cerceta sensurile teologice ale Paștelui din Vechiul Testament și din Noul Testament, pentru ca, în final, să prezint sinteza augustiniană a interpretării Paștelui ca *transitus* sau trecere, câteva concluzii și o invitație de a asuma spiritualitatea de natură pascală.

1) Obiceiuri și tradiții

Mulți creștini practicanți sau nepracticanți,

religioși sau secularizați, din România și din străinătate, fac în primele zile din Săptămâna Mare „marea curățenie de Paști” sau „curățenia generală de Paști”. Se curăță toată casa, se aerișesc camerele, se scot din magazii, debara, șifoniere și bucătărie lucrurile vechi nefolosite, rupte sau distruse, de la haine până la ustensilele de gătit. Cele care nu mai pot fi folosite sunt arse sau duse la groapa de gunoi, astfel încât de Paști, în casă, să fie numai lucruri curate.

Lucruri curate și lucruri noi, pentru că am observat la rudele, cunoscuții și prietenii mei că de Paști caută să se înnoiască cumpărând încălțăminte, haine noi, pentru ei înșiși sau pentru alții.

Întrebându-mă care sunt rădăcinile acestor obiceiuri pascale creștine – curățenia și înnoirea vestimentară –, am descoperit că ele au legături cu pregătirile de Paști de la evrei, pregătiri impresionante ca anvergură și rigurozitate. Care este rostul curățeniei pascale la evrei?

Am găsit un răspuns analizând una dintre denumirile Paștelui evreiesc, și anume *Hag ha-mațot*, adică „sărbătoarea azimelor” (Exod 12, 15), care justifică interdicția de a consuma *hameț* sau orice aliment pe bază de aluat dospit. Evreul pios trebuie să respecte această interdicție, pentru că pâinea azimă îi aduce aminte de ieșirea în grabă din Egipt, când evreii nu avuseseră vreme să lase aluatul să dospească. Legea evreiască interzice nu doar consumul de *hameț*, ci și prezența în locuința personală a oricărei fărâme de drojdie. Căutarea meticuloasă a ultimelor resturi de alimente pe bază de drojdie care se mai află în casă se numește

*Conferință susținută în cadrul programului de conferințe și dezbateri structurat de Academia Română, prin Fundația Culturală Dalles (Sala Dalles București, 20 aprilie 2023)

bedikat hameț și are loc în ajunul zilei de 14 Nisan. Dacă după ce se face curățenia generală a casei, în vederea sărbătorii, se descoperă alimente conținând fărâme de drojdie, ele se ard a doua zi dimineața. Grija pentru o cât mai bună pregătire a Paștelui se găsește și în legile rabinice care interzic folosirea tuturor ustensilelor casnice, oale și cuțite, utilizate în mod curent în bucătărie, deoarece acestea, în special cele de lut, riscă să mai conțină în porii lor particule de *hameț*.

Practica purificării vaselor din bucătărie de orice urmă de grăsime animală există și la creștini, dar are o altă semnificație. Prin renunțarea la consumul de carne în Postul Mare, creștinii se solidarizează mistic cu Domnul Isus care a suferit în trup pentru mântuirea lumii.

Un alt obicei cu rădăcini evreiești în practicile creștine, dar cu sensul schimbat, este vopsirea ouălor. Până nu demult se folosea doar culoarea roșie, dar, de curând, se aleg și alte culori. Pentru creștini, culoarea roșie simbolizează sângele lui Christos vărsat pe cruce, dar la evrei, oul făcea parte din meniul pascal, alături de ierburile amare, pâinea azimă, mielul fript, *haroseth* (un fel de pastă de fructe în care se amestecă fructe uscate) și un pahar de vin dulce. Toate aceste alimente au o funcție simbolică și evocă suferința evreilor în Egipt, dar și bucuria eliberării din robie. În cazul de față, oul este un simbol al lacrimilor evreilor din timpul robiei egiptene și al renașterii la o viață nouă.

În lumea secularizată din zilele noastre, sensul creștin sau evreiesc al acestor practici pascale – „marea curățenie de Paști”, purificarea vaselor din bucătărie la începutul Postului Mare, înnoirea vestimentară, vopsitul ouălor – a dispărut parțial sau a supraviețuit în rosturi și semnificații profane, sociale, ecologiste. Trebuie să reținem că rădăcinile lor se găsesc în pregătirile de Paști de la evrei.

Dar ce este Paștele evreiesc?

2) Originea și denumirile Paștelui evreiesc

Paștele evreiesc este una dintre cele trei sărbători de pelerinaj în vremea când pelerinajele la Templu erau pentru evrei o poruncă (Exod 23, 14).

Paște în limba ebraică se spune *Pesah*. Originea acestui nume este discutată. Biblia folosește termenul *pesah* cu sensul verbului *pasah*, care înseamnă „a schiopăta” și la figurat „a sări” sau „a trece”.

Dacă Paștele creștin începe obligatoriu într-o zi de duminică, Paștele evreiesc poate cădea în orice zi a săptămânii căci *Pesah*-ul este o sărbătoare anuală fixă din calendarul iudaic, care începe în ziua de 14 Nisan și durează opt zile în diaspora și șapte zile în Israel, începând cu 15 Nisan. Nisan este a șaptea lună a calendarului evreiesc actual, dar calendarul ebraic nu coincide cu cel universal (calendarul creștin gregorian). În calendarul religios evreiesc din Antichitate, luna Nisan, care durează de când apare luna nouă în martie până când apare luna nouă în aprilie, era prima lună a anului (Exod 12, 2). Pentru că Paștele evreiesc trebuie să cadă primăvara, mai exact odată cu prima lună plină după echinocțiul de primăvară, calendarul ebraic lunar se corectează din când în când, adăugându-se o lună suplimentară. Regula corectării s-a fixat în secolul al IV-lea și de atunci încolo există un calendar ebraic fix care corelează calendarul ebraic cu calendarul solar și anotimpurile, astfel încât Paștele evreiesc să cadă mereu în prima zi cu lună plină după echinocțiul de primăvară.

Evreii marchează începutul *Pesah*-ului cu o cină rituală, care se numește *Seder* („ordine”) și ea comemorează în mod solemn robia și Exodul printr-o serie de simboluri, lecturi și imnuri speciale, printre care *Had Gadia* („un ied”), un cântec aramaic foarte popular, care se cântă la sfârșitul *Seder*-ului.

Această cină rituală a fost celebrată și de Isus, apostoli și primii creștini.

Pesah-ul are două semnificații, una istorică, deoarece comemorează Exodul israeliților sau sfârșitul robiei în Egipt și alta agrară, pastorală, fiindcă este o sărbătoare a primăverii la începutul secerișului de orz, pe care o celebrau popoarele nomade din Orientul Apropiat pentru a-i mulțumi lui Dumnezeu. Se presupune că pâinea azimă are o legătură și cu obiceiurile culinare din viața acestor popoare de nomazi. Astfel, Paștele ar fi mai vechi decât Moise și ieșirea din Egipt, care a avut loc prin anii 1250 î.Ch., dar Exodul i-a dat semnificația definitivă.

Denumirile sărbătorii subliniază diferențele sale semnificații.

Hag ha-mațot, despre care am vorbit mai înainte, aduce aminte de ieșirea în grabă din Egipt.

Pesah, adică „sărbătoarea trecerii pe deasupra”, evocă momentul biblic când Îngerul morții i-a lovit pe întâii născuți ai egiptenilor, dar i-a cruțat pe fiii lui Israel, „trecând pe deasupra” caselor lor (Exod 12, 27) și *Pesah* desemnează jertfa pascală (*Korban Pesah*), de unde și obligația ca fiecare familie să fie gata de plecare și să aibă câte un miel pe care să-l sacrifice și să ungă cu sângele lui stâlpii și pragul de sus al ușilor, un semn pentru Îngerul morții, ca să-i ocrotească atunci când va veni să-i răpună pe fiii egiptenilor. Mielul trebuia fript și mâncat în grabă chiar în noaptea aceea cu „mața” și cu ierburi amare (*maror*).

Zeman herutenu sau „*vremea libertății noastre*” este o expresie care se găsește în serviciul liturgic al sărbătorii și evocă eliberarea fiilor lui Israel din robie și constituirea lor într-un popor liber.

Hag ha-aviv sau „sărbătoarea primăverii” este o formulare care evocă aspectul agrar al sărbătorii și marchează începutul secerișului de orz.

3) Originea și denumirile Paștelui creștin

Paște în limba română provine din forma bizantino-latină *Pastihae* a cuvântului ebraic *Pesah*, care după ce a fost tradus în greacă cu *Pascha*, a fost înțeles fie ca „trecere”, fie ca „pățimire”.

Este cea mai importantă sărbătoare anuală creștină, care comemorează evenimentul fundamental al creștinismului, Învierea lui Isus Christos, Fiul lui Dumnezeu, în a treia zi după răstignirea sa din Vinerea Mare, dar nu toate cultele creștine o celebrează. De exemplu, Adventiștii de Ziua a Șaptea nu sărbătoresc Paștele.

Noul Testament leagă Ultima Cină și Răstignirea lui Isus de Paștele evreiesc și Exodul din Egipt. Astfel, moartea lui Isus dă un nou sens Paștelui evreiesc. Pâinea de la Cina cea de Taină devine simbol al trupului său care va fi răstignit, iar vinul va fi considerat sângele său care va fi vărsat. (Vezi 1 Cor 5, 7).

Potrivit *Evangheliei după Ioan*, Isus este mielul pascal, căci a fost răstignit aproape în același timp cu jertfa rituală a mieilor de la templu, în după-amiaza zilei de 14 Nisan a anului 33. Isus a fost răstignit în ajunul unui sabbat și a înviat în ziua următoare aceluiași sabbat, adică în prima zi a

săptămânii. Apostolii îl întâlnesc pe Domnul Înviat în prima zi a săptămânii, în timpul unei mese care reiterează Cina pascală (Luca 24, 30.42). Prima zi a săptămânii devine ziua de adunare a creștinilor pentru frângerea pâinii și, în curând, va primi un nume nou: Ziua Domnului, *dies dominica*, duminica (Apocalipsa 1, 10). În fiecare duminică creștinii comemorează învierea Domnului, se unesc cu El în Euharistie și celebrează așteptarea venirii lui în slavă.

Pe lângă Paștele săptămânal, există la creștini o celebrare anuală care dă Paștelui evreiesc un conținut nou. Dacă evreii celebrează eliberarea de sub jugul egiptean și așteaptă un Mesia eliberator național, creștinii sărbătoresc eliberarea de păcat și de moarte, se unesc cu Christos răstignit și înviat, pentru a împărtăși cu El viața veșnică, și își îndreaptă speranța spre a doua lui venire glorioasă.

Până în secolul al IV-lea, Paștele anual de la creștini era foarte simplu, în ritul, în forma exterioră de celebrare. Totul se concentra în jurul vigliei pascale, care se celebra în noaptea dintre sâmbătă și duminică (pentru alții – patru-sprezecești – era noaptea dintre 13 și 14 Nisan) și era precedată de o zi sau câteva zile de post. Începea seara, după apusul soarelui, și se termina dimineața, la cântatul cocoșului, cu celebrarea Euharistiei. În timpul vigliei se administra botezul, se citeau diferite capitole din *Biblie*, printre care Exod 12 nu lipsea niciodată, se cântau imnuri și psalmi, episcopul ținea omilia. Vigilia avea un conținut christologic foarte pronunțat, cu accente morale și ascetice, de aceea s-a numit „Vigilia Domnului”.

După secolul al IV-lea, celebrarea sintetică a Paștelui a fost înlocuită cu o celebrare analitică sau istoricizată, adică o celebrare în care evenimentele sunt distribuite pe zile, așa după cum au avut loc ele în viața Domnului Isus. De exemplu, joi se celebrează instituirea Euharistiei, vineri este pentru patima Domnului, duminica pentru înviere. La patruzeci de zile după înviere se sărbătorește înălțarea lui Isus la cer.

De la „sărbătoarea Paștelui” s-a trecut la „timpul pascal”, care cuprinde înainte de Paști, Postul Mare, Săptămâna Mare, Triduumul Pascal și după Paști, Octava pascală, Înălțarea și Rusaliile sau Coborârea Duhului Sfânt. Fragmentarea sărbătorii

pascale s-a făcut din motive pastorale și catehetice, adică pentru a-i ajuta pe neofiti, candidații la Botez, să înțeleagă mai bine misterele pentru care se pregăteau. Dar, pe termen lung, fărâmițarea mistagogică și catehetică a Paștelui creștin, care la început respecta ritul iudeo-creștin de la Ierusalim, a dus la diminuarea puterii de comunicare și de atracție a sărbătorii pascale.

Paștele la creștini s-a cristalizat în două forme istorice, forma duminicală și forma anuală, care se unesc prin credința într-o a treia formă de Paște, Paștele eschatologic, care are semnificația împlinirii misterului pascal prin moarte, înviere, prin întâlnirea cu Domnul, căci pregătește omul pentru ultima „trecere” la Paștele de dincolo. Paștele la creștini desemnează, așadar, mai multe realități: misterul morții și învierii lui Christos, ritualul euharistic săptămânal și anual, ospățul ceresc spre care se îndreaptă toți oamenii.

Având mai multe forme și sensuri, întrebarea ce înseamnă Paștele este una firească?

4) Paștele cu două sensuri

Primul sens este mai vechi și desemnează „trecerea lui Dumnezeu”, care „trece pe lângă”, în sensul că „ocrotește”, „cruță”, „sare dincolo de” casele evreilor și le distruge pe cele ale dușmanilor lor: „Și când vă vor întreba fiii voștri: «Ce înseamnă ritul acesta?»», să le ziceți: «Este jertfa de Paște pentru Domnul, care a trecut pe lângă casele fiilor lui Israel în Egipt atunci când a lovit Egiptul și a salvat casele noastre»” (Exod 12, 26-27).

Evenimentul pe care îl comemorează Paștele este, așadar, trecerea salvatoare a lui Dumnezeu, de aceea se spune Paște, adică Dumnezeu a trecut, o definiție teologică sau teocentrică, deoarece protagonistul este Dumnezeu, iar accentul se pune pe inițiativa divină, adică pe cauza și nu pe efectul mântuirii.

Al doilea răspuns se găsește în Deuteronom 16 și Exod 13-15 unde se pune accentul pe trecerea poporului de la sclavie la libertate, un sens antropologic sau antropocentric, pentru că nu mai este vorba despre Dumnezeu care trece și mântuiește, ci de omul/poporul care trece și se salvează.

Aceste două interpretări nu sunt exclusive, ci complementare, pentru că eliberarea poporului nu este politică, ci religioasă. Poporul este eliberat

pentru a merge în pustiu să-i slujească lui Dumnezeu și să-l întâlnească pe Domnul la muntele Sinai.

Cele două perspective asupra Paștelui – teologică și antropologică – se întâlnesc și în vremea lui Isus. În școlile de gândire care aveau legături cu preoții și cu templul de la Ierusalim domină abordarea teologică, deci Paștele înseamnă trecerea lui Dumnezeu. De exemplu, în *Targumul Exodului* (12, 42) se face un rezumat al istoriei mântuirii indicându-se patru evenimente mari care au avut loc noaptea: creația, jertfa lui Isaac, Paștele și sfârșitul lumii. În acest context, Paștele are un accent ritual și sacrificial. Liturgia pascală are câteva momente esențiale: jertfirea mielului la templu, în după amiaza zilei de 14 Nisan, consumarea mielului sacrificat de fiecare familie în noaptea dintre 14 și 15 Nisan în timpul cinei pascale.

În diaspora domină interpretarea antropologică, ce pornește de la evenimentul trecerii poporului prin Marea Roșie și pune accentul pe înțelesul alegoric, adică pe trecerea de la sclavie la libertate, de la vicii la virtuți. Filon din Alexandria (+50) afirmă că „Paște înseamnă trecerea de la vicii la ceea ce este inteligibil și divin” și interpretează Exodul din Egipt și trecerea Mării Roșii în cheie nu istorică, ci spirituală.

Dacă Paștele înseamnă trecere de la vicii la virtuți, atunci subiectul principal nu mai este Dumnezeu, ci omul, de aceea nu se mai celebrează atât prin rituri exterioare (care nu sunt negate sau respinse), cât mai ales printr-un efort interior și continuu de a îmbrățișa binele. Mielul pascal care se oferă acum lui Dumnezeu este propriul „progres” spiritual, spune Filon, propunând o interesantă explicație a semnificației termenului grec pentru a desemna victima pascală. Astfel, termenul *probaton*, adică miel, ar proveni de la *pro-baino*, care înseamnă „merg înainte”, progrez.

Aceste două interpretări ale înțelesului Paștelui evreiesc au trecut în creștinism, încadrând în mod dialectic spiritualitatea pascală până în zilele noastre.

Paștele creștin a apărut la câțiva ani după moartea și Învierea lui Isus Christos, când primii ucenici ai Domnului s-au gândit să celebreze sărbătoarea anuală a Paștelui evreiesc împreună cu ceilalți iudei, dar nu ca amintire a Exodului și ca

așteptare a venirii lui Mesia, ci ca amintire a ceea ce s-a întâmplat cu Isus la Ierusalim în timpul ultimului său Paște și ca așteptare a celei de-a doua veniri a lui Christos. Mai întâi a avut loc o distanțare interioară, la nivelul inimii, și apoi una rituală. Când Sfântul Paul spunea în 1 Cor 5, 7-8 „să sărbătorim Paștele nostru, Christos” nu cu aluatul cel vechi al viciilor, ci cu „azimele sincerității și ale adevărului”, el se referea la sărbătoarea Paștelui creștin. Pe măsură ce discipolii au devenit tot mai conștienți de nouitatea Paștelui creștin s-a impus și o celebrare pascală specifică în fiecare an.

Transplantul sărbătorii pascale din Vechiul Testament în Noul Testament, din Israel în Biserică a fost favorizat de o coincidență cronologică, și anume Christos a murit (și a înviat) la Ierusalim în același timp în care la templu se sacrificau miei pentru Paștele evreiesc. Dacă ar fi fost doar această coincidență, transplantul nu ar fi avut loc, însă a mai intervenit interpretarea „tipologică” sau „simbolică”, ce a sesizat coincidența că evenimentul jertfei lui Christos reprezintă împlinirea tuturor imaginilor, simbolurilor și așteptărilor din Paștele vechi. Meliton de Sardi (+ 180) exprimă această trecere de la Paștele vechi la Paștele nou când spune: „Legea a devenit Cuvânt,/ vechiul a devenit nou, simbolul a devenit realitate,/ mielul a devenit Fiul” (*Despre Paști* 7, S. Ch. 123, p. 62).

Pe scurt, Biserica a moștenit de la Israel sărbătoarea Paștelui, dar i-a schimbat conținutul teologic. Care este acest conținut?

5) Paște-pătimire

În sânul creștinismului primordial s-au cristalizat două răspunsuri la această întrebare, care vor sta la baza a două tradiții pascale de la începuturile Bisericii. Până în secolul al III-lea exista în Biserică o tradiție pascală unitară cât privește conținutul teologic, dar nu la nivel de practică liturgică. Ținând cont că a apărut în Asia Mică, tradiția se numește „asiatică”. Aici Paștele are un caracter christologic sau christocentric, căci pune accentul pe comemorarea istorică și eschatologică a lui Isus Christos. Nu mai este vorba despre „Dumnezeu care trece” sau „omul care trece” din Vechiul Legământ, ci Paștele rezumă toate evenimentele din istoria mântuirii care se împlinesc în Isus Christos și le anticipă pe cele viitoare până la

a doua venire a lui Christos. În acest context, sfântul Iustin (+ 160) și Meliton de Sardi spun: „Paștele este Christos!”.

Cu referire la Christos, Paștele amintește mai ales „marea jertfă”, adică patima sa, astfel încât unii traduc termenul *Pesah* din ebraică cu ajutorul unui cuvânt din greacă. De exemplu, Meliton de Sardi spune că „numele provine din eveniment”, astfel că a celebra Paștele (*paschein*) are legătură cu faptul de a fi pățimit (*pathein*). Această explicație etimologică forțată a influențat teologia pascală din primele secole creștine.

Concepția christologică în interpretarea Paștelui s-a concretizat în secolul al II-lea, nu se știe precis când, în două tradiții liturgice, care au dat naștere „controversei pascale” din timpul Papei Victor (+199). Bisericile din Asia Mică, fiind mai apropiate de tradiția evreiască a Paștelui și de învățătura Sfântului Evanghelist Ioan (care a considerat jertfa lui Isus pe Cruce drept evenimentul pascal fundamental), celebrau Paștele pe 14 Nisan, oricare ar fi fost ziua din timpul săptămânii în care cădea Paștele. De aici și numele de *quattuordecimani*, adică „paisprezeciști”. Celelalte Biserici creștine, în frunte cu Biserica Romei, celebrau Paștele în prima duminică după 14 Nisan, adică într-o zi fixă din săptămână, și nu din lună. Neîndoielnic, alegerea zilei în care Isus Christos a murit sau în care a înviat pentru a celebra Paștele comporta accente diferite în cadrul celebrării.

Totuși, chiar și în Bisericile care celebrau Paștele în zi de duminică, celebrarea pascală însemna în primul rând comemorarea patimii lui Christos. La Tertulian (+220), termenul „Pascha” desemnează Vinerea Sfântă sau intervalul dintre Joia Sfântă și noaptea de Sâmbătă. Vigilia pascală care are loc între sâmbătă și duminică marchează sfârșitul „Paștelui” (*Pascha*) și începutul celor 50 de zile (*Pentecoste*), *laetissimum spatium* („intervalul cel mai fericit”). Atenția acordată pătimirii Domnului nu ar trebui să ne surprindă, fiindcă în această perioadă persecuțiile la adresa creștinilor erau dese și puternice. Într-un anumit fel se simțeau mai aproape de Învățătorul suferind, pătimind, decât de Christos-victorios asupra morții. Să amintim aici persecuția lui Decius care i-a făcut pe unii teologi, de pildă Sfântul Dionisie (+ 250) și Eusebiu din Cezareea (+339), să spună

că „orice loc în care se pătimește devine pentru noi un spațiu în care se celebrează sărbătoarea”.

Se poate spune același lucru despre bisericile care acordau prioritate zilei de 14 Nisan pentru celebrarea Paștelui, și anume că accentul pus pe patima și moartea lui Isus nu reducea credința în Învierea lui glorioasă. De fapt, aceștia interpretau moartea lui Isus în cheia *Evangheliei după Ioan*, și vorbeau despre „glorificare”, adică moartea este plină de slavă și, ca atare, anticipă învierea. În contextul eclezial marcat de persecuție, termenul *passio* este legat de ideea de victorie și de glorie, deci de înviere. Sfântul Dionisie spune că martirul este admis la ospățul ceresc, căci acela care participă aici, pe pământ, la vinerea sfântă, în cer va avea parte de duminica învierii.

Așadar, la începuturile creștinismului, în centrul Paștelui stă moartea lui Christos, dar nu moartea în sine, ci moartea ca „moarte a morții”, astfel că moartea este înghițită de victorie (1 Cor 15, 54). Moartea lui Christos este izvor de viață, putere de mântuire, de aceea Sfântul Ignațiu de Antiohia (+ 108) spunea: „Patima sa a fost învierea noastră”. De ce? Pentru că Isus a fost nu doar om, ci și Dumnezeu și, „datorită Duhului său care nu putea să moară, a ucis moartea care distrugea omul” (Meliton de Sardi).

Deci, în zorii creștinismului, misterul pascal este abordat din două puncte de vedere – cel al „paisprezeciștilor”, care văd mai întâi patima din vinerea sfântă și apoi învierea, și cel al majorității creștinilor, pentru care contează victoria vieții din duminica învierii, dar nu exclud patima. Oricum, conținutul teologic este același.

Adaug aici un detaliu privitor la data sărbătorii Paștelui. Creștinii care proveneau din iudaism sărbătoreau Paștele creștin după Paștele evreiesc, iar cei care proveneau din rândurile popoarelor păgâne celebrau Paștele în fiecare duminică a anului, chiar și atunci când coincidea cu Paștele evreiesc. Sfârșitul acestor diferențe de dată a celebrării pascale care provocau tensiuni și diviziuni între creștini a fost marcat de Conciliul de la Niceea, care a stabilit în anul 325 ca Paștele să se celebreze în prima duminică cu lună plină ce urmează echinocțiului de primăvară. Mai târziu, în 525, la Conciliul de la Cartagina, din nordul Africii, s-a precizat ca această duminică să cadă între 22 martie și 25 aprilie.

6) Paște – trecere

A doua mare tradiție pascală creștină s-a născut la Alexandria, la începutul secolului al III-lea, avându-i pe Clement (+215) și Origen (+254) ca reprezentanți de seamă. Aceștia preiau concepția morală despre Paștele evreiesc din lumea iudaico-elenistă și o încreștinează. Viața creștinului, dar și a bisericii, este văzută ca un Exod, ca un drum continuu, care începe cu deschiderea vieții la credință și se termină cu ieșirea din această lume. Paștele adevărat este în fața noastră, nu în urma noastră, este Paștele ceresc care se va celebra fără imagini și simboluri, în patria celor fericiți.

Dacă Paștele înseamnă trecerea omului, accentul nu se pune pe trecut, ci pe prezentul bisericii, unde are loc această trecere. Evenimentele mântuitoare nu sunt negate, dar se reduce importanța lor, întrucât toate evenimentele istorice, inclusiv cele care se referă la Christos au o semnificație simbolică. Paștele lui Christos, în raport cu Paștele ceresc, este o imagine, spunea Sfântul Grigore Nazianzenul (+390). Semnul acestei acțiuni de des-istoricizare a sărbătorii este accentuarea „Paștelui continuu”, în defavoarea Paștelui anual, care are o legătură mult mai explicită cu evenimentul istoric comemorat.

Principiul care stă la baza acestei tradiții pascale este că „evenimentele istorice nu pot fi imagini ale altor evenimente istorice”, după cum nici faptele materiale nu pot deveni imagini pentru alte fapte materiale, ci doar pentru fapte spirituale. De aceea, Exodul și moartea-învierea lui Isus nu se actualizează atât în riturile liturgice și sărbătorile exterioare, cât mai ales în deciziile și faptele spirituale. De pildă, consumarea mielului pascal este o invitație la hrănirea spirituală cu Christos și cu Cuvântul său.

Așadar, la începuturile bisericii s-au format două tradiții pascale, una sublinia „Pătimirea lui Christos”, alta „Trecerea omului”. Aceste două tradiții le prelungesc pe cele din *Vechiul Testament*, unde am văzut că exista un Paște teologic (la creștini este Paștele christologic) și un Paște antropologic bazat pe ideea de trecere (*transitus*). Aceste două tradiții subliniau rolul celor doi protagoniști și lucrarea bipolară a mântuirii: inițiativa lui Dumnezeu și răspunsul omului, harul și libertatea umană. Una afirmă că Paștele este un dar al lui Dumnezeu, alta spune că este o victorie a omului, dar nu în mod exclusiv.

Până în secolul al IV-lea aceste două tradiții se regăsesc în operele teologilor din acea vreme care, fie le unesc în mod forțat, fie le propun ca atare, în mod separat.

7) Paștele – trecere și pătimire

Tradițiile pascale care s-au format până în secolul al IV-lea s-au întâlnit la Roma și au provocat o criză salutară. Nu s-a pus în discuție data Paștelui sau elemente liturgice, ci conținutul lor teologic. Criza a avut un ecou în rândurile preoților și episcopilor și a fost mai importantă decât toate crizele precedente.

Pe scurt, istoria crizei este următoarea. Latini au preluat tradiția pascală din Asia Mică și continuau să explice Paștele prin termenul „patimă”. Această tradiție pascală este christocentrică, de aceea susținătorii ei spuneau: dacă în Exod scrie că „este Paștele Domnului (Exod 12, 11), să nu citim că „este Paștele poporului”. Numele însuși de Paște, spun ei, provine de la cuvântul Patimă, pentru că, de Paști a fost jertfit Domnul, nu poporul.

Această explicație a Paștelui are rădăcini adânci și a supraviețuit în tradițiile pascale ale bisericii din Occident.

Criza a început când a apărut explicația Paștelui ca *transitus* sau trecere. Autorul acestei interpretări este Sfântul Ambroziu (+397), care, cunoscând limba greacă, a preluat interpretările lui Filon și Origen, potrivit cărora Paștele înseamnă trecerea omului de la viciu la virtuți, de la vinovăție la har.

Intervine în acest proces de lămurire Sfântul Ieronim (+420), care a tradus *Biblia* în latină, folosind textele originale și a arătat că „Paște” înseamnă trecere, dar nu trecerea omului, ci a lui Dumnezeu, care a trecut pe lângă casele evreilor în Egipt.

Un alt teolog important din vremea aceea, Ambrosiaster, care a trăit la Roma în timpul Papei Damasus (+384), a afirmat că Paște înseamnă jertfă și nu trecere, cu alte cuvinte, Paștele comemorează cauza mântuirii, care este jertfa lui Christos și nu efectul, care este trecerea omului.

Problema care trebuia rezolvată se referea la discrepanța dintre numele și conținutul Paștelui. Susținătorii tezei că „Paște” înseamnă „Trecere” explicau numele și continuitatea cu Paștele evre-

iesc, dar nu justificau noutatea Paștelui creștin. Susținătorii tezei că Paștele este „Patimă” justificau conținutul nou al Paștelui creștin (patima și învierea lui Christos), dar nu explicau numele și raportul cu Paștele evreiesc. De ce să se numească patima lui Christos „Paște”, dacă Paște înseamnă trecere?

Soluționarea crizei i se datorează Sfântului Augustin (+430) care, citind *Evanghelia după Ioan*, s-a oprit asupra acestui text: „Înainte de Sărbătoarea Paștelui, știind Isus că îi venise ceasul să treacă din lumea aceasta la Tatăl” (Ioan 13, 1), a propus o interpretare care armonizează și patima și trecerea, și Paștele lui Dumnezeu și Paștele omului, și patima și învierea lui Christos, și Paștele liturgic (sacramental) și Paștele moral (ascetic). Prin urmare, zice Augustin, primul care a unit cele două sensuri ale Paștelui a fost Sfântul Ioan Evanghelistul.

Nici astăzi teologii nu sunt de acord cu interpretarea Sfântului Augustin cu privire la sinteza dintre numele și conținutul Paștelui. Totuși, până în Evul Mediu târziu definiția principală a Paștelui creștin a fost cea augustiniană: Paște înseamnă „trecerea lui Isus din această lume la Tatăl”.

Sinteza augustiniană explică legătura dintre patimă și înviere, căci, prin patima sa, Domnul Isus a ajuns la slava învierii. Această interpretare este specifică Noului Testament și, nu doar Sfântului Ioan. Iată ce scrie Sfântul Luca prezentând apariția lui Isus înviat celor doi ucenici de la Emaus: „Oare nu trebuia Christos să sufere acestea și să intre în gloria sa?” (Luca 24, 26)

Sfântul Augustin a justificat legătura dintre Paștele lui Dumnezeu și Paștele omului, arătând că, în Domnul Isus, cei doi protagoniști ai Paștelui, Dumnezeu și omul, nu mai sunt alternativi, ci devin unul singur, pentru că în Isus Christos umanitatea și divinitatea sunt una și aceeași persoană. În Isus Christos, autorul și destinatarul mântuirii, harul și libertatea s-au unit în mod desăvârșit.

În cazul acesta, oare doar Domnul Isus a făcut Paștele?

Sfântul Augustin a introdus deosebirea dintre Cap și Trupul bisericii și a explicat că Isus Christos a făcut trecerea la Dumnezeu Tatăl, dar noi, ca membre ale Trupului bisericii, începem trecerea

prin credință și sacramente. De aceea, se poate spune că biserica s-a născut la Paști, întrucât este trupul mistic al lui Christos sau, cu alte cuvinte, biserica este spicul care a crescut pe mormântul lui Christos.

Așadar, creștinii au trecut împreună cu Christos la Tatăl, au trecut prin botez și prin speranță, însă trecerea trebuie să fie zi de zi, imitându-l astfel pe Christos și, mai ales, iubirea Lui. Trebuie să treacă, spunea Sfântul Augustin, pentru că, dacă nu trec la Dumnezeu care rămâne, vor trece la lumea care nu rămâne.

8) Concluzie

Asemănările dintre Paștele creștin și Paștele evreiesc sunt multe și ele se leagă între ele precum coroana unui copac de rădăcinile lui. La temelia sărbătorii Paștelui la creștinii de astăzi se află sărbătoarea agrară pascală de la evreii de dinaintea Exodului, *Pesah*-ul evreiesc, care comemorează ieșirea poporului evreu din robia egipteană și Paștele creștin primordial, care evocă patima, moartea și învierea lui Isus Christos.

Aceste celebrări pascale seamănă prin rit, nume, conținut, anotimpul când se celebrează, dar și prin elemente spirituale, morale, ascetice ale Paștelui evreiesc celebrat în diaspora.

Deosebiri se pot citi în cheia diferenței dintre simbol și realitate, deci nu sunt radicale, ci complementare. Ele privesc data Paștelui, fixă la evrei, mobilă la creștini, și conținutul teologic, la creștini, Christos este Paștele, la evrei Dumnezeu este Paștele.

Altă deosebire este durata pregătirilor, creștinii se pregătesc 40/60 de zile prin post și

rugăciune și curățenia generală de Paști, pe când la evrei există o pregătire doar în ajunul Paștelui, pe 14 Nisan. Timpul pascal durează 7 sau 8 zile la evrei, iar la creștini 50 de zile. În fine, Paștele creștin este mai spiritual și mai puțin istoric, pe când Paștele evreiesc este centrat mai mult pe ritual, pe prescripție legală și pe evenimentul istoric al Exodului.

În încheiere, pledez pentru recuperarea accentelor istorice ale Paștelui creștin, după modelul Paștelui evreiesc, și susțin aprofundarea dimensiunii spirituale a Paștelui, și la creștini, și la evrei, deoarece evreii și creștinii sunt o singură familie, spune Papa Francisc, iar Paștele nu-i desparte, ci îi unește. De aceea, termin spunând în evreiește: *Hag Pesah Sameah!*, în latinește: *Prospera Pascha sit!* și în românește: Paște fericit!

Bibliografie

Bonnard, Pierre-Émile, „Paște”, in: Xavier Léon-Dufour (coord.), *Vocabular de teologie biblică*, Editura Ahiepiscopiei Romano-Catolice de București, București 2001, pp. 507–510.

Cantalamesa, Raniero, *I misteri di Cristo nella vita della Chiesa*, Editrice Ancora Milano, Milano 1991, pp. 395–408.

Dalmais, Irénée-Henri, „Pâques”, in: M. Viller, F. Cavallera, J. De Guibert (coord.), *Dictionnaire de spiritualité*, tome XII, Beauchesne, Paris 1984, pp. 171–182.

Jeremias, Joachim, „Πασχα”, in Gerhard Kittel (ed.): *Grande Lessico del Nuovo Testamento*, vol. IX, Editrice Paideia, Brescia 1974, pp. 963–983.

Wigoder, Geoffrey (coord.), „Pesah”, in: *Enciclopedia iudaismului*, Editura Hasefer, București, 2006, pp. 512–515.

Dragomir Hurmuzescu, personalitate a științei și tehnicii românești

*Fizician, inventator, profesor
Membru corespondent al Academiei Române*

Dragomir Hurmuzescu – deschizător de drumuri*

*Filofteia Repez***

La 13 martie 1865, într-o casă modestă de pe calea Dorobanți din București, s-a născut cel care avea să devină *părintele radiofoniei românești* – Dragomir Hurmuzescu¹.

După terminarea școlii primare situate pe strada Polonă, a fost elev al Școlii gimnaziale „Matei Basarab”, din 1 septembrie 1877, ca apoi, din toamna anului 1881, să fie elev al Liceului „Sfântul Sava”.

După absolvirea studiilor liceale, urmând exemplul altor colegi, pentru satisfacerea obligației militare cere să fie primit voluntar într-unul dintre regimentele garnizoanei București. După-amiezele, fiind scutit de corvoada programului din unitate (Batalionul 4 vânători, sub comanda maiorului Lipan), începe, din toamna anului 1884, să urmeze cursurile Facultății de Științe Naturale, unde frecventează în mod special două cursuri: Cursul de fiziologie al profesorului Alexandru Vitzu și Cursul profesorului Dimitrie (Demetrius) Brândză, unul dintre marii botaniști români. După șase luni de la data încorporării este lăsat la vatră, dar acordă atenție pregătirii militare, și trece cu succes examenul de sublocotenent de rezervă.

În anul 1885, obține o bursă la Școala normală superioară, al cărei director era Nicolae Chiriac Quintescu, membru al Academiei Române, și care funcționa pe lângă Universitatea din București, ca o instituție distinctă. Își asigură casa și masa cu bursa și câștiga și din

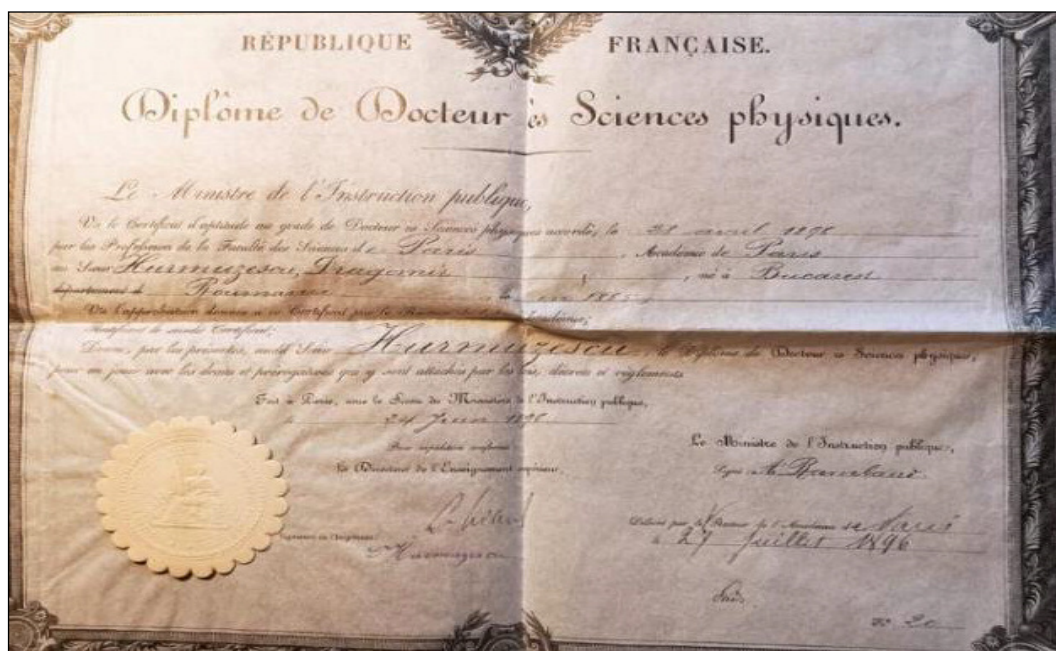
colaborările sale cu revista „Maître Populaire” – așa se întreținea pe durata studiilor la facultate. Puternică impresie i-au produs profesorii Alexe Marin, care predă chimia minerală, și Emanoil Bacaloglu, care predă Cursul de fizică general experimentală.

Din octombrie 1887, continuă studiile de licență în științe fizice la Paris, unde „*noțiunile cu precădere teoretice se vor completa cu altele de știință experimentală și aplicată, realizându-se un tot armonios conturat*”², pe care le finalizează în vara anului 1890.

Urmează, în perioada noiembrie 1890–aprilie 1896, studiile pentru obținerea doctoratului; anii de pregătire ai doctoratului petrecuți în laboratorul Sorbonei, al cărui director era Gabriel Lippmann, „*au fost pentru Dragomir Hurmuzescu dintre cei mai frumoși și mai bogați în realizări pe tărâmul muncii de cercetare*”³. La 28 aprilie 1896 susține teza de doctorat cu titlul „*Nouvelle détermination du rapport entre les unités électrostatiques et électromagnétiques*”, obține calificativul cel mai înalt (foto⁴), devenind o personalitate cunoscută și apreciată de întreaga lume științifică a timpului. De atunci constanta „D” s-a înscris definitiv în istoria fizicii mondiale. Perioada a fost rodnică, în afara tezei de doctorat a publicat 13 lucrări și studii originale, dar a cunoscut și oameni deosebiți ai vremii: Gabriel Lippmann, Claudius Limb, Amedée Gilet, Ernest

*Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări „Dragomir Hurmuzescu, personalitate a științei și tehnicii românești, cu contribuții importante în electricitate, chimie, termodinamică, optică sau fizică, fondator al învățământului electrotehnic” (13 martie 2023, Sala de consiliu a Academiei Române; organizator: Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii – CRIFST, Divizia de Istoria Științei)

**Profesor universitar dr., Facultatea de Comunicare și Relații Internaționale, Universitatea „Danubius”, Galați; membru titular al Diviziei de Istoria Științei a CRIFST al Academiei Române

Diploma de doctor a savantului Dragomir Hurmuzescu

Nodon, Louis Benoist (colaboratorul lui Dragomir Hurmuzescu la studiile efectuate asupra radiațiilor X), Marie Curie (care, împreună cu soțul, prezintă în fața Societății Franceze de Fizică primele lor lucrări asupra radiului cu ajutorul electroscopului Hurmuzescu), dramaturgul François de Curel etc.

Se reîntoarce în țară pentru a pune în slujba țării bogăția și cunoștințele dobândite. Este numit, la vârsta de 31 de ani, conferențiar la Facultatea de Științe a Universității din Iași, la 1 octombrie 1896, apoi primește și postul de profesor de științe fizico-chimice la Liceul internat din același oraș. Activitatea didactică și de cercetare este foarte rodnică la Iași, amintesc doar de efortul făcut pentru dotarea laboratorului din incinta universității și înființarea, în anul 1901, a „Societății de științe”, care tipărea publicația „Les Annales Scientifiques de l’Université de Jassy”, ce avea menirea de a crea cadrelor universitare spațiul unde să-și expună lucrările și ideile, avându-l pe Dragomir Hurmuzescu secretar de redacție.

O etapă nouă începe în viața profesională și personală a savantului, din anul 1904 până la rășcoalele țărănești din anul 1907, când este numit în funcția de secretar general al Ministerului Învățământului, în guvernul conservator-democrat, funcție în care aduce o contribuție reală pentru dezvoltarea învățământului.

Ocupă, apoi, funcția de la catedra, nou-înființată, de „Aplicațiunile căldurii și electricității” de pe lângă Facultatea de Științe din București. În anul 1919, devine decan al Facultății de Științe și prorector al Universității din București; în această dublă calitate a înființat, un an mai târziu, Școala de Electricitate.

În anul 1926 creează la București prima stație de radiodifuziune din România, iar în 1928 este ales președintele consiliului de administrație al Societății Române de Radiodifuziune.

Savantului Dragomir Hurmuzescu i se atribuie multe realizări, fiind un *deschizător de drumuri*:

- realizează, împreună cu un alt român aflat la studii la Paris, Gheorghe Marinescu, primele radiografii din lume, descoperind proprietatea acestor raze de a descărca corpurile electrizate cu invenția sa de răsunset, din anul 1894, electroscopul, care-i poartă de atunci numele;

- realizează, după un brevet propriu, dielectrina, un material izolant utilizat în construcția electroscopelor;

- organizează învățământul electrotehnic ingineresc prin crearea unor Institute Electrotehnice în universități (Iași și București);

- cercetările în domeniul radiațiilor X sunt legate de numele său;

- din inițiativa sa, în anul 1934, a fost posibilă organizarea, în București, a primului Congres de științe din România;

– în anul 1935 face parte dintre membrii fondatori ai Academiei de Științe din România;

– a fost cel care a rostit cuvântarea de deschidere din prima transmisiune radiofonică a postului Radio București, în data de 1 noiembrie 1928, „Alo, alo, aici Radio București”;

– a pus bazele „Asociației Prietenilor Radiofoniei” și ale revistei „Radiofonia”, împreună cu alți colegi etc.

Sunt multe modalități în care, în timpul vieții și post-mortem, a fost elogiat: membru corespondent al Academiei Române, ales în anul 1916; membru de onoare al Societății Franceze a Electricienilor, ales în 1932; înscris în calendarul manifestărilor de mare rezonanță mondială la propunerea Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, în anul 1965; unul dintre premiile Academiei Române – cel în domeniul științelor fizice – îi poartă numele; membru post-mortem al Academiei Române din 3 iulie 1990; transformarea vechiului laborator de fizică din cadrul Facultății de Fizică a Universității „Alexandru Ioan Cuza” în Muzeul „Dragomir Hurmuzescu și Ștefan Procopiu”; festivitatea aniversară omagială „Dragomir Hurmuzescu – 150 de ani de la naștere”, din 13 martie 2015; cărți și articole dedicate etc.

În perioada regimul comunist a intrat într-un con de umbră – unul dintre fiii săi fugise în Franța și apoi în Statele Unite, iar celălalt era în închisoare, condamnat la 20 de ani pentru uneltire împotriva puterii comuniste.

A părăsit viața la data de 31 mai 1954, la 89 de ani, pe când se afla la masa de lucru, scriind, în

condițiile în care era aproape uitat și desconsiderat de autoritățile staliniste ale vremii. „Cum ar fi fost mai bine să lucrez în viața mea? [...] tot numai pentru dezvoltarea învățământului și a științei”⁵.

Personalitatea savantului Dragomir Hurmuzescu dăinuie prin munca și realizările sale. Exemplu de modestie și demnitate, rămâne savantul deschizător de drumuri.

Bibliografie

Ghica Constantin A., *Dragomir Hurmuzescu, Savanți de pretutindeni*, Editura Științifică, București, 1967.

Ghika Dinu, *Lungul drum al nopții către zi. Memorii 1948–1978*, Editura Vremea, București, 2017.

„Revista Română” nr.1(79) mai 2015.

Dorel Banabic, coordonator, *Istoria tehnicii românești*, vol. 2 *Electrotehnica, energetica, transporturile și învățământul tehnic*, Editura Academiei Române, București, 2020.

<https://www.radioromaniacultural.ro/sectiuni-articole/stiinta/portret-dragomir-hurmuzescu-parintele-radiofoniei-romanesti-id4629.html>

Note

¹ Ghica Constantin A., *Dragomir Hurmuzescu, Savanți de pretutindeni*, Editura Științifică, București, 1967, p. 33.

² *Ibidem*, p. 19.

³ *Ibidem*, p. 29.

⁴ Din arhiva personală a strănepotului savantului român, Ion Ghika.

⁵ *Ibidem*, p. 163.

O analiză a operei de inventică aparținând lui Dragomir Hurmuzescu*

Lucian Ștefan Cozma**

Abstract: *Activitatea științifică a lui Dragomir Hurmuzescu este la ora actuală destul de puțin cunoscută în România și cu atât mai puțin în străinătate, de numele lui fiind legate mai mult contribuțiile pe plan național în nașterea și dezvoltarea radiotehnicii. Din păcate sunt mai puțin cunoscute invențiile și inovațiile realizate de Dragomir Hurmuzescu, deși acestea ar fi trebuit, considerăm noi, să-i aducă un binemeritat Premiu Nobel pentru Fizică încă de la finele secolului XIX. Ne referim la inventarea și realizarea dielectrinei și mai ales la aplicațiile acesteia în construirea și utilizarea electroscopului și a electrometrului Hurmuzescu. Fără ca aceste aparate să fi fost inventate și construite nimeni nu ar fi putut realiza operațiile de măsurătoare precisă asupra radioactivității. Practic, Hurmuzescu a inventat și a realizat aparatura de laborator fără de care soții Pierre și Marie Curie, Antoine Henri Becquerel și mulți alți pionieri ai fizicii de la cumpăna secolelor XIX–XX nu și-ar fi putut desfășura activitatea de laborator, mai precis nu ar fi putut efectua măsurători. Invenția lui Hurmuzescu a deschis această posibilitate. Mai mult, el și-a îmbunătățit aparatul de măsură în mai multe rânduri și a făcut numeroase demonstrații practice, lucrările lui ocupând un loc important în perioada de debut a cercetărilor științifice asupra radioactivității și electromagnetismului.*

Introducere

Rolul și locul lui **Dragomir Hurmuzescu**

(1865–1954) în istoria științei și tehnicii au mai fost analizate de diverși autori, fie că ne referim la istorici sau la fizicieni, chimiști etc. De asemenea, au mai fost studiate diverse aspecte legate de biografia acestui om de știință și maniera în care a interacționat cu alți cercetători contemporani, inclusiv cu soții Curie. Cu toate acestea, opera de inventică și inovații aparținând lui Hurmuzescu a fost mai puțin analizată sau, chiar dacă au existat lucrări care au tratat acest subiect, conținutul acestora a evitat să ofere detalii tehnologice insistând mai mult asupra aspectelor istorice.

Lucrarea de față a identificat un număr de cinci preocupări și activități de cercetare întreprinse de Hurmuzescu, context în care a inventat, a realizat și a aplicat sisteme și metode de experimentare și de realizare a măsurătorilor care aduceau precizie și permiteau obținerea de rezultate de mare acuratețe științifică:

1. Electrometrul și electroscopul cu dielectrină și metoda de compensare.

2. Măsurarea absolută a rezistenței electrice în unități electrostatice, ca posibilă aplicație a electrometrului său pentru cazuri speciale de materiale de probă dificil de examinat prin metodele tradiționale.

3. Electrizarea prin acțiunea razelor X, măsurătorile fiind realizate cu sistemul și prin metodele imaginate de Hurmuzescu, deschizând posibilitatea unor determinări precise.

*Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări „Dragomir Hurmuzescu, personalitate a științei și tehnicii românești, cu contribuții importante în electricitate, chimie, termodinamică, optică sau fizică, fondator al învățământului electrotehnic” (13 martie 2023, Sala de consiliu a Academiei Române; organizator: Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii – CRIFST, Divizia de Istoria Științei)

**Doctor în științe militare, Universitatea Națională de Apărare, București; fizician, Facultatea de Fizică, Măgurele, Universitatea București

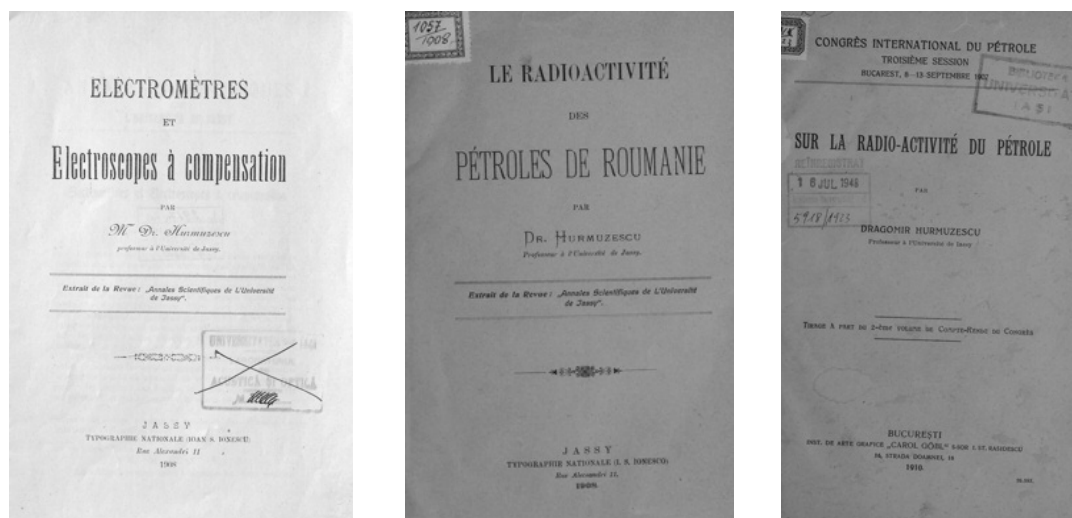

Fig. 1 Încă din primii ani ai sec. XX, rezultatele cercetărilor experimentale realizate de Dragomir Hurmuzescu au fost publicate mai întâi în *Analele Universității Iași*, iar ulterior în cadrul unor broșuri care prezentau rezumativ aceste rezultate. Astfel, în anul 1908 apăreau la Iași comunicările științifice semnate de Dragomir Hurmuzescu privind noua sa metodă (și aparatul corespunzător) de măsurare a sarcinii electrice (aparat care era o aplicație a dielectrinei inventate tot de Hurmuzescu).

4. Cercetări în domeniul magnetostricțiunii și instabilității moleculare cu noi aparate/metode.

5. Despre determinarea și măsurarea modificărilor apărute în cazul diverselor probe supuse unui câmp magnetic lent crescător.

1. Electrometrul și electroscopul cu compensare

Cea mai importantă contribuție a lui Dragomir Hurmuzescu este fără îndoială realizarea *dielectrinei*^{1, 2, 3} și, ulterior, a *electrometrului cu dielectrină*, aparat utilizat pentru efectuarea unor măsurători de mare precizie⁴. Mai mult decât atât, prin punerea la punct a acestor aparate și metode de investigare și de măsurare a fenomenelor și proceselor, Hurmuzescu a căutat să facă legătura între cunoștințele consacrate în epocă și descoperirile care tocmai apăreau la începutul secolului XX, mai ales cele din domeniul radioactivității, cărora Hurmuzescu le-a prevăzut importante aplicații.

Hurmuzescu a realizat primele măsurători precise asupra radioactivității petrolului și apelor minerale din România, valorile obținute de el fiind confirmate de măsurătorile similare realizate în alte regiuni ale lumii. De notat faptul că în majoritatea cazurilor, aparatura experimentală și de măsură utilizată de Hurmuzescu a fost cea realizată în cadrul atelierului de pe lângă laboratorul de fizică al Universității din Iași. Cel mai important aspect este acela că Hurmuzescu a intuit

importanța deosebită a fenomenului radioactivității în cadrul diverselor aplicații din chimie și din chimia-fizică. El afirma⁵ faptul că descoperirile privind radioactivitatea vor conduce la modificări esențiale privind filosofia științei și teoria asupra nașterii și evoluției materiei. Acum, spunea Hurmuzescu, radioactivitatea aspiră să poată explica chiar și fenomenele geologice⁶ ale Pământului. În activitatea de determinare a radioactivității de la nivelul unor factori de mediu din România, Dragomir Hurmuzescu s-a angajat alături de L. Mrazec⁷ într-o activitate susținută de cercetare a petrolului și a gazelor din România, pe Hurmuzescu interesându-l îndeosebi aspectul radioactivității naturale.

Despre această colaborare a sa, chiar Hurmuzescu afirma că nu trebuie să aibă nimic surprinzător în această colaborare, deoarece radioactivitatea, după ce a influențat covârșitor domeniul chimiei și al filosofiei naturale, provocând schimbări notabile în concepția oamenilor de știință asupra constituirii materiei, aduce și noi moduri de explicare științifică a fenomenele termice din adâncul Pământului.

Așa cum se cunoaște deja în momentul de față (2023) rezultatele cercetărilor întreprinse de fizicianul Ștefan Procopiu (cca 1919) au fost cele care, alături de rezultatele unor cercetători, precum Niels Bohr și Pierre Weiss, au lămurit „misterul” fenomenului de magnetizare. Interesant

este însă de remarcat preocuparea din 1898 a lui Dragomir Hurmuzescu și mai ales că el concluziona în acel an faptul că teoria din acel moment privind magnetizarea era incorectă sau cel puțin incompletă, afirmație care s-a dovedit a fi întru totul corectă în deceniile ce au urmat. Demn de menționat este și faptul că răspunsul la această veche întrebare privind magnetismul a fost dat chiar de un coleg al lui Hurmuzachi de la Universitatea din Iași: Ștefan Procopiu.

De altfel, alături de Dragomir Hurmuzescu, Nicolae Paulescu, Ștefania Mărăcineanu, Hermann Julius Oberth, Ion Ștefan Basgan, George „Gogu” Constantinescu, Constantin N. Arseni, Anastase Dragomir și alții pe care spațiul și contextul nu ne permite să-i amintim, Ștefan Procopiu ar fi meritat pe deplin un Premiu Nobel...

Concluzii

Fără nicio îndoială, fără ca Dragomir Hurmuzescu să fi inventat și realizat dielectrina și apoi aplicațiile acesteea, prin construirea și demonstrarea experimentală a electroscopului și electrometrului, nu s-ar fi putut face determinările fizice și măsurătorile în cadrul experiențelor desfășurate la nivel mondial în domeniul radioactivității. Aceasta este de departe prima observație referitoare la importanța aparatului și a metodelor puse la punct și demonstrate experimental de către Hurmuzescu. Nu în ultimul rând, sistemele și metodele puse la punct de către acest om de știință au permis realizarea cu mare acuratețe a unor experimente și cercetări diverse în domenii, precum electricitate și magnetism. Fără ca activitatea completă a lui Dragomir Hurmuzescu să se poată astăzi regăsi în cadrul unei bibliografii de invenție (a brevetat doar dielectrina în mod expres, fără ca numeroasele sisteme și metode ulterioare de măsurare sau/și experimentare să mai facă obiectul vreunei cereri de brevet) aceasta a conținut totuși o lungă listă de invenții și inovații cuprinzând: materiale noi, noi moduri de întrebuințare a unor dispozitive cunoscute până la Hurmuzescu, dispozitive și sisteme noi destinate experimentării și măsurării, noi metode de determinare și măsurare etc.

Pe lângă aceste aspecte practice, ce derivă în mare parte din bogata sa activitate experimentală, Dragomir Hurmuzescu mai este și autorul a

anumite incoerențe sau lipsuri ale teoriilor existente în epocă (în privința magnetismului, electricității sau radioactivității ori a legăturilor dintre aceste domenii) și a propus adoptarea unor noi abordări, mai ales sub aspectul experimental.

Bibliografie

Dragomir Hurmuzescu, *Sur un nouvel isolant, la diélectrine. Nouvel électroscope, nouveaux appareils électriques*, în „Bulletin de la Societe Francaise de Physique”/19.02.1894, Paris, 1894.

Dragomir Hurmuzescu, *Sur une nouvelle détermination du rapport V entre les unites electrostatiques et electromagnetiques*, Comptes Redus de l'Academie des Sciences de Paris/02.12.1895, în Annales de Chimie et de Physique, 1896.

Dragomir Hurmuzescu, L. Benoist, *Nouvelles propriétés des rayons X*, în „Journal de Physiques” nr. 3/1896.

Dragomir Hurmuzescu, D.L. Benoist, *Nouvelles recherches sur les rayons X*, în C.R.T. nr. XXII/17.02.1896.

Dragomir Hurmuzescu, D.L. Benoist, *Action des rayons X sur les corps électrisés*, în C.R.T. nr. CXXII/20.03.1896.

Dragomir Hurmuzescu, D.L. Benoist, *Action des rayons X sur les corps électrisés*, în „Journal de Physiques” nr. 3/1896.

Dragomir Hurmuzescu, *Sur les modifications mécaniques, physiques et chimiques qu'éprouvent les corps par l'aimantation*, în Eclairage Electrique tomul XIII/1897.

Dragomir Hurmuzescu, *Transformations de rayons X*, în C.R.T./13.02.1899.

Dragomir Hurmuzescu, *Electromètres et électroscopes*, în A.S.U.J.I./1901.

Dragomir Hurmuzescu, *L'action spécifique du métal dans la décharge par les rayons secondaires. Le rôle du métal dans la transformation*, în cadrul Congresului Internațional de Radiologie, Liege, 1906.

Dragomir Hurmuzescu, *Electromètres et électroscopes à compensation*, în C.R. nr. 3/1908.

Dragomir Hurmuzescu, *Electromètres et électroscopes à compensation*, extras din Analele Științifice ale Universității din Iași, Tipografia Națională Ioan Ionescu, Iași, 1908.

Dragomir Hurmuzescu, *Sur un nouvel isolant, la diélectrine. Nouvel électroscope, nouveaux appareils électriques*, articol publicat în „Bulletin de la Societe Francaise de Physique” în data de 19.02.1894, Paris, 1894.

Dragomir Hurmuzescu, *La radioactivité des pétroles de Roumanie*, extras din Analele Științifice ale Universității din Iași, Tipografia Națională Ioan Ionescu, Iași, 1908.

Dragomir Hurmuzescu, *Radioactivitatea apelor minerale din România*, extras din Analele Academiei Române, Seria II, Tomul XXXI, Editura Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, București, 1909.

Dragomir Hurmuzescu, *Mesure absolue d'un résistance en unités électrostatiques*, extras din Analele Științifice ale Universității din Iași, Tipografia Națională Ioan Ionescu, Iași, 1909.

Dragomir Hurmuzescu, *L'électrisation par les rayons X*, extras din Analele Științifice ale Universității din Iași, Tipografia Națională Ioan Ionescu, Iași, 1911.

Dragomir Hurmuzescu, *Magnéstriction et instabilité moléculaire*, în „Buletinul Secției Științifice a Academiei Române” nr. 3/februarie 1913, București, 1913.

Dragomir Hurmuzescu, *Sur les modifications mécaniques, physiques et chimiques qu'éprouvent les différents corps par l'aimantation*, în „Buletinul Societății de Științe” din București, Institutul de Arte Grafice Carol Gobl, București, 1898.

Éleuthère Mascart, *Recherches sur le spectre solaire ultra-violet et sur la détermination des longueurs d'onde*, Editura Thunot, Paris, 1864.

Éleuthère Mascart, *Traité de Magnétisme Terrestre*, Paris, 1900.

Otto Hahn, Th. Zincke, *On the action of bromine on isoeugenol*, în „Justus Liebigs Annalen der Chemie” nr. 329/1903.

Otto Hahn, *A new radioactive element which evolves Thorium emanation. Preliminary Communication*, în „Proceedings of The Royal Society of London” nr. 76 și nr. 51, Londra, 1905.

Otto Hahn, O. Sackur, *Decay constant of the emanations of emanium and actinium*, în „Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft” nr. 38/1905.

Otto Hahn, *On some properties of the A-rays from radiothorium*, în „Physikalische Zeitschrift” nr. 7/1906.

Otto Hahn, *A new product from actinium*, în „Nature” nr. 73/1906.

Otto Hahn, *The ionization ranges of the A-rays of actinium*, în „Physikalische Zeitschrift” nr. 7/1906.

Otto Hahn, E. Rutherford, *Mass of the A-particles from thorium*, în „Philosophical Magazine” nr. 1 2/1906.

Otto Hahn, *On radioactinium*, în „Philosophical Magazine” nr. 13/1907.

Otto Hahn, *Decay of the radioactive elements*, în „Beih. Med. Klinik” nr. III/1907.

Otto Hahn, *A new thorium intermediate product*, în „Physikalische Zeitschrift” nr. 8/1907.

Otto Hahn, *The atomic decay hypothesis*, în „Z. Electrochem” nr. 13/1907.

Otto Hahn, *On the radiation from thorium products*, în „Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft” nr. 40/1907.

Otto Hahn, *On the mother substance of radium*, în „Berichte der Deutschen Chemischen Gesellschaft” nr. 40/1907.

Otto Hahn, *On the nomenclature of the decay products of thorium*, în „Physikalische Zeitschrift” nr. 9/1908.

Otto Hahn, *A short lived intermediate product between mesothorium and radiothorium*, în „Physikalische Zeitschrift” nr. 9/1908.

Otto Hahn, L. Meitner, *On the absorption of the X-rays from some radioactive elements*, în „Physikalische Zeitschrift” nr. 9/1908.

Otto Hahn, *On mesothorium*, în „Physikalische Zeitschrift”/1908.

George Sagnac, *De l'optique des rayons de röntgen et des rayons secondaires qui en dérivent*, teză de doctorat în cadrul Université de Paris, publicată de Editura Gauthier-Villars, Paris, 1900.

J. A. Ewing, *Contributions to the molecular theory of induced magnetism*, articol în „Philosophical Transactions of the Royal Society of London”, Londra, 1889.

Auguste De La Rive, *Recherches sur la cause de l'électricité voltaïque*, în „Mémoires de la Société de physique et d'histoire naturelle de Genève” nr.4/1928; nr 6/1833 și nr.7/1836, Geneva.

Charles-Eugène Guye, *Sur l'orientation magnétique dans une agglomération de petits aimants*, în „Archives des Sciences Physiques et Naturelles” nr. 4, XXVIII, Geneva, 1909.

Constantin Ghica, *Dragomir Hurmuzescu*, Editura Științifică, București, 1967.

Octavian Baltag, Radu Chișleag, *Dragomir Hurmuzescu – Invenții și descoperiri*, în „Noema” nr. XIV/2015.

Note

¹ Dragomir Hurmuzescu, *Electromètres et électroscopes à compensation*, extras din Analele științifice ale Universității din Iași, Tipografia Națională Ioan Ionescu, Iași, 1908.

² Dielectrina era un amestec de sulf și parafină în cadrul unui solvent. Pentru aceasta s-a eliberat un Brevet de invenție în 17.01.1894. Electroscopul Hurmuzescu realizat pe baza dielectrinei a fost întrebuițat de soții Curie începând cu anul 1899 în experiențele acestora cu radium. În primii ani ai sec. XX, Henri Becquerel a întrebuițat pentru măsurătorile sale privind radioactivitatea același electroscop Hurmuzescu, rezultatele cercetării lui Becquerel fiind distinse cu Premiul Nobel.

³ Dragomir Hurmuzescu, *Sur un nouvel isolant, la diélectrine. Nouvel électroscope, nouveaux appareils électriques*, articol publicat în „Bulletin de la Société Française de Physique” la 19.02.1894, Paris, 1894.

⁴ Dragomir Hurmuzescu, *La radioactivité des pétroles de Roumanie*, extras din Analele științifice ale Universității din Iași, Tipografia Națională Ioan Ionescu, Iași, 1908.

⁵ Dragomir Hurmuzescu, *La radioactivité des pétroles de Roumanie*, extras din Analele științifice ale Universității din Iași, Tipografia Națională Ioan Ionescu, Iași, 1908.

⁶ Într-adevăr, alături de fostul său coleg din laboratorul de cercetare de la Sorbona, norvegianul Christian Birkeland, românul Dragomir Hurmuzescu a fost unul dintre primii oameni de știință din lume care a contestat teoria stării inițiale a Pământului ca materie topită, sugerând că materia topită (magma) din interiorul planetei ar constitui o parte din topitura inițială și care însă nu s-a răcit după 4–4,5 miliarde de ani. Alături de alți oameni de știință din epocă, Hurmuzescu a susținut faptul că materialul topit din adâncul Pământului este generat în permanență prin

efectul termic al zăcămintelor radioactive adânci. Prin urmare, planeta va avea căldură în interior, magmă și fenomene vulcanice atâta vreme cât vor exista zăcămintele radioactive în interiorul planetei, starea născândă a planetei (fie rece, fie topită) neavând nicio relevanță. În prelungirea teoriei lui Hurmuzescu, teoria lui Christian Birkeland demonstra faptul că electricitatea din scoarța terestră (și prin urmare, câmpul magnetic terestru) nu este generată de factori interni (din adâncul Pământului) ci de vântul solar care intră în scoarță pe la cei doi poli ai planetei („curentul Birkeland”). Din păcate, la ora actuală sunt încă menținute la nivel global teoriile potrivit cărora vulcanismul (existența magmei) ar fi explicat prin starea inițială topită a planetei de acum 4,5 miliarde ani, iar curentul electric din scoarță ar fi generat de preținși factori interni.

⁷ Ludovic Mrazec (1867–1944), geolog român și membru titular al Academiei Române, președinte al Academiei

între anii 1932 și 1935. Ludovic Mrazec a avut importante contribuții în domeniul geologiei în România la începutul secolului XX, fiind și unul dintre fondatorii Institutului Geologic din România. A fost primul specialist român care a susținut că petrolul este de origine organică. În cercetarea sa, Ludovic Mrazec a îmbinat mineralogia cu domeniul chimiei-fizice, dar și cu tectonica și petrografia. În anul 1901 a devenit membru corespondent al Academiei Române, iar din 1905 membru titular. A fost director al Institutului Geologic al României între 1906 (anul înființării) și 1928. Din anul 1907 a fost președinte al Congresului Internațional al Petrolului. A prezentat la Paris (1900) prima hartă a formațiunilor de sare din România. În 1920 a elaborat prima hartă geologică a României. În aprilie 1930 a devenit primul președinte al Societății Geologice a României.

Două personalități ale Academiei Române, Dragomir Hurmuzescu și Ștefan Odobleja, pionieri în cercetarea științifică românească*

*Ioana Petcu***

Prezentarea este o paralelă făcută între două personalități marcante ale Academiei Române, doi pionieri ai cercetării științifice românești, Dragomir Hurmuzescu, ctitor al radiofoniei românești, și Ștefan Odobleja, creatorul ciberneticii generalizate.

Punerea în oglindă a geniului lor științific și evocarea lucrărilor științifice de mare valoare arată rolul esențial pe care l-au avut în dezvoltarea cercetării românești și contribuțiile excepționale aduse științei și tehnicii românești în recunoașterea interrenațională.

Dragomir Hurmuzescu, cunoscut drept cel care a intuit ideile de bază ale radiodifuziunii și fondator al învățământului electrotehnic românesc, a pus bazele primului laborator de electricitate din țară, transformat apoi în Școala de Electricitate de pe lângă Universitatea din Iași, prima școală de fizică experimentală.

Absolvent al Colegiului Sfântul Sava, a urmat cursurile Facultății de Științe a Universității București până în 1887. În urma unui concurs a obținut o bursă la Universitatea Sorbona din Paris, cursuri pe care, în 1890, le-a finalizat ca șef de promoție, obținând licența în fizică.

*Dragomir Hurmuzescu (1865–1954)
fizician, inventator, profesor, membru al Academiei Române,
fondatorul învățământului electrotehnic românesc
și inițiatorul primului post de radiodifuziune din România*

*Ștefan Odobleja (1902–1978)
filosof, medic militar și scriitor, membru post-mortem
al Academiei Române, creatorul ciberneticii
generalizate și al psihociberneticii*

**Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări „Dragomir Hurmuzescu, personalitate a științei și tehnicii românești, cu contribuții importante în electricitate, chimie, termodinamică, optică sau fizică, fondator al învățământului electrotehnic” (13 martie 2023, Sala de consiliu a Academiei Române; organizator: Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii – CRIFST, Divizia de Istoria Științei)*

***Cercetător științific, doctor în cibernetică economică*

În perioada pariziană, în timp ce lucra în cadrul laboratorului de la Sorbona, i-a avut colaboratori pe soții Marie și Pierre Curie. Tot în acea perioadă a fost ales membru al Societății Franceze de Fizică, membru al Comitetului savanților străini din Franța și membru al Societății Fizicienilor Germani.

Prin lucrările sale științifice, Dragomir Hurmuzescu a adus contribuții în domeniile electricității și fizicii razelor X. În anul 1894 a inventat dielectrina și a construit electroscopul care-i poartă numele.

În 1896 a susținut teza de doctorat cu titlul *Nouvelle détermination du rapport v entre les Unités électrostatiques et électromagnétiques*” obținând calificativul maxim.

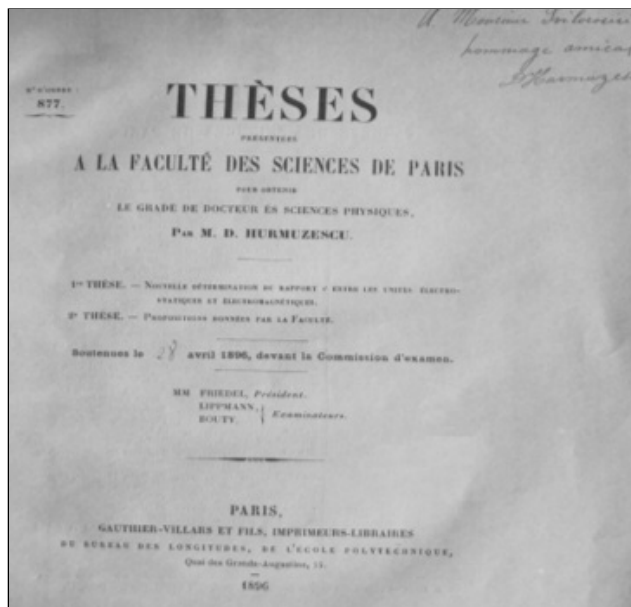
După obținerea doctoratului în fizică la Sorbona, s-a întors la București, afirmând: „*Odată împlinită obligația pentru care fusesem trimis la Paris, gândul meu s-a îndreptat către țară, unde trebuia să contribui prin cunoștințele mele la propășirea științei și învățământului public*”.

A fost numit conferențiar de matematici generale, în cadrul Facultății de Științe a Universității din Iași și profesor de fizică la Liceul Internat actualmente Liceul Costache Negruzzi. Profesorul Hurmuzescu este cel care a înființat Societatea de Științe și revista acesteia „*Les Annales Scientifiques de l’université de Jassy*”, organizând și primul *Congres pentru înaintarea științelor din România*.

Dragomir Hurmuzescu a fost o lungă perioadă profesor de electrotehnică și apoi decan al Facultății de Științe din Universitatea București. Membru a numeroase societăți și asociații, a primit numeroase distincții, ordine și medalii; a fost membru al Academiei Române.

În 1922 a început să funcționeze Societatea Română de Radiodifuziune, care la 1 noiembrie 1928 difuza în eter prima emisiune cu anunțul: *Alo, alo, aici Radio București*, urmată de discursul președintelui Societății, Dragomir Hurmuzescu. Acesta a fost momentul inaugurării postului național de radio din România.

Unul dintre citatele care mi-au atras atenția, scrise despre Dragomir Hurmuzescu, afirmă: „*Dacă istoricii români au un geniu al lor, pe Nicolae Iorga, tot așa și radiotehnicienii români au un geniu al lor, pe Dragomir Hurmuzescu*”.

Dragomir Hurmuzescu a lăsat în urma sa o serie de realizări de o valoare inestimabilă, care au dus la progrese notabile în domenii ale științelor aplicate, dar și în cel al umanității.

În oglindă cu evocarea personalității lui Dragomir Hurmuzescu, regăsim pe creatorul ciberneticii generalizate, savantul român *Ștefan Odobleja*, care, prin opera sa fundamentală *Psihologia Consonantistă* (1938–1939), apărută în două volume în limba franceză, expune pentru prima dată ideea de cibernetică a consonantismului. Lucrarea este de o profundă gândire științifică, fiind o prezentare filosofică a proceselor mintale și a științei analizate în paralel.

Astăzi, este de netăgăduit faptul că primul tratat de cibernetică generalizată s-a născut în România și că acesta este opera lui *Ștefan Odobleja*, deschizător de epocă în știința științelor – cibernetică.

Din nefericire pentru recunoașterea internațională a contribuției românești ca întemeietoare a ciberneticii, izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial a împiedicat lumea științifică să cunoască și să recunoască contribuția excepțională a lui Ștefan Odobleja, iar termenul de *cibernetică* avea să fie propus zece ani mai târziu, în 1948, de către *Norbert Wiener* (1894–1964), matematician american, considerat ca întemeietor al ciberneticii, grație lucrării sale fundamentale intitulată *Cybernetics or Control and Communication in the Animal and the Machine*.

Pornind de la pregătirea sa de medic și de filosof, încă din anul 1938, Ștefan Odobleja

stabilește un număr de legi generale, pe care le aplică tuturor domeniilor, tuturor științelor, atât științelor naturii inerte, cât și științelor lumii vii, psihologiei și fenomenelor economico-sociale: *Legea echilibrului*, *Legea conexiunii inverse* ori *Legea reversibilității*. Dintre aceste legi, Odobleja consideră că *Legea reversibilității* este fundamentală, definind viața prin reversibilitate, dovedind astfel puterea inovatoare a gândirii lui, care vede în această înlănțuire de cauze și efecte, principiul general al tuturor fenomenelor. Astfel, Odobleja a rămas cunoscut în România drept creator al psihociberneticii, dar și al ciberneticii generalizate, aceasta din urmă având diverse aplicații practice în toate domeniile și ramurile științei.

Adevărata sa recunoaștere oficială a fost, însă, cea făcută de Academia Română care în anul 1990 l-a ales membru post-mortem. S-a remarcat activitatea realizată de Iosif Constantin Drăgan în Elveția, dar aceasta nu înseamnă că recunoașterea lui Odobleja ar fi venit din partea unor străini. Ca semn al recunoașterii meritelor sale, în România numele lui Odobleja a fost acordat mai multor licee (din Turnu-Severin, Craiova și București), precum și denumirea Spitalului Militar din

Craiova sau al străzii pe care acesta a locuit. Începând cu anul 2004, satul în care s-a născut îi poartă numele, dar nici acest fapt nu-i aduce recunoașterea internațională meritată.

Opera lui Odobleja se află în prezent în curs de recuperare și reevaluare, constituind una dintre cele mai solide contribuții la apariția teoriei generale a sistemelor și a ciberneticii.

Exceptând preocupările și strădaniile Academiei Române, niciun alt for științific important din lume nu a prezentat activitatea lui Ștefan Odobleja și nici nu a fost unanim și oficial recunoscută înțâietatea acestuia în cibernetică.

Închei această prezentare cu un citat din Ștefan Odobleja: „*Noi nu vedem cu ochii, ci cu mintea. Dacă mintea este goală, ochii privesc fără să vadă*”.

Bibliografie

- Denize E., *Istoria Societății Române de Radiodifuziune*, vol. 1, partea I, Editura Casa Radio, București, 1998.
- Ghica C-tin., *Hurmuzescu D.*, Editura Științifică, București, 1967.
- Hurmuzescu D., *Thèses a la faculté de Sciences de Paris*, 1896.
- „*Revista de Istorie a Electrotehnicii Românești*”, vol. 3, nr. 1, publicație a INCDIE ICPE-CA, București, februarie 2016.
- Odobleja Ș., *Psihologia consonantistă*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982.
- Odobleja Ș., *Pagini inedite*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1986.
- Wiener N., *Cibernetica sau știința comenzii și comunicării la ființe și mașini*, Editura Științifică, București, 1966.

Repere și interferențe științifice*

*Narcis Zărnescu***

Această secțiune din cercetarea mea, intitulată *Repere și interferențe științifice*, face parte dintr-un proiect mai amplu, pe care îl voi prezenta pe scurt, *hic et nunc*, nu înainte însă de a schița conexiunile științifice ale celor trei jucători pe scena științei europene de la începutul secolului XX.

Am ales această triadă și nu alta, în primul rând, pentru că Dragomir Hurmuzescu¹, bursier român, în laboratoarele de cercetări (1890–1896) de la Sorbona, a beneficiat de experiența complexă a profesorului Gabriel Lippmann, laureat al Premiului Nobel pentru fizică, cel care i-a coordonat teza de doctorat. Și, în al doilea rând, pentru că M.R. Paillot, savant francez, va scrie și va susține la 1 ianuarie 1901 o teză de doctorat, intitulată *Recherches sur les forces électromotrices d'aimantation (Cercetări asupra forțelor electromotrice ale magnetizării)*², în care va face referiri ample la unele lucrări ale lui Dragomir Hurmuzescu.

Spre exemplificare, voi selecta câteva fragmente din analiza lui Paillot, care demonstrează interesul și entuziasmul fizicianului francez față de cercetările savantului român Dragomir Hurmuzescu, în speță pentru lucrarea *Sur les modifications mécaniques, physiques et chimiques qu'éprouvent les différents corps par l'aimantation (Despre modificările mecanice, fizice și chimice experimentate de diferite corpuri prin*

*magnetizare)*³, care apare în 1898, în publicația „Archives des sciences physiques et naturelles de Genève”.

După ce abordează concluziile unor bine-cunoscuți savanți din epocă, precum Gross, Andrews, Nichols, Franklin, Rowland, Bell, ajunge la Dragomir Hurmuzescu. Iată citatul extras din teza de doctorat a lui Paillot, pe care îl voi reda în limba franceză, în semn de omagiu adus marilor savanți din epocă:

„M. Hurmuzescu, dans un travail remarquable, a précisé les conditions expérimentales dans lesquelles on doit se placer pour éviter autant que possible les causes d'erreur et obtenir des résultats concordants. Au lieu d'électrodes à grande surface, il employait des électrodes bien isolées, ayant avec le liquide dans lequel elles plongent des surfaces de contact très petites, bien limitées, bien dressées et d'orientation bien déterminée par rapport au champ magnétique. A cet effet, il prenait des électrodes formées de fils de 0^{em}, 02 à 0^{em}, 1 de diamètre, préparées à Wollaston et dont l'extrémité était soigneusement polie.

En outre, au lieu d'employer un galvanomètre pour mesurer la force électromotrice d'aimantation, il prenait un électromètre capillaire, ce qui permettait d'employer un liquide contenant extrêmement peu d'acide et, par conséquent, d'avoir une attaque très lente et très régulière de l'électrode. En plongeant dans un électrolyte deux

*Alocuțiune susținută la sesiunea de comunicări „Dragomir Hurmuzescu, personalitate a științei și tehnicii românești, cu contribuții importante în electricitate, chimie, termodinamică, optică sau fizică, fondator al învățământului electrotehnic” (13 martie 2023, Sala de consiliu a Academiei Române; organizator: Comitetul Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii – CRIFST, Divizia de Istoria Științei)

**Redactor-șef al revistei „Academica”; doctor în literatură comparată, doctor în științe economice; cadru universitar asociat; membru al Uniunii Scriitorilor din România; Cavaler al Ordinului Palmes Academiques

barreaux, aussi identiques que possible, d'un même métal, on obtient toujours une force électromotrice parasite. En ayant soin de ne faire les mesures que lorsque cette force électromotrice parasite avait pris une valeur constante et en ne faisant une nouvelle détermination que lorsque l'électromètre était revenu à son zéro, M. Hurmuzescu obtint des résultats comparables entre eux, pour un même système, plusieurs jours après sa formation"⁴.

Voi propune prima traducere în limba română a acestui text memorabil, care mi se pare revelator pentru recunoașterea timpurie a cercetărilor tânărului, pe atunci, savant român.

„Domnul Hurmuzescu, într-o lucrare remarcabilă, a precizat condițiile experimentale în care trebuie să se plaseze [operatorul] pentru a evita pe cât posibil cauzele unor erori și a obține rezultate concordante. În locul electrozilor de suprafață mare, a folosit electrozi bine izolați, având cu lichidul în care sunt scufundați suprafețe de contact foarte mici, limitate, cu orientare bine determinată față de câmpul magnetic. În acest scop, a luat electrozi formați din fire de la 0^{em},02 la 0^{em},1 în diametru, pregătiți la Wollaston, a căror extremitate a fost lustruită cu grijă.

Mai mult decât atât, în loc să folosească un galvanometru pentru măsurarea forței electromotrice de magnetizare, a luat un electrometru capilar, care a făcut posibilă folosirea unui lichid ce conținea extrem de puțin acid și, în consecință, acțiunea electrodului a fost foarte lentă și regulată.

Prin scufundarea într-un electrolit a două bare, cât mai identice cu putință, din același metal, se obține întotdeauna o forță electromotrice parazită. Având grijă să facă măsurători doar atunci când această forță electromotrice parazită începe să dobândească o valoare constantă și nefăcând o nouă determinare până când electrometrul nu a revenit la zero, domnul Hurmuzescu a obținut rezultate comparabile între ele, pentru același sistem, chiar și câteva zile mai târziu, după formarea acestuia”.

Analiza lui Paillot asupra studiului publicat de Dragomir Hurmuzescu în *Archives des sciences physiques et naturelles de Genève*, continuă pe mai multe pagini. Vom reveni cu alt prilej asupra acestui moment important din istoria conexiunilor și receptării ideilor științifice.

Plecând de la acest punct de sprijin, triada aleasă aleatoriu, vom încerca, în viitorul apropiat, să cartografiem ceea ce se numește *Zeitgest* sau *Esprit du temps*, focalizat pe epoca 1900, folosind anumite modele, generate de teoria grafurilor, teoria rețelelor neuronale⁵ etc. Rezultatele se vor concretiza într-o fenomenologie psihosocială a cercetării și creativității științifice, care va completa și remodela tratatul meu de *Receptologie* sau știința receptării, publicat nu demult la Editura Academiei Române⁶.

În ultimii ani, structura științei globale a cunoscut o revoluție discretă, de catifea, odată cu apariția în SUA și promovarea a ceea ce se numește *the new invisible college* [„noul colegiu invizibil”]⁷. Acesta pare a acționa prin impunerea a **cinci forțe**, care determină schimbări în structura științei și de care îmi propun să țin cont în cercetarea mea⁸. *Prima forță este constituită de Rețele*. Formate din conexiuni între oamenii de știință, ele pot exista în cadrul unor instituții formale sau proiecte stabilite. Se bazează pe interese comune și se extind pe vaste distanțe geografice. Nu sunt determinate sau dictate de nimeni, dar nici aleatorii⁹. *A doua forță, Emergența*, este definită de rețelele interumane ca răspuns la noi informații, conexiuni și oportunități. Știința se dovedește, astfel, a fi mai degrabă un ecosistem decât o corporație. De aceea ideile noi apar din combinarea și recombinația oamenilor și a cunoștințelor. *A treia forță, Circulația*. Creierile circulă. Cercetătorii se deplasează acolo unde își pot maximiza accesul la resurse și pot contribui mai bine la fondul de cunoștințe științifice și informații, care circulă, și ele, astfel încât datele încărcate pe paginile web sau partajate duc la conexiuni neașteptate. Prin promovarea circulației oamenilor, a informațiilor și a ideilor, „colegiul invizibil” poate urgenta acumularea de cunoștințe mai eficient decât ceea ce unii teoreticieni numesc „naționalismul științific”. *A patra forță, Aderența [Stickness]*, promovează concentrarea activității științifice, astfel încât clusterle devin extrem de productive, datorită convergenței resurselor, oamenilor și ideilor. *A cincea forță, Distribuția*. Cândva zona geniului singuratic, știința este acum un sport de contact. Oamenii de știință și inginerii de pe tot globul văd

din ce în ce mai mult beneficiile conectării în echipe, care se bazează pe sarcini corect repartizate.

Sintetizând un corpus informațional amplu, se poate spune că asistăm la dezvoltarea și consolidarea unui sistem global al științei, care funcționează după reguli și dinamici diferite de cele din secolul trecut. Acest sistem emergent va determina, probabil, modul în care știința și tehnologia vor funcționa în secolul XXI.

Nu este imperativ, dar ar fi cel puțin interesant ca mulți dintre savanții români și europeni să fie reevaluați și reconectați la noile hub-uri științifice, care se prefigurează în strategiile geopolitice ale cunoașterii actuale.

Note

¹ C.A. Ghica, *Dragomir Hurmuzescu* (București, Ed. Științifică, 1967); D. Hurmuzescu, *Miracolul în știință și în afara științei* (București, Independența, 1937); D. Hurmuzescu, *Amintiri din viața de cercetări din Laboratorul de Fizică de la Sorbona* (București, Universul, 1942).

² R. Paillot, *Recherches sur les forces électromotrices d'aimantation*. („J. Phys. Theor. Appl.”, 1902, 1, pp. 207–228). Teza va fi prezentată la Facultatea de Științe din Lille (1 ian. 1901). Editor I. Daniel. Lille.

³ *Archives des sciences physiques et naturelles de Genève* (t. V, p.27, 1898; „Journal de physique”, 3e serie, t. V, p. 119).

⁴ R. Paillot, *Recherches...*, pp.209–210.

⁵ Albert-László Barabási, *Linked: The New Science of Networks* (Cambridge: Perseus Books, 2002).

⁶ Narcis Zărnescu, *A Treatise of Extended Receptology. Principles, Models, Hermeneutical Landmarks for a 21st*

Century Conceptual Revolution. (Bucharest: The Publishing House of the Romanian Academy, 2019). *Preface: A Word Forward, a Word of Welcome, a Word Together* (acad. Alexandru Surdu); *Postface: An Exceptional Book and a Dramatic Question: Wozu Denker in dürftiger Zeit?* (acad. Alexandru Boboc).

⁷ Conceptul de *colegiu invizibil* a fost dezvoltat în sociologia științei de Diana Crane (1972), pornind de la lucrările lui Derek J. de Solla Price privind rețelele de citare. Este legat, de asemenea, de comunitățile epistemice (Peter M. Haas, *Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination*, Cambridge University Press, 1992; Vol. 46, No. 1, Knowledge, Power, and International Policy Coordination) sau E. Wenger, „Communities of practice: Learning, meaning and identity” („Journal of Mathematics Teacher Education” 6(2):185–194. 2003). Recent, conceptul a fost aplicat rețelei globale de comunicații între oameni de știință de către Caroline S. Wagner în *The New Invisible College: Science for Development* (Brookings Institution Press, 2008; Foreword by Francis Fukuyama). Vezi și cartea lui Clay Shirky, *Cognitive Surplus: How Technology Makes Consumers into Collaborators. Creativity and Generosity in a Connected Age* (New York: Penguin Books, 2011).

⁸ Loet Leydesdorff & Andrea Scharnhorst, *Measuring the Knowledge Base: A Program of Innovation Studies, Report to the Bundesministerium für Bildung und Forschung* (Berlin: Brandenburgische Akademie der Wissenschaft, 2003).

⁹ Caroline Wagner, *The New Invisible College: Science for Development* (Brookings Press Editor: Mary Kwak, 2008).

[https://www.researchgate.net/publication/318795472_The_New_Invisible_College_Science_for_Development]; Thomas Friedman, *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century* (New York: Farrar, Strauss, and Giroux, 2005).

Dragomir Hurmuzescu – „părintele” radiofoniei românești*

Reducem în memoria dvs. figura lui Dragomir Hurmuzescu, o personalitate a științei și tehnicii românești, cu contribuții importante în electricitate, chimie, termodinamică, optică sau fizică. Este considerat întemeietorul învățământului electrotehnic românesc dar și inițiatorul primului post de radiodifuziune din țara noastră. Fizician, inventator, profesor, membru corespondent al Academiei Române, membru fondator al Academiei de Științe din România și nu în ultimul rând colaborator al soților Marie și Pierre Curie, Dragomir Hurmuzescu a lăsat în urma sa o serie de realizări de o valoare inestimabilă, care au dus la progrese notabile în domenii ale științelor aplicate, dar și al umanității.

Dragomir Hurmuzescu s-a născut la 13 martie 1865, la București, în familia lui Martin, funcționar modest la poștă, și a Profirei. În perioada 1873–1877, urmează școala primară de pe strada Polonă, iar la 1 septembrie 1877 este înscris la gimnaziul Matei Basarab. La 1 septembrie 1881, continuă pregătirea la Liceul Sf. Sava. Între timp, tatăl său a murit, el devenind capul familiei și susținător al celor doi frați mai mici. În această perioadă are ocazia să lectureze reviste științifice publicate la Paris.

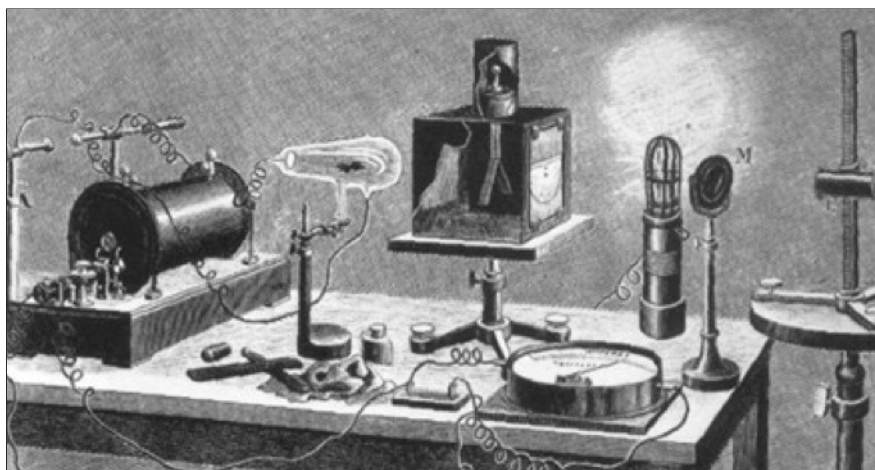
În anul 1884, după absolvirea ultimei clase de liceu și obținerea bacalaureatului, se înscrie voluntar în Batalionul 4 Vânători și începe cursurile Facultății de Științe din București.

De menționat că un an mai târziu se mută la Școala normală superioară, unde obținuse o

bursă la fizică, iar în vara anului 1886 ia primul contact cu ideile socialiste și cu o serie de membri ieșeni ai unor organizații aparținând acestei ideologii.

În octombrie 1887, Hurmuzescu obține o bursă și pleacă la Paris să își ia licența și să își obțină doctoratul, la Sorbona, perioadă în care îl cunoaște pe Constantin Miculescu, fizician român cu rezultate notabile în termodinamică și optică,

Electroscopul Hurmuzescu

dar și alte personalități ale fizicii europene: Joseph Bertrand, Jules Henri Poincaré și Gabriel Lippmann.

În vara anului 1890, obține licența în fizică-chimie, după care se înscrie la doctorat chiar la prof. Lippmann. Este momentul în care începe să publice lucrările, pe care le realizează, în reviste, precum „Bulletin de la Société Française de Physique” și apoi în „Comptes Rendus Hebdomadaires des Séances de l’Académie des Sciences”.

A descoperit, în această perioadă petrecută la Paris, **dielectrina, în 9 aprilie 1894, un izolant alcătuit pe baza unui amestec de sulf și parafină**. Imediat după descoperirea, în 1895, a razelor X de către Roentgen, Hurmuzescu anunță, în premieră, împreună cu Louis Benoist, descoperirea efectului de ionizare produs de aceste radiații asupra gazelor și corpurilor electrizate. Acest efect este pus în evidență și măsurat cu un dispozitiv creat tot de Hurmuzescu – electroscopul ce îi poartă numele, care urma să fie utilizat în majoritatea laboratoarelor, de către mari fizicieni, inclusiv în măsurători asupra radioactivității care vor fi realizate cu acest dispozitiv de către Marie Curie. De menționat este faptul că, în anul 1903, Henri Becquerel a utilizat electroscopul Hurmuzescu în cercetări de radioactivitate, distinse cu Premiul Nobel.

La 28 aprilie 1896, Hurmuzescu își susține teza de doctorat, cu titlul *Sur une nouvelle détermination du rapport V entre les unités électrostatiques et électromagnétiques*, care descria una dintre cele mai precise măsurători a vitezei luminii.

În același an, Hurmuzescu a revenit în țară, iar la 10 iunie 1896, ca urmare a Conferinței despre

Razele X, susținută de Hurmuzescu în Amfiteatrul Școlii de poduri, doctorul C. Severeanu, părintele chirurgiei românești, a introdus pentru prima oară în serviciul său de chirurgie, tehnica radiografiei/radioscopiei.

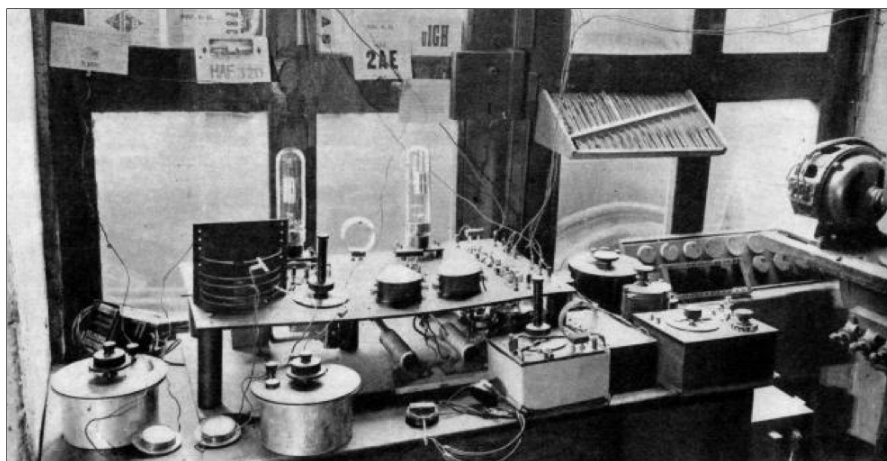
În august 1896, Hurmuzescu este delegat să reprezinte România la Congresul internațional electrotehnic de la Geneva, iar la întoarcerea în țară satisface o perioadă de concentrare de o lună, la Ploiești, care îi oferă un nou prilej să ia contact cu mișcarea socialistă din țară, reprezentată de C. Stere sau C. Dobrogeanu Gherea.

La 1 octombrie 1896 este numit conferențiar la Catedra de matematică a Facultății de Științe a Universității din Iași, iar o lună mai târziu primește și postul de profesor de fizică la Liceul Internat din Iași, un post interesant tocmai fiindcă punea într-o perspectivă deosebită necesitatea creării unei elite tehnice românești.

Pe 15 februarie 1897, Hurmuzescu primește conducerea Liceului Internat din Iași, urmând să conducă acest liceu pe parcursul a trei ani.

În aprilie 1897, Hurmuzescu primește postul de profesor suplinitor la Catedra, nou-înființată, de căldură și electricitate, la Facultatea de Științe din Iași, moment în care solicită și obține resurse financiare deosebite pentru construirea unui laborator, ceea ce marca importanța ce începea să fie acordată învățământului aplicativ, tehnic, acesta devenind un loc în care se formează o întreagă pleiadă de viitori fizicieni români de renume.

Trei ani mai târziu, avea să se dedice exclusiv cercetărilor științifice. În anul 1901, Hurmuzescu înființează Societatea de Științe din Iași, precum

Primul post de emisie la Institutul Electrotehnic

și revista „Annales Scientifiques de l'Université de Jassy”. În același an repetă și realizează, la Iași, experimentele de comunicație prin radio ale lui Guglielmo Marconi, Alexandr Stepanovici Popov și ale altora, din perioada 1895–1901.

În anul 1902, realizează primul său *Curs de căldură și electricitate*, iar în iunie 1902 are loc, la Iași, primul Congres al Societății pentru Înaintarea Științelor, ocazie cu care Hurmuzescu prezintă trei lucrări științifice și susține conferința „Telegrafia fără sârmă”. Congresul avea să se desfășoare și în perioada următoare la București – 1903, Constanța – 1904 și Craiova – 1905.

În decembrie 1904, Dragomir Hurmuzescu este numit secretar general la Ministerul Instrucțiunii Publice și Cultelor, acceptând postul ca modalitate de a finanța dezvoltarea învățământului în domeniul științelor fizico-chimice într-o formă pe care el a adus-o din Occident.

În anul 1906, cu ocazia împlinirii a 40 de ani de domnie a regelui Carol I, a scris un scurt compendiu despre învățământul din *România în perioada anilor 1866–1906*.

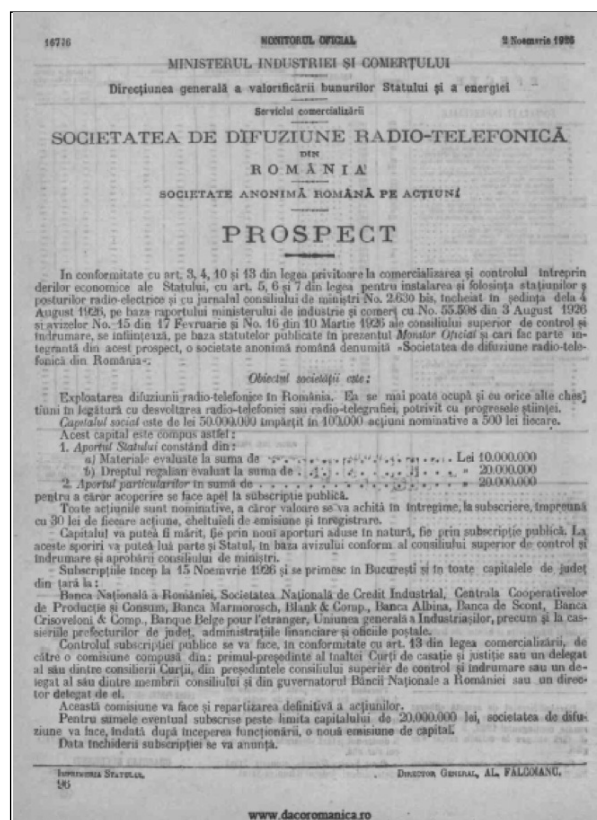
În octombrie 1907, în urma răscoalelor țărănești, guvernul își prezintă demisia, iar Hurmuzescu revine la preocupările sale anterioare, de la nivelul catedrei.

La 1 noiembrie 1910, după pregătiri intense, se deschid cursurile Școlii de electricitate de pe lângă Universitatea din Iași, prima școală de electrotehnică din țară.

În toamna anului 1916, însă, aflat în fața perspectivei ocupării capitalei de către trupele

germane, Hurmuzescu se retrage cu familia la Iași, unde contribuie intens la activitățile Asociației Profesorilor Universitari. *Tot în 1916, Hurmuzescu a fost ales membru corespondent al Academiei Române.*

În luna august 1917, Hurmuzescu și familia sa, alături de alți câțiva cunoscuți profesori care s-au educat la Paris, au fost îndrumați spre Franța pentru a promova interesele naționale. La Paris, profesorul se ocupă de stabilirea principiilor pe baza

Prospect acțiuni Societatea de Difuziune Radiotelefonică din România, 2 noiembrie 1926

căroră ar trebui să se dezvolte învățământul de specialitate din țară.

În martie 1919, după încheierea războiului, Hurmuzescu revine în țară, iar în anul 1922 devine președinte al Societății de Difuziune Radiotelefonice din România.

În anul 1925, la Institutul Electrotehnic al Universității București, care era condus de profesorul Dragomir Hurmuzescu, este construit și dat în folosință primul receptor radiofonic care face posibile primele audiții publice, de două ori pe săptămână, joi și sâmbătă, la ora 21:30.

Referitor la acest moment profesorul Hurmuzescu afirma, în anul 1938: „*La noi, primele recepțiuni au fost realizate cu mijloace experimentale și prin personalul secțiunilor de radiotelegrafie ale Institutului Electrotehnic Universitar. În anexele laboratorului său (foste grajduri) din Str. Victor Emanuel, s-au făcut primele demonstrații de ascultare a unor posturi străine, cel din Viena fiind cel mai bine auzit la București în acea epocă. La ședințele acestea venea mulțimea curioșilor pentru a se convinge de minunea de a asculta muzica și cuvântul, aduse prin văzduh de undele electromagnetice, din țări depărtate la mii de kilometri. Și lumea curioasă, dori-toare de a cunoaște acest mister, era atât de numeroasă, încât umplea nu numai sala, dar chiar și curtea din fața laboratorului în serile destinate ședințelor de recepție.*”

Foarte important, pe 26 martie 1925 se constituie *Asociația Prietenilor Radiotelefoniei, din inițiativa Societății Române de Fizică conduse tot de Dragomir Hurmuzescu*, iar în 1926, Dragomir Hurmuzescu a creat la București prima *stație de radiodifuziune din țară. În aceeași perioadă, el a făcut și primele încercări de transmisie prin telegrafie fără fir.*

În anul 1927 se construiesc la Institutul Electrotehnic primele posturi românești de emisie, între care unul va funcționa pe unde scurte, după un proiect al ing. Emil Petrașcu. În această perioadă, profesorul Dragomir Hurmuzescu emitea de două ori pe săptămână, pe lungimea de undă de 350 de metri, emisiuni pentru 2000 de abonați.

În 1928, a fost ales președintele Consiliului de administrație al Societății de Difuziune Radiotelefonice din România.

La 1 noiembrie 1928 a fost realizată prima transmisiune radiofonică a postului Radio București, la ora 17:00, pe lungimea de undă de 401,6 metri, cu o putere de 0,4 kW. S-a auzit: „*Alo, alo, aici Radio București*”. *Emisiunea a fost deschisă de profesorul Hurmuzescu în calitate de președinte al Consiliului de administrație. Acesta a spus:*

„*Către prietenii și protegătorii Radiofoniei, Adresez aceste cuvinte astăzi, când începem seria emisiunilor cu un mic post provizoriu. Deocamdată difuziunea programelor noastre nu*

va trece dincolo de cerul hotarelor țării. Dar, peste câteva luni vom avea postul cel mare, unele lui vor străbate armonios în cerul european, proclamând și gândul nostru de pace și bună înțelegere, către o mai înaltă cultură și civilizație.

Pentru dezvoltarea temeinică a instituției noastre este nevoie de concursul tuturor celor care lucrează la ridicarea acestei țări. Să nu se creadă că radiofonia este o chestiune numai de distracție.

Radiofonia este de o mare importanță socială, cu mult mai mare decât teatrul, pentru răspândirea culturii și pentru unificarea sufletelor, căci se poate adresa la o lume întreagă, pătrunzând în coliba cea mai răzleață a săteanului. În curând va deveni criteriu de judecată a gradului de dezvoltare a unui popor.

De aceea se cuvine să facem tot posibilul pentru a câștiga din întârziere față de vecinii noștri în această chestiune. Să ne îndeplinim fiecare datoria. Noi, de muncă mai departe pentru a vă da programe atrăgătoare și interesante, și dumneavoastră să ne dați cât mai multe mijloace materiale și entuziasm de încurajare.

Noi să vă dăm recepțiuni curate, fără paraziți, iar dumneavoastră să convingeți și să readuceți la sentimentul datoriei și al contribuției pe cei cu posturi clandestine, cei care formează paraziții societății noastre de difuziune.

Prin participarea cât mai numeroasă a iubitorilor radiofoniei, prin contribuția lor efectivă, vom putea asigura o repede dezvoltare a acestei aplicațiuni, spre ridicarea culturală și economică a țării, fără multe sacrificii din partea statului, dar, cu mulțumirea tuturor.

Într-un ceas bun!"

În 1931, sub președinția lui Hurmuzescu, ia ființă **Asociația generală a Radioamatorilor, iar în 1932, devine membru de onoare al Societății Franceze a Electricienilor.**

În 1934, din inițiativa lui Hurmuzescu, a fost posibilă organizarea la București a primului Congres de științe din România.

La 16 martie 1937, la vârsta de 72 de ani, Hurmuzescu părăsea viața politică, se încheiau perioadele de prelungire în învățământ, iar printr-o reglementare forțată se legiferează concentrarea învățământului superior tehnic/aplicativ. Drept urmare, Institutul Electrotehnic este desființat, fiind împărțit între Politehnică și Secția de radioelectricitate a Facultății de Științe a Universității.

În toamna anului 1937 se pensionează, iar în anul 1948 comuniștii decid eliminarea din rândul membrilor Academiei a profesorului Hurmuzescu.

A trecut la cele veșnice în timp ce își redacta memoriile, la **31 mai 1954, la București, în condițiile în care era aproape uitat și desconsiderat de autoritățile staliniste ale vremii.**

În anul 1965, la împlinirea a 100 de ani de la naștere, UNESCO l-a omagiat pe marele savant român printr-o sesiune științifică mondială.

În anul 1990, Academia Română procedează la o reparație morală, astfel că Dragomir Hurmuzescu este reprimat, post-mortem, în rândul membrilor săi.

Pentru a-i onora memoria, unul dintre premiile Academiei Române – cel în domeniul științelor fizice – îi poartă astăzi numele, iar anual are loc Concursul Național Studentesc de Fizică „Dragomir Hurmuzescu”, eveniment care în acest an se va afla la ediția a VI-a.

Sursa:

<https://www.radioromaniacultural.ro/portret-dragomir-hurmuzescu-parintele-radiofoniei-romanesti/>

Urmuz 140–100

*Urmuz – Demetru Dem. Demetrescu-Buzău (1883–1923)
(Portret realizat de Gorg Mallia, Malta)*

Anul Urmuz 2023

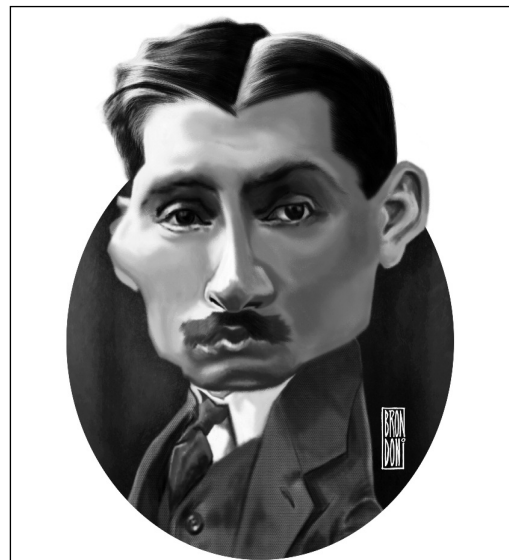
Acad. Gheorghe Păun

De fapt, evenimentele conexe au fost demarate de vreo trei-patru ani, sunt acum (spre finalul lunii martie) în plină desfășurare și încă vor continua, cu șansa ca lucrurile să se ramifice dincolo de așteptări. „Latențele interpretative”, la modul foarte general vorbind (criticii folosesc această sintagmă atunci când analizează scrierile urmuziene), legate de viața și opera (literară și muzicală, chiar dacă aproape deloc cunoscută aceasta din urmă) lui Urmuz sunt realmente imprezicibile.

Iar anul în curs este prilej de dublă reverență în fața celui pe care Eugen Ionescu îl considera „unul dintre premergătorii revoltei literare universale, unul dintre profeții dislocării formelor, ale gândirii și ale limbajului din lumea asta, care se dezagregă azi sub ochii noștri, absurdă ca și eroii autorului nostru” și despre care G. Călinescu, care nu l-a înțeles chiar „de la prima lectură”, scrie în *Istoria literaturii române...* că „suprerealismul românesc este, prin Urmuz, anterior celui francez și independent” – 140 de ani de la naștere (17 martie 1883, primul copil al doctorului Dimitrie Ionescu-Buzău de la Spitalul din Curtea de Argeș și al Elizei, fiica preotului Filip Pașcanu de la Biserica „Sfântul Dumitru” din București) și 100 de ani de la plecarea spre „Infinitul mic” (sinucidere, 23 noiembrie 1923, București).

S-a numit la naștere precum tatăl, apoi acesta, la școală, i-a schimbat patronimul în Dumitrescu; ulterior, el însuși și-a luat interminabilul nume Demetru Dem. Demetrescu-Buzău. În 1889, familia s-a mutat la București. Liceul la „Gheorghe Lazăr” (printre colegi, Vasile Voiculescu și George Ciprian, care au scris ulterior despre el, despre multele și neobișnuitele „șotii” pe care le iniția Mitică), un an chinuit la medicină (la îndemnul

tatălui), dreptul absolvit în 1907, judecător prin localități din Argeș, Dâmbovița, Dobrogea, ajuns în cele din urmă în București, greșier la Înalta Curte de Casație. Mare pasiune pentru muzică – mama cânta la pian, el cânta încă de mic la pian. Viață boemă, pe potriva epocii și a anturajului. A scris, „pentru a-și amuza familia și amicii”, încă din 1907–1908 (afirmă sora sa Eliza, confirmă George Ciprian, care-i citea prin cafenelele bucureștene textele trimise de judecătorul Demetrescu-Buzău din localitățile în care își desfășura plictisitoarea misiune juridică), dar primul text, „romanul în patru părți” *Pâlnia și Stamate*, l-a publicat Arghezi în „Cugetul Românesc”, în 1922, atunci când i-a ales și pseudonimul sub care este celebru astăzi, Urmuz. Multe înțelesuri s-au căutat pentru „urmuz”, explicația lui Arghezi este mai simplă: Dumitru citit invers și lipsit de două litere... Tot în 1922, Arghezi i-a publicat și *Ismail și Turnavitu*, și asta a fost tot ce i-a apărut în timpul vieții: în noiembrie 1923 s-a sinucis, aparent fără motiv...

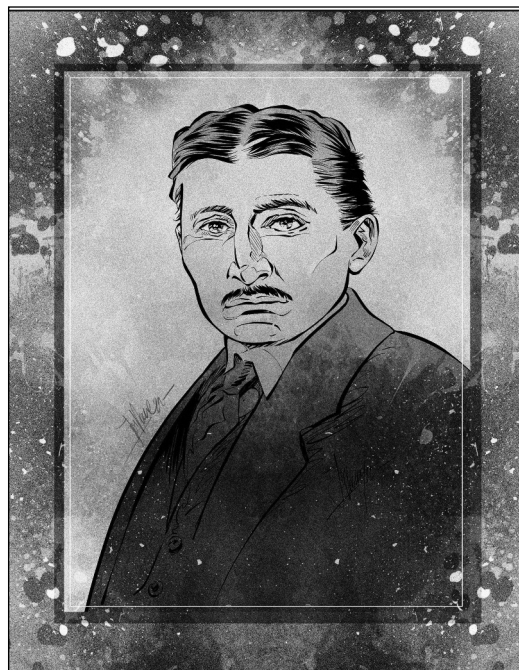

Portret realizat de Adrian Brondoni, Argentina

O operă de câteva zeci de pagini, dense, „bizarre”, „granule de uraniu” iradiind până departe și durabil în timp, o posteritate spectaculoasă, care a început cu un *cult* și s-a transformat într-un *mit* Urmuz (Nicolae Balotă, în prima monografie dedicată lui, în 1970). Geo Bogza a scos la Câmpina, în 1928, o revistă „Urmuz”, în numai cinci numere, în 1930 Sașa Pană a editat un volumaș cu „opere complete”. Numere speciale și articole în revistele de avangardă ale vremii. Traduceri, abia după Războiul al Doilea Mondial. Nu a intrat în manualele de școală, puțină lume l-a citit, dar bibliografia, punând laolaltă și articolele, totalizează mult mai multe volume decât paginile scrise de el. Exegeze, traduceri, imitații (până și Nichita Stănescu are o „fabulă” care începe cu *Cică niște cronicari*, scrisă în 1983...), revista „Urmuz” apare din nou, tot la Câmpina (din 2014, condusă de Florin Dochia), piese de teatru, o operă (*Urmuzica* intitulată) și alte compoziții muzicale.

Să revenim însă pe *Argeș în Sus*. La inițiativa și cu sprijinul Consiliului Județean Argeș, 2023 a fost declarat *Anul Urmuz în Argeș*, dar, spuneam, „campania” a început mai devreme. S-a derulat mai întâi o rubrică săptămânală, „La curtea lui Urmuz”, în ziarul local, „Argeș Expres”, extinsă și în cotidianul „Argeșul” din Pitești. Apoi, în martie 2019 s-a așezat o placă de bronz, cu chipul lui Urmuz și un citat din Eugen Ionescu, pe clădirea construită în mijlocul anilor 1980 pe locul în care a fost casa în care s-a născut scriitorul, demolată atunci. Locul respectiv a devenit o veritabilă „curte urmuziană”, pentru că în august 2022 s-a ridicat aici un monument Urmuz, din piatră, cioplită ușor suprarealist de sculptorul Radu Adrian, autor și al basoreliefului de bronz menționat mai devreme (ca și al bustului lui Eminescu, așezat în 2018 în fața Centrului de Cultură și Arte din localitate). Alături, o cafeenea a primit supranumele „La Urmuz”, decorată fiind cu imagini urmuziene (printre care și reconstituirea pe calculator a imaginii casei în care a locuit familia Ionescu-Buzău, plecând de la câteva fotografii de epocă).

Unul dintre panourile din cafeenea reprezintă splendidul monument de marmură de la mormântul 3, Figura 50, de la Cimitirul Bellu. O coloană cu 16 nume încrustate în ea, din familia preotului

Portret realizat de Jos Vanspauwen, Belgia

îngerăș așezat în vârful. Splendid este monumentul acum, era o ruină părăsită până în decembrie 2021! Îngerășul căzut, vegetație scăpată de sub control, noroi, gardul strâmb... Printr-un rar concurs de împrejurări norocoase, am reușit (îmi asum inițiativa, evident, nu și înfăptuirea ei...) aducerea mormântului la starea de astăzi – folosesc însă prilejul pentru o întrebare – „reproș în rem”: cine poate/trebuie să aibă grijă de mormintele uitate de familii ale marilor personalități ale culturii române (Urmuz pare a nu avea urmași, nici măcar prin intermediul fraților și surorilor, cu toții, șapte la familia doctorului Ionescu-Buzău)? Uniunea Scriitorilor, Ministerul Culturii, Administrația Cimitirelor? Tare ar fi nevoie de o clarificare în direcția aceasta.

În ianuarie 2023, parcă pentru a marca Anul Urmuz ce tocmai începea, o altă întâmplare „picantă”: Uniunea Internațională de Astronomie a dat numele Urmuz asteroidului MQ7, cu numărul 44194, descoperit în 1998. Meritul principal revine dlui director al Institutului de Astronomie al Academiei, Mirel Bîrlan. Interesant este să ne reamintim că, de mic, Urmuz citea Jules Verne și, noaptea, „sui pe acoperișul casei, cu globul constelațiilor în mână, studia așezarea stelelor pe firmament” își reamintește sora lui, Eliza.

Apoi, „festivalul”! Între 17 și 19 martie a avut loc la Curtea de Argeș Simpozionul Internațional Urmuz 140–100. Peste 30 de participanți înscriși

în program (din România, Croația, Italia, SUA, Republica Moldova), încă pe atâția urmărind lucrările. S-a publicat un volum de aproape 400 de pagini, va urma și un supliment. Multe se mai pot spune încă despre scrierile urmuziene – dar s-au formulat și multe „teme de cercetare” inedite. (În continuarea rândurilor de față, vor fi reluate câteva selecțiuni din unele dintre comunicările prezentate la Simpozion.)

Una dintre cele mai relevante întrebări din această zonă îl privește pe Urmuz compozitorul – folosesc prilejul și pentru a aminti o frumoasă întâlnire „la temă” organizată pe 16 martie la Muzeul Național al Literaturii Române (MNLR) din București. Participanți, Ion Pop, membru corespondent al Academiei Române, Michael Finkenthal, SUA (amândoi, în drum spre Curtea de Argeș), și Paul Cernat. Punctul-surpriză a fost... interpretarea în premieră a *Sonatei nr. 2* pentru pian de Urmuz, de fapt, a primelor patru portative, pe care Sașa Pană a avut inspirația să le fotografieze, în 1930, când mama lui Urmuz i-a pus la dispoziție, lui și însoțitorilor, Geo Bogza și Ilarie Voronca, „un lădoi de aproximativ un metru cub”, în care, pe lângă numeroase versiuni „trudite” ale scrierilor cunoscute, se găsea una sigură inedită, capodopera *Fuchsiada*, plus două caiete cu cugetări și, ocupând jumătate din *lădoi*, partituri ale compozițiilor lui Urmuz. De mic, pasiunea lui era muzica, se cunosc multe detalii – inclusiv faptul că a urmat un an la Conservator. Pierdute-s acum și caietele, și partiturile (cu excepția a două cugetări și a începutului *Sonatei*)! Vor apărea ele vreodată? Vom recupera vreodată un compozitor care este plauzibil să fi fost la fel de inovativ ca scriitorul Urmuz? Personal, contez pe influența „Micului Prinț” de pe micul asteroid dintre Marte și Jupiter... Interpretarea celor patru portative (de către compozitorul Dan Dediu) ne dă speranțe: cunoscătorii spun că este o variațiune pe o temă de Rahmaninov, pe linia modernistă a acestuia.

Cu o zi înainte de începerea Simpozionului, o „dioramă Urmuz” a fost inaugurată la Muzeul Municipal Curtea de Argeș – trec însă la întâlnirea propriu-zisă. Trei momente conexe importante merită a fi menționate. În prima zi, în cadrul deschiderii festive, în prezența ministrului Culturii, Lucian Romașcanu, conducerea județului Argeș (președinte Ion Mînzîină, vicepreședinte Adrian

Bughiu) a prezentat, alături de conducerea Romfi-latelia (director general, Cristina Popescu, de asemenea, prezentă la eveniment), timbrele Urmuz, un plic „prima zi” și, încoronând inițiativa, un album-operă-de-artă intitulat *Pe Argeș în Sus. De la Meșterul Manole la Urmuz. Piesă bibliofilă*, piesă de colecție, o elegantă și cuprinzătoare, în ciuda numărului mic de pagini, „carte de vizită” a României de la Argeș (expresie a lui Nicolae Iorga), între cele două nume-jalon ale culturii locale: Meșterul Manole și Urmuz.

Un alt album memorabil a fost lansat în ultima zi a simpozionului, *Urmuz văzut de mari graficieni ai lumii*, realizat de Nicolae Ioniță din Ploiești sub egida MNLR, parte a unei expoziții omonime. Succesul chemării dlui Ioniță, care mai are în palmares performanțe similare, privindu-i pe Eminescu, Brâncuși, Caragiale, a fost cu totul remarcabil: peste 180 de artiști, din 60 de țări, și-au trimis lucrările (și încă mai sosesc, chiar dacă termenul a fost depășit de mult timp). Portrete (șarjate) ale lui Urmuz, cu vizibile trimiteri la scrierile acestuia, cunoscute așadar graficienilor. Inclusiv „puneri în context”, cum ar fi imagini cu tripleta Caragiale-Eugen Ionescu-Urmuz. O expoziție cu o parte dintre aceste portrete s-a vernisat pe 19 martie la Curtea de Argeș, ea s-a mutat pe 30 martie la Biblioteca Academiei Române, unde portretelor urmuziene li s-au adăugat manuscrise, în particular, interesantul „caiet roșu”, pregătit de

Portret realizat de Bira Dantas, Brazilia

însuși Urmuz în vederea publicării. (Un detaliu „urmușian”: ziua de naștere este 17 martie... după Calendarul iulian, prin urmare, după Calendarul gregorian, aniversarea se cuvine să fie pe 30 martie... Cu mențiunea că pentru deces avem o singură zi, în 1923, când Urmuz a ales „să plece”, se adoptase deja oficial în România Calendarul gregorian, cel folosit și astăzi...)

Între cele două momente amintite, sâmbătă 18 martie, cu adevărat un eveniment de vârf: premiera piesei *Urmuz*, de Valeriu Butulescu, pe scena Centrului de Cultură și Arte din Curtea de Argeș, în interpretarea Teatrului „Alexandru Davila” din Pitești. O piesă scrisă special pentru Anul Urmuz 2023. Scenariu incitant (Urmuz, în seara sinuciderii, confruntat cu personajele sale; replici scilicet, erotism, muzică, politică, metafizică), regie așijderea, actori de mare rafinament. Sală plină, aplauze. Prevăd o bună carieră acestei piese.

În paralel cu toate acestea, o rubrică „Urmuziana” permanentă în revista „Curtea de la Argeș” și mai multe cărți, unele tipărite, altele în lucru. Dintre primele, o nouă traducere în italiană, de Giovanni Rotiroti (mare urmușolog, mare prieten al României), exegeze de Lucian Costache și Ana Olos, scrieri în stilul lui Urmuz (Romulus Sălăgean), plus o antologie *Pâlnia și Stamate x 24*, carte de colecție, cu tiraj limitat și exemplarele numerotate, cu traduceri în 23 de limbi, adăugate versiunii românești (sunt incluse traduceri în majoritatea limbilor europene, dar și, traduceri noi, în chineză, japoneză, vietnameză, coreeană, în turcă, finlandeză, catalană și occitană etc.). Iar cărți s-au mai publicat și în afara colecției revistei. Semnalează doar volumul de epigrame „absurde” (dar pline de miez), *Caragiale versus Urmuz*, semnat de cunoscutul epigramist George Corbu, apărut la Editura Leviathan, București, chiar în martie 2023.

Cu adevărat, Urmuz are o posteritate ieșită din comun, s-a scris asta de multe ori. Operă minusculă, impact neobișnuit, pe potriva spuselor unor contemporani cunoscutori: „Despre scriitorul Urmuz se poate spune că e unic. Bun sau admirabil sunt epitete pentru literatura obișnuită. Creațiilor lui Urmuz nu li se potrivește decât calificativul unic. Uluitoarea lui apariție în literatura noastră a uimit pe toți și a zăpăcit pe cei mai mulți.” (Vasile Voiculescu, 1932) „Mare e puțin spus. El este întemeietorul literaturii absurde, înaintea tuturor celor care

Portret realizat de Lubomir Vanek, Cehia

au scris în genul acesta în Europa. Prin zbuciumul lăuntric, prin curajul de a nu-i cere vieții vreun confort oarecare, prin sfârșitul tragic și puritatea aspirațiilor, Urmuz stă lângă Eminescu. Urmuz a plătit cu viața literatura pe care a scris-o – și de aceea este atât de autentică.” (Geo Bogza, 1996)

Aprecierile au fost la fel de pregnante și mai târziu: „Destinul artistic al lui Urmuz e tulburător de asemănător cu al lui Brâncuși. (...) După Jonathan Swift, opera argeșeanului Urmuz marchează al doilea mare moment în evoluția grotescului din literatura europeană și mondială. Cu precizarea că opera lui Urmuz, chintesență a unei modalități specifice a răsului țărănesc și a spiritualității românești, e mult mai bogată în consecințe pentru dezvoltarea întregii literaturi moderne. (Mihail Diaconescu, 1966)

Urmuz e cel mai mare plâsmuitor de universuri fictive din literatura noastră, în genere lipsită de mari fantaziști. Nu am avut un Dante, nu am avut un Jarry, dar l-am avut pe «umilul» Demetrescu-Buzău și, fără ironie, nici presumție, aceasta e o posibilă compensație, echilibrând spiritul unei literaturi vii. Urmuz e un scriitor european, un mare cap de serie. Și apoi, ultima concluzie e tocmai aceea că despre Urmuz, cel mai singur între singuri, abia trebuie să stăm de vorbă. (George Pruteanu, 1970)

Și, desigur, vom mai sta de vorbă, pentru că Anul Urmuz se încheie în toamnă, decesul fiind comemorat pe 23 noiembrie...

Câteva observații despre descoperirile periodice ale operei lui Urmuz*

*Michael Finkenthal***

I. Aparent, s-a spus totul despre Urmuz. Multe nu se știu despre viața lui sau despre sursele sale de inspirație, studii, călătorii etc., dar criticii au scris despre el și opera sa atât în interbelic, cât și mai apoi, după război. Se scrie destul de mult și astăzi, când noi ne reunim aici pentru a sărbători 140 de ani de la nașterea sa. Nu mulți sunt scriitorii cărora li se face o asemenea onoare, mai ales dacă, în total, n-au publicat mai mult decât un minuscul mănunchi de texte scurte. Și totuși, Urmuz este considerat a fi întemeietorul avangardei românești. (...)

În volumul despre Urmuz publicat în limba română la Editura Universității de Vest din Timișoara în anul 2020, amicul nostru Giovanni Rotiroti observa faptul că publicarea, în 1925, de către revista *unu* a „operei” sale – care consta din *Pâlnia lui Stamate, Ismail și Turnavitu* împreună cu o culegere de fragmente descoperite după moartea poetului – l-a transformat pe acesta „într-un mit hărăzit să rămână al *redescoperirii periodice*”. În al său *Urmuz și scriitorii de avangardă în exil*, autorul s-a referit mai cu seamă la biografi, dramaturgi, poeți și critici cunoscuți bine; am avut și surprize, pe cât de neașteptate, pe atât de plăcute uneori, precum atunci când am descoperit că Solomon Marcus scria în a sa *Artă și Știință* că „matematica și poezia au o arhitectură asemănătoare, esența lor este în bună măsură aceeași”. Cum se poate, e dificil de explicat, dar folosind o metaforă care include nebunia, vraja și geniul, reușește să transfere într-un alt spațiu con-

Portret realizat de Jorge Luis Cabrera García, Cuba

ceptual în care îi rămâne de demonstrat doar faptul că, asemenea poeziei, matematica „poate prefigura toate arhitecturile posibile, deci nu numai pe cele existente, ci și pe cele potențiale”. Și asta „pentru că ne dă posibilitatea să sesizăm existența unor «ființe» (*eu aș fi spus aici, ființări, MF*) de un grad atât de ridicat de abstractizare încât ele nu pot fi obținute efectiv, nu pot fi construite...” (*ibid.*). Numerele imaginare, scrutarea infinitului cu mijloacele finitului, teritorii fără întindere etc., sunt câteva exemple. Și adaugă, „dar oare nu se întâmplă ceva asemănător în arta de la Salvador

*Fragmente din articolul inclus în lucrările Simpozionului internațional „Urmuz 140–100”, editor Gh. Păun, Tiparg, Pitești, 2023, pp. 198–218 (17–19 martie 2023, Curtea de Argeș)

**John Hopkins University, Baltimore, SUA; The Hebrew University, Jerusalem, Israel

Dali până la Urmuz și Nichita Stănescu?” (*ibid.*). M-am gândit, prin urmare, că în comunicarea mea *noul* ar putea veni de la raportarea la câțiva „referenți” mai puțin cunoscuți publicului, care l-au descoperit și ei pe Urmuz printr-un asemenea proces al „descoperirii periodice”. În prezentarea mea de aici, mă voi opri la trei asemenea „cazuri”: acela al poetului Sesto Pals, unul dintre principalii autori ai scrierilor de avangardă publicate în efemera revistă „Alge” apărută la începutul anilor 1930, apoi la criticul literar Radu Enescu, autorul unui volum intitulat *Critică și valoare* publicat în anul 1973; al treilea caz de „descoperire periodică”, mi-a fost revelat grație „hazardului obiectiv” al întâlnirii – în anul 2016 la București – cu un tânăr *trubadur* american, Henry Finch. În decursul câtorva ore petrecute împreună, am vorbit despre reverberațiile avangardei românești și ale dadaismului în secol; noua mea cunoștință s-a arătat foarte interesat de subiect, într-atât încât trecând pe lângă o librărie, am intrat să-i arăt câteva cărți pe această temă și i-am oferit cadou una, mică și subțirică, *Pagini bizare*, pe care după câțiva ani a tradus-o în engleză, el, cel care în momentul întâlnirii noastre nu știa niciun cuvânt românesc!

Ar mai exista desigur și alte fire conducătoare ale Ariadnei în labirintul urmuzian, (...) dar înainte de toate ar fi poate potrivit să spun câteva cuvinte despre posibilele surse literare ale lui Urmuz, pentru a stabili discuției noastre de la bun început un cadru, un sistem de referință. În a sa *Istorie a literaturii române*, G. Călinescu observa că „încă din Traian Demetrescu (Tradem, născut la sfârșitul anului 1866) se deslușeau liniile simbolismului”. După o scurtă discuție a întârzierii parnasienilor și a simboलिष्टilor francezi „descoperiți cu aproape o jumătate de secol după apariția lor”, Călinescu ajunge la Ovid Densușianu, care lansa, în februarie 1905, „Vieța Nouă”, unde, în anii care au urmat, elevii săi C.V. Hanes și D. Caracostea au promovat intens un vag „spirit nou”, definit de mentorul lor în termenii culturii franceze contemporane: „În pictură, în sculptură, în literatură, francezii merg azi înaintea tuturor. Ei dau în cultura modernă nota pe care au dat-o altădată grecii – nota atică, simțul măsurii și al eleganței sobre”. Densușianu devine un apărător al

„decadentismului”, spune Călinescu, și, în două reviste publicate la Iași între 1911 și 1913 de „tineri admiratori” ai acestuia, apar versuri semnate de Bacovia (*Plumb* printre altele), Arghezi, Minulescu, Adrian Maniu și chiar și Macedonski contribuie „pontifical”, scrie G.C., o poezie. Presa locală vede în aceste manifestări „rătăcirii mintale” și Bogdan-Duică deplânge „nerușinarea neputincoșilor”. D. Anghel este și el un personaj important în această poveste a „spiritului nou” de la început de secol XX; Călinescu observă că „oricât de nou ar fi un scriitor, el nu ar putea să se rupă de vremea lui”. Oscilația simbolismului între un realism descriptiv (naturalist) și alegorie era un corolar al felului în care acesta a fost perceput de autorii pe care i-a citit și misteriosul Demetru Demetrescu-Buzău, Urmuz: „Punctul fundamental al simbolismului [...] era înlăturarea tabloului”, explică G. Călinescu, „a picturalului, adică a universului obiectiv [...] urmărind muzicalul, simbolismul tindea, pe urmele lui Baudelaire, să intre în metafizic, în structura ocultă a inefabilului. Adică să facă poezie de cunoaștere” și încheie acest scurt *intermezzo* explicativ notând, de asemenea, că „simbolismul înfățișează întâia încercare sistematică de hermetism, care constă în a vorbi de ordinea terestră, gândind totdeodată pe cea cosmică”.

Dacă poezia simbolistă a lui Anghel imagist-fantazistă, nu-l impresionează pe Călinescu, „puțin impopulară, proza lui D. Anghel este excepțională și revoluționară”, scrie acesta și continuă cu o afirmație care m-a uimit și care m-a pus pe gânduri: „fără ea”, adăuga Călinescu, „nu s-ar înțelege proza de mai târziu a lui Tudor Arghezi care perfecționează și sistematizează maniera angheliană” și, puțin mai încolo, după analiza unui text al acestuia din urmă, notează că „pe nesimțite, comparația simplă e părăsită pentru o asociație plastică, dând naștere la un univers nou, fantastic, creat după legi absurde din simplul plac al ochiului. *Acesta e stilul lui Arghezi și Urmuz!*” (*italicele îmi aparțin, MF*). Din cele de mai sus reiese clar că criticii care nu-l găseau pe Urmuz avangardist și cu atât mai puțin un „zeu tutelar” al avangardei românești ar fi putut să se bazeze în actul lor critic pe argumentele călinesciene citate mai sus; mai mult, în capitolul dedicat în *Istoria sa „literaturii eclecticice până la 1916”*, George

Portret realizat de Mostafa Elshekh, Egipt

Călinescu menționează revista „Flacăra”, apărută în 1911, care „sub îndrumarea ocultă a tânărului Ion Pillat va deveni franc avangardistă”. Aici își vor găsi locul cei pe care autorul îi considera cu adevărat avangardiști, Bacovia, Adrian Maniu și... Demostene Botez (!), precum și mai moderații V. Eftimiu, Caton Theodorian și I. Minulescu, care „sunt cei mai prizați”. (...)

Închei acest capitol introductiv cu o descoperire (pentru mine) de ultim moment: „...la «Simbolul» (lui Tzara și Vinea, lansat în 1915, MF), semnează și tinerii Solacolu (Alfred și Theodor) texte de extractive simbolist-romantică (poeme în proză) care oferă anumite informații despre felul de a privi lumea a unei mari familii” (Dan Gulea, *Marginaliile avangardelor*, Editura Tracus Arte, București, 2016, p. 49). Un membru al clanului Solacolu va descrie mult mai târziu un ceaprazar de pe vremuri din Lipscani, „din întâmplare neamț, cu numele de Bufty” (!) care [...] ieșea pe vreme frumoasă, chiar și iarna, cu soția și fata lui, purtând la subțioară scaunul de lemn cu roata de răsucit...” Cum de n-a observat nimeni – după câte știu eu – nici coincidența cu faptul că unicul copil al lui Stamate „în etate de patru ani, numit Bufty”, apare în *Pâlnia și Stamate* și nici ironia

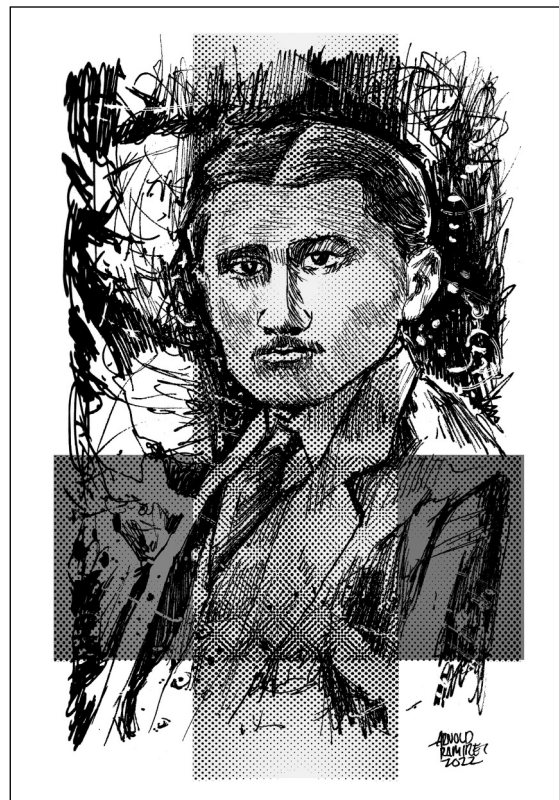
asocierii unei descrieri a Lipscanilor la început de secol XX cu populația sa evreiască și familiile cu puzderii de copii, cu un ceaprazar „din întâmplare neamț”, rătăcit pe-acolo?

II. Sesto Pals și Urmuz

Dificultatea pe care o prezintă discuția legată de poziția pe care o ocupă Sesto Pals în literatura română a secolului trecut provine din faptul că poetul a fost în mare măsură identificat doar cu activitatea sa la revista „Alge” (1931–33) și cu singurul său volum antum *Omul ciudat*, publicat în anul 1998! În timp ce prietenii săi „algiști” și-au continuat activitatea poetică și publicistică în anii interbelicului, iar unii dintre ei și după război, în cadrul celui de-al doilea val suprarealist (Gherasim Luca, Paul Păun), Sesto Pals a „dispărut” până la publicarea volumului antologic menționat. Dar poetul care apărea în acest volum nu mai era un autor care putea fi definit ca aparținând avangardei în sensul în care Gherasim Luca și/sau Gellu Naum puteau fi definiți ca „avangardiști” spre sfârșitul carierei lor literare. De aici întrebarea, ca și în cazul lui Urmuz, în ce măsură a fost – și/sau a rămas – Sesto Pals un autor care poate fi identificat cu avangarda? Opera sa literară, cu toate că este mult mai voluminoasă decât cea a lui Urmuz, este (încă) relativ puțin cunoscută; doar *o mică parte* din poezia sa a fost publicată, iar opera filosofică rămâne încă practic inedită. Pals a făcut greșeala de a prezenta colecția de poeme amintită mai sus ca „ediție definitivă”; în tabloul general al avangardei interbelice, el rămâne așadar un autor minor, asemănător lui Ionathan X. Uranus sau Moldov. „Algiștii” Gherasim Luca, Paul Păun și chiar și Aurel Baranga au avut o lungă carieră post-algică și activitatea lor de debut poate fi considerată și analizată în contextul întregii lor opere. În cazul lui Sesto Pals, pentru a încerca o poziționare a poetului în contextul avangardei sau în afara ei, scrierilor publicate în „Alge” va trebui să adăugăm multe dintre poemele incluse în antologia tardivă la care va trebui să adăugăm un număr enorm de poezii și texte în proză scrise și rămase nepublicate ani după moartea autorului. La o privire superficială chiar, se poate întrezări o apropiere de Urmuz, dar argumentul principal este că cei doi, dacă sunt „avangardiști”, nu aparțin nici spiritului dadaist, nici celui suprarealist, ci unei

alte categorii pe care, *faute de mieux*, o putem numi „avangardă”, dar una *sui generis* în ambele cazuri. Din păcate, nu voi reuși în cadrul prezentului articol mai mult decât să încerc să conturez profilul acestei „avangarde atotfăcătoare” și să propun ideea unor afinități și caracteristici comune ale discursului lor artistic-literar.

Este cunoscut bine faptul că toți „algiștii” îl admirau pe mai vârstnicul Geo Bogza și că Sașa Pană îi găsea talentați și plini de curaj și le punea la dispoziție uneori paginile revistei sale; știm însă foarte puțin despre lecturile lor, precum și despre influențele pe care ar fi putut să le exercite asupra tinerilor autori anumite curente literare și estetice din epocă – atât cele din România, cât și din străinătate. Cum multe din cele publicate de autorii de la „Alge” aveau adesea un pronunțat caracter dadaist, textele lor poetice par a fi ușor de interpretat în această cheie. Pericolul căderii în capcana unor schematizări teoretice bazate pe clișee și pe stereotipuri e mare; se pot utiliza, desigur, concepte subtile, precum acela al suprarrealismului ca *mise en trope* sau să analizăm, așa cum o fac unii critici contemporani, *literalitatea* textului. Am putea, de asemenea, revenind la Marcel Raymond, să încercăm o identificare în poezia tinerilor algiști în general și la Sesto Pals în particular, a unei *memorii* (poetice) *profunde*. În volumul său *Avangarda românească și Complexul periferiei*, Paul Cernat amintește o lucrare de mult uitată a lui Const. I. Emilian intitulată *Anarhismul poetic*, un studiu critic al avangardei românești, scris tocmai în anii în care s-au format acești tineri autori și publicat în paralel cu apariția pe scena literară a revistei „Alge”. Pentru a defini caracterul și particularitățile avangardiste ale poeziei de tinerețe a lui Sesto Pals și apoi, pentru stabilirea unei continuități în scrierile din anii de după război, am utilizat în analiza textuală câteva concepte „funcționale” propuse de Emilian în exercițiul său hermeneutic. Sper că în felul acesta voi reuși să punem în evidență legătura dintre SP și Urmuz. În fragmentele sale de jurnal, reproduse în *Născut în '02*, Sașa Pană notează în 1930 că „mai veni (la redacția revistei *unu*, MF) și un grup de cinci tineri entuziaști cu manuscrise în proțap. Ca să nu pară o anexă epigonică a noastră, pentru că talentați erau, îndrăzneți și necon-

Portret realizat de Arnold Ramirez, Filipine

formiști, au fost sfătuiți să scoată o revistă de ei redactată și după ce se vor afirma prin ea, să fie invitați la *unu*”; de remarcat, tinerii au ajuns cu manuscrisele lor la Sașa Pană înainte de a fi fost invitați la *unu*... (...)

III. Radu Enescu și Urmuz

Un critic poate învăța tot ceea ce ține de meseria sa, în afară de discreta sa ironie, de subtextualul său humor, de conștiința actuală a inadecvărilor, care țin de chemarea sa. (Radu Enescu, *Critică și valoare*, pp. 171–172)

Au vorbit despre Urmuz critici literari care au abordat problematica creației sale din unghiuri foarte diverse. Critica și hermeneutica literară au cunoscut schimbări extrem de mari în cei o sută de ani trecuți de la moartea sa; sensibilitățile noastre s-au schimbat și ele, la fel ca și „materia” literară și felul nostru de a ne raporta la ea. Poate că singura modalitate de a ne apropia de textele lui Urmuz cu o șansă de succes este aceea a descoperirii unei modalități/metode critice neîncercată în exegeza urmuziană. Ghidul meu în această direcție a fost Radu Enescu și al său volum „teoretic” intitulat *Critică și valoare*. Cum putem decide dacă Urmuz a fost întemeietorul avangardei sau

nu a fost deloc un avangardist? Critica bazată pe axiologie poate indica o direcție înspre un răspuns. Să luăm ca exemplu ideea cerchistă care a fost, în tinerețea sa, și a lui RE: noi trebuie să creăm și să susținem o cultură care este ancorată într-un modernism în tradiția Maiorescu-Lovinescu, dar care nu neagă nici Școala Ardeleană și nici, în general, tradiția. Este asta o contradicție în termeni? Nu, se străduiau a spune promotorii ideii – în primul rând Radu Stanca și Ion Negoițescu, dar modernitatea trebuie ajustată acestui deziderat și asta se poate realiza doar adoptând noua fenomenologie dezvoltată de Max Scheler și Nicolai Hartmann în anii primei jumătăți a secolului trecut. Cartea lui Radu Enescu propune în 1973 o nouă critică bazată pe o teorie a valorilor *sui generis*. Întrebarea – și pentru mine provocarea – este dacă această critică propovăduită de el în *Critică și valoare* este utilizabilă și poate conduce la rezolvarea aporiei urmuziene.

La observația din mottoul de mai sus, voi mai adăuga un citat din Radu Enescu: „Limbajul ironic (al criticului) sancționează logic un fapt existențial [...] locul lui se află în adecvarea *inadecvată* (sublinierea mea, MF) a logicului și a existențialului și în inadecvarea lor adecvată într-o stare de fragil echilibru” (*Critică și valoare*, p. 170). Rolul „inadecvării” este de a induce un sentiment de îndoială, o neclaritate „pozitivă”, de natură să ne pună pe gânduri. Un bun cunoscător al operei urmuziene a folosit, spre exemplu, „operațional” sintagma atunci când observa că „din *inadecvarea* unui stil la obiectul descris, la biografia unei ființe, se naște parodia” (Adrian Lăcătuș, *URMUZ, o monografie*, Editura Aula, Brașov, 2002, pp. 32–33). Enescu are un stil aparte, dens, uneori dificil, dar întotdeauna plin de miez și în cele ce urmează voi schița doar câteva jaloane stabilite de acesta, relevante în context. Pietrele de temelie ale teoriei sale sunt sintagme și construcții conceptuale sofisticate, care trebuie explicate și înțelese *ab initio*; de aceea voi începe cu câteva definiții, precum, spre exemplu, aceea a noțiunii de *nonsens* (urmez aici *Lexiconul filosofic*, publicat de Barbara Cassin, *Dictionary of Untranslatables*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2014, pp. 715–721). La conceptele „denotație” și „conotație”, spre exemplu, așa cum sunt definite în Dicționarul Cassin, nu mă voi mai

opri aici (reamintesc cititorului că această secțiune este pentru moment, *work in progress*); voi nota doar pentru a ilustra observația făcută mai sus că, pentru a facilita înțelegerea unei judecăți critice a lui Radu Enescu precum „semnificațiile unei poezii și opera de artă în genere, sunt de un tip special. Nu sunt denotații, ci conotații semnificative”, trebuie să lucrăm cu un dicționar în mână... (...) Annette Baier (în vol. 5 al *The Encyclopedia of Philosophy*, ed. Paul Edwards, NY, Macmillan, 1967) a definit șase categorii de concepte nonsense care apar în mod natural:

1. Ceva ce este în mod evident fals (*flies in the face of the facts*).

2. Nonsens semantic, cineva care vorbește despre ceva de care habar nu are (*doesn't know what one is talking about*).

3. Propoziții care conțin confuzii categoriale, cum ar fi „bolo-vanul acesta se gândește la orașul în care trăiește”.

4. Înșiriri de cuvinte bine definite/înțelese, dar așezate într-o totală lipsă de structură sintactică; Carnap, în eseuul său *Eliminarea metafizicii prin analiza logică a limbajului*, dă ca exemplu „Cesar este și” (*Caesar is and*).

5. Texte produse folosind formulări corecte în care unul sau mai multe cuvinte sunt înlocuite cu altele care în ciuda faptului că ne par familiare nu sunt ușor de înțeles; Lewis Carroll și Christian Morgenstern au folosit adesea această tehnică.

6. Simplă bolboroseală.

Categoria a cincea a fost mult folosită de Lewis Carroll, dar de fapt înțelesul (*meaning*) se dovedește a fi independent de sintaxă, precum a dovedit Chomsky cu faimoasa sa propoziție „ideile verzi, incolore dorm furioase” (*colourless green ideas sleep furiously*). Faptul că *limbile naturale* permit formulări lipsite de sens fără a contraveni regulilor gramaticale înseamnă că sintaxa și, în general, gramatica se dovedesc a fi *inadecvate* din punctul de vedere al logicii (vezi discuția inadecvării, p. 166, 168 și 170 în *Critică și valoare*, dar nu numai, la Radu Enescu!). (...)

După o discuție comparativă a celor două limbaje, Enescu ajungea la concluzia că „limbajul prozei și poeziei clasice ar constitui, deci, deviația cea mai redusă față de norma limbajului matematic” (p. 163); dar scopul său nu era acela de a studia

Portret realizat de Ivo Chadžiev, Slovacia

Portret realizat de Nishanth Thachambalath,
Emiratele Arabe

în mod detaliat deosebirile dintre cele două. „Ceea ce ne interesează este dacă nu cumva și critica posedă ea însăși un fel de limbaj specific, nici poetic și nici matematic, dar care îl depășește/ transcende pe cel uzual?” (Italicele îmi aparțin, MF.) Această întrebare îl va pune pe drumul pe care se va lansa pentru a descoperi cum se poate găsi ceva nou, cum s-ar putea stabili bazele unei critici care depășește „întâmpinarea”, fie ea obiectivă sau subiectivă, impresionismul, istoricismul și alte multe „isme” practicate în ultima

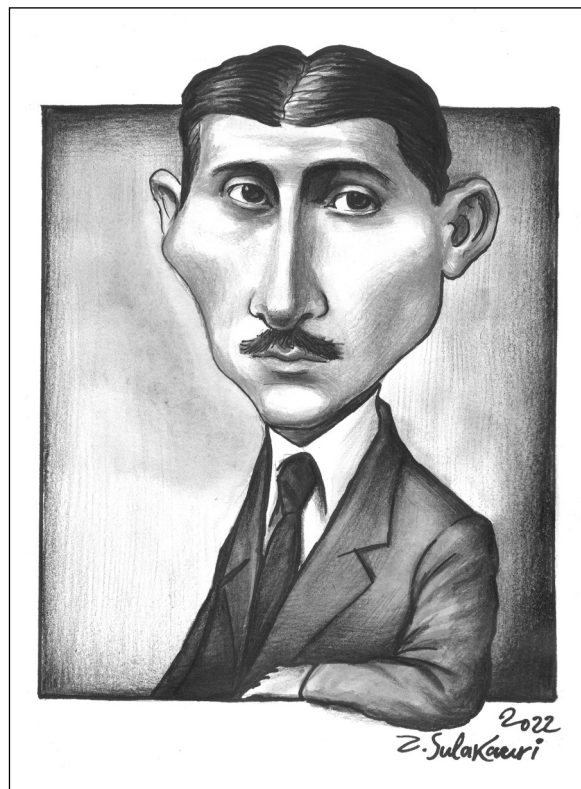
sută de ani în critica literară a modernismului târziu. „Oare există un limbaj ironic, propriu actului critic?”, se întreabă autorul volumului *Critică și valoare* și răspunde fără ezitare: „În ceea ce ne privește, suntem convinși de existența reală a unui limbaj ironic, care nu se confundă nici cu cel uzual, nici nu reprezintă o mixtură, un corp hibrid, alcătuit din elemente ale limbajului matematic și poetic.” *Critica și ironia* se întâlnesc în acest punct și o investigație dublă, conceptuală și istorică se impune. (...)

Urmuz – un pionier al postmodernismului?*

*Irma Carannante***

La începutul secolului trecut, în timp ce, în domeniul literelor, scriitorii români erau angajați în căutarea „specificului național”, pentru a umple marele gol lăsat de moartea prematură a lui Eminescu – recurgând la o ideologie tradiționalistă și națională, precum „sămănătorismul” lui Iorga sau, ca în cazul lui Dobrogeanu-Gherea, la una socialistă, derivată din marxism și populism rusesc – Urmuz, pe numele său adevărat Demetru Demetrescu-Buzău (1883–1923), a constituit un adevărat „corp străin în panorama literară a vremii sale” (G. Rotiroți). A scris foarte puține texte, dar au fost revăzute mai mult sau mai puțin pe ascuns de cei care aveau să-i fie ulterior moștenitorii, mai ales în străinătate: Tristan Tzara, Eugène Ionesco, Paul Celan și Gherasim Luca, pentru a numi doar câțiva. Considerat un deschizător de drumuri de suprarealiștii români, grefier la Înalta Curte de Casație din București, după ce fusese primul judecător provincial, a fost un scriitor nonconformist, caracterizat printr-un stil riguros și aparent clasic, vizând denunțarea laturii morbide, corupte și nemiloase a omenirii. E. Ionesco, poate singurul care a declarat public importanța influenței urmuziene asupra scrierii sale, îl va defini drept „precursorul revoltei literare universale”.

Va trebui să treacă însă ceva timp până să apară studii critice precum cele ale lui Matei Călinescu, Ion Pop, Adrian Marino, Nicolae Balotă (cu monografia sa din 1970), Marin Mincu, sau, mai târziu, ale cercetătorilor din următoarele generații – Paul Cernat, Ovidiu Morar, Corin Braga, Adrian Lăcătuș – pentru a fi repuse în cir-

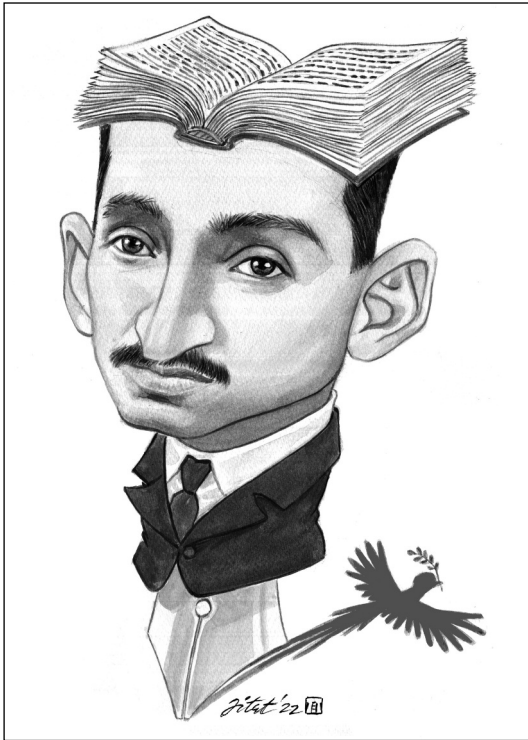
Portret realizat de Zaliko Sulakaur, Georgia

culație *Paginile bizare*, indicându-l pe Urmuz drept un punct de referință fundamental al literaturii moderne, anticipatoare, în linia lui Jarry și Kafka, a scrierilor lui Tristan Tzara și E. Ionesco în Europa.

În România de pe vremea lui Urmuz, peisajul literar era în mare parte împărțit în două categorii de scriitori: pe de o parte, erau cei care au aderat la mișcările literare foarte noi din Occident și care aspirau să experimenteze noi forme de exprimare,

*Fragmente din articolul inclus în lucrările Simpozionului internațional „Urmuz 140–100”, editor Gh. Păun, Tiparg, Pitești, 2023, pp. 198–218 (17–19 martie 2023, Curtea de Argeș)

**Profesor universitar dr., Universitatea Bologna, Italia

Portret realizat de Jitet Kustana, Indonesia

iar, pe de altă parte, au fost scriitorii care au preferat să continue stilul tradițional, religios și metafizic din anii precedenți. Lumea rurală a rămas pentru ei o sursă fertilă de inspirație, chiar dacă la unii – Tudor Arghezi, de exemplu – s-a produs o schimbare a formei și limbii române, odată cu apariția neologismelor și amestecarea termenilor arhaici și rurali cu jargonul urban. Mai mult, nu trebuie uitat că însuși T. Arghezi a îndemnat publicul român să-l descopere pe Urmuz (pseudonim inventat chiar de poet!), după ce a publicat în revista sa *Cugetul românesc*, în două numere separate, *Pâlnia și Stamate* și *Ismail și Turnavitu* în 1922.

Urmuz ocupa deja o poziție excentrică față de cele două categorii menționate. Stilul său nu avea nimic în comun nici cu inovația lingvistică argheziană, nici cu explorarea, pe model blagian, a principiilor primordiale sau a juxtapunerii magiei vieții satului cu mecanica lumii românești moderne. Cum nu va avea nimic în comun nici cu eliberarea de conținuturi informative, conexiuni sintactice și logice, creatoare de sugestivitate, ca la Ion Barbu și, în sfârșit, nici cu proza directă, realistă, dezvăluitoare a jocului marilor forțe sociale și biologice care mișcă destinele omenești,

114 ca la ardeleanul Liviu Rebreanu. (...)

Scenariul urmuzian apărea la fel de excentric și pentru literatura occidentală, pentru că nu lăuda transformările moderne ale societății, dimpotrivă, scriitorul parodia societatea industrială și creșterea urbanizării de la începutul secolului al XX-lea prin formele reificate ale personajelor din *Paginile bizare*. Gândirea progresistă a vremii, ce afirma puterea omului de a-și crea, optimiza și transforma mediul cu ajutorul cercetării, științei și tehnologiei, este răsturnată sistematic în opera urmuziană pentru a-i sublinia (prin caricatură și prin folosirea unui vocabular genuin, dar ales cu grijă, pentru a nu părea scandalos prin lipsa de pudoare) latura obscură și ambițiile absurde, credințele științifice neîntemeiate și aroganța fatală.

În epoca modernă, care a coincis cu marea criză a valorilor, Urmuz își înfățișase personajele într-un mod monstruos, distorsionat, exprimându-și temerile cu privire la deteriorarea progresivă a universului uman, opunându-se astfel marii proze de tradiție clasică a secolului al XIX-lea. Critica omului, sub formă de „farsă”, este una dintre marile inovații urmuziene. Scriitorul oferă publicului vremii sale o versiune inversată, fundamental negativă și disonantă față de cunoștințele umaniste clasice.

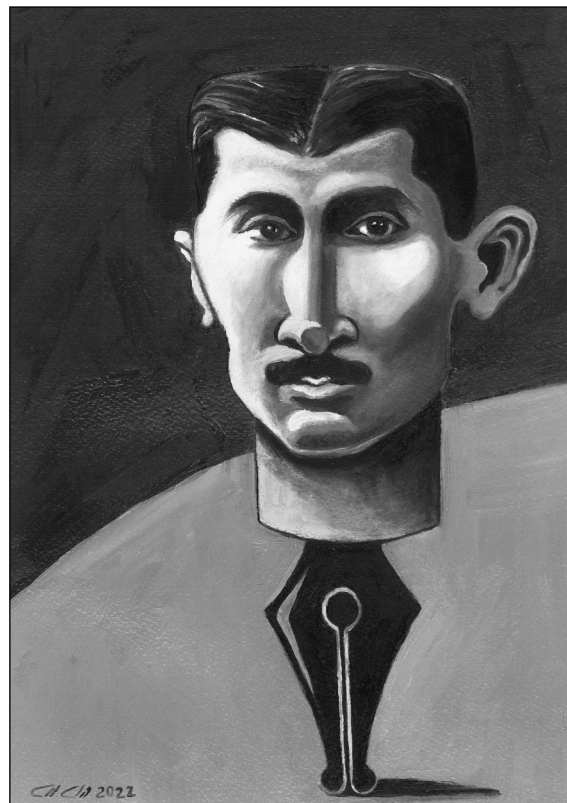
Nicolae Balotă, primul mare interpret al producției literare urmuziene, afirma că autorul *Paginilor bizare* a răsturnat o întreagă viziune estetică asupra canoanelor literare clasice, într-un secol în care burghezia începuse a acționa ca „reprezentant” al umanității, devenind purtătorul de cuvânt al drepturilor și al naturii umane. Îneztrătat cu o extraordinară conștiință estetică a scrisului, Urmuz a întemeiat o dimensiune singulară a „canonului” literar românesc, devenind primul autor din România care a creat un fel de limbaj al irealului, ca topos determinant al modernității „deviate” din perioada interbelică, și ca punct de referință pentru un anumit tip de literatură ce preia controlul asupra iraționalului. Din acest motiv, scrierea lui Urmuz nu putea fi înțeleasă de un public izolat în estetismul exasperat al perfecțiunii formelor sau într-un pozitivism contrar oricărui gând irațional sau autentic științific, un public, în esență, neobișnuit cu asimetriile, contradicțiile și forțele eliberatoare ale inconștientului, ai căror susținători vor deveni mai târziu suprarealiști francezi.

Pe lângă capacitatea sa incontestabilă de a anticipa tendințele literare din deceniile următoare, opera lui Urmuz este o continuă batjocură la adresa gândirii filosofice, a literaturii, a lumii juridice și științifice, prezentând și un amestec inovator de genuri literare, reprezentând astfel o noutate absolută în literatura română. Aceasta este o trăsătură originală care în mod limpede nu urmează ideologia pozitivistă. Opera sa de mare subversiune pare să se îndrepte către o modernitate diferită, adică o modernitate care ar putea fi descrisă drept „idiosincronică” (*Hot Black Ink: Modernist Idiosyncrasies: Urmuz-Mateiu-Blecher-Fondane-Naum*, Editura Erwin Kessler. Plural: Culture & Civilization 3.19 (2003). Bucharest: The Romanian Cultural Institute, 2019), care depășește nu numai granițele culturii românești (conectate încă puternic la lumea rurală), ci și granițele temporale ale Apusului (aflat deja în plină modernitate).

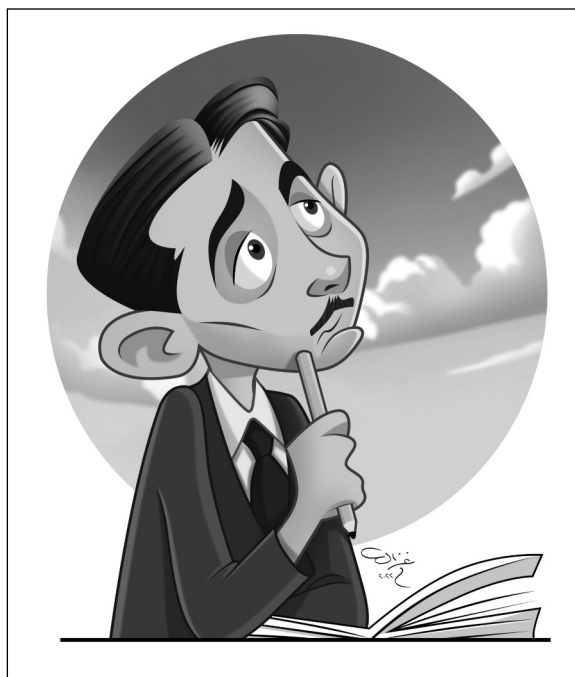
Se poate spune că literatura urmuziană mizează pe o contaminare a genurilor literare, anticipând în multe feluri epoca postmodernă. Potrivit tradiției, un gen literar este un concept categorial care permite clasificarea producțiilor literare ținând cont de diverse aspecte care merg de la genul pictural la cel narativ și dramatic, dar și pornind de la conținutul sau tipul de registru: dramatic, tragic, comic ori altfel. Codificarea genurilor implica un element fundamental de normativitate estetică, conform căruia scriitorii erau obligați să se adapteze unui model literar și erau judecați pe baza unei mai mari sau mai mici conformități cu acesta. Situația se va complica atunci când, confrunțați cu noua ordine a cunoștințelor științifice și a formelor de viață ale modernității avansate, vechile granițe dintre discipline și interdicțiile de contaminare a genurilor nu numai că nu vor avea niciun motiv să existe, ci trebuie și sparte, și depășite programatic. Susținătorii acestei schimbări de perspectivă, așa cum subliniază Michel Foucault în cartea sa *Les Mots et les choses*, sunt Hegel și Nietzsche, apoi Marx și Freud. Toate acestea au avut consecințe extraordinare: filosofia și-a dat seama că, odată cu modernitatea, fundamentul pe care s-a sprijinit în mod tradițional, adică metafizica clasică, se prăbușește și de aceea este acum nevoită să se deschidă către ceea ce este altceva decât ea însăși, adică către

literatură. Pe de altă parte, literatura va înțelege că nu mai poate îndeplini sarcina pe care acea tradiție i-a încredințat-o, adică să ducă la perfecțiune – prin crearea operei – limbajul obișnuit pentru a valida regula artei pe care s-a întemeiat și după care s-a ghidat. În acest moment, cu Urmuz se întâmplă ceva cu totul unic în literatură: ea începe să coincidă cu limbajul, adică cu delirul său absurd și cu imposibilitatea ei de a fi închisă în reguli stricte și nu se mai supune acelor imperative ale tradiției genurilor, care stabileau ce se putea spune și ce trebuia trecut sub tăcere. Este ca și cum s-ar spune că în pragul secolului al XX-lea, literatura inaugurată în România de Urmuz se rupe radical de arta elocvenței și decide să devină scris în sensul deplin al termenului așa cum o indică etimologia ei, dând viață unui gen care dislocă toate celelalte genuri literare tradiționale, fără a le desființa.

În „romanul în patru părți” *Pâlnia și Stamate*, se poate observa că lumea este reprezentată ca o monadă în care parodia gândirii filosofico-economico-istorice și științifice este evidentă în aluziile constante la Aristotel („cele șapte emisfere ale lui Ptolemeu”), Leibniz („camera-monadă fără uși

Portret realizat de Farzaneh Nouri, Iran

Portret realizat de Ghazal Muhammad, Irak

sau ferestre”), Kant și Schopenhauer („lucru în sine”), Marx („masa” spectrală „fără picioare” din *Capitalul*), Darwin („doi oameni coboară din maimuță”) într-un scenariu de vis, de o densitate simbolică extraordinară, care pare să derive direct din talmăcirea *Interpretării viselor*, unde, pentru Freud, adevăratul secret al visului nu este conținutul său latent, ci forma în sine. (...)

O altă referință filosofică se regăsește în *Fuchsiada*, text care are ca subtitlu „poem eroic-erotic și muzical, în proză”. Aici Urmuz pune în discuție în mod ironic figura metaforică a omului care trăiește în așa-numitul „nihilism activ”, eliberat de falsele valori etice și sociale ale vechii filosofii socractice, cu alte cuvinte, ceea ce Nietzsche a numit *Übermensch*, care se vede într-un anumit sens drept o măsură a tuturor lucrurilor. (...)

Dacă, referitor la discursul filosofic, Urmuz pare a intra într-un dialog dialectic – parodiindu-l, în același timp –, relativ la discursul științific se pare că există o intenție clară de a-l caricaturiza. Iată un exemplu din *Pâlnia și Stamate*: „Totuși, mai târziu, sentimentul patern învinse, și Stamate, grație calculelor și combinațiilor sale chimice, reuși să facă cu timpul, prin puterea științei, ca Bufty să ocupe acolo un post de subșef de birou” și un altul din *Ismail și Turnavitu*: „Ismail este compus din ochi, favoriți și rochie și se găsește

tea și în Grădina Botanică, iar mai târziu, grație progresului științei moderne, s-a reușit să se fabrice unul pe cale chimică, prin *syntheză*”.

Ca un adevărat artist postmodern, Urmuz este aici sceptic și ironic față de știință. Respingând ideologiile moderniste marcate de spiritul științific, autorul pune la îndoială diversele postulate ale logicii și raționalității, proclamate de gândirea pozitivistă și, în special, ia în derâdere continuarea speciei pe pământ, luând peste picior însuși omenescul, care odată cu apariția modernismului a început să își piardă trăsăturile cele mai specifice, transformându-se în figura „omului-mașină”, așa cum o prefiguraseră Descartes sau La Mettrie. Atitudinea ireverențioasă față de știință produce o scriere cinic-metafizică și uneori nihilistă în care umanul, chiar dacă inutil și fără scop, poate totuși distruge snobismul și lașitatea gândirii artei doar printr-un act de voință.

Un alt aspect care pare să caracterizeze în mod deosebit *Paginile bizare* – pe lângă referințele la discursul științific și parodia ideologiei pozitviste – este caricatura pe care Urmuz o face lumii juridice, după cum se poate citi în *Pâlnia și Stamate*. (...)

După cum am văzut, geniul urmuzian își găsește fundamentul în capacitatea sa de a „juca” între realitate și ficțiune, între semnificat și semnificant, creând un spațiu în care regulile reprezentării și ficțiunii sunt total transformate în scopul reproducerii unei imagini – de nepătruns prin mijloacele comune ale relațiilor mimetice – distorsionate deliberat ale realității. (...)

Scrierea lui Urmuz și stilul său total „antiliterar”, care tinde să submineze simbolul tradiției spiritualiste și idealiste, trebuie atribuite domeniului arbitrarului, al non-sensului, al absurdului, unde legătura dintre semnificant și semnificat este goală și iremediabil lipsită de orice conținut referențial și obiectiv. Alți scriitori, proveniți din orizonturi culturale diferite, precum Kafka, Mann, Joyce, Proust și Musil, au exprimat și ei, în diverse moduri, nevoia de a depăși convențiile literare tradiționale, dezvoltând relația complexă dintre sine și lumea modernă, care acum nu mai putea fi reprezentată prin direcțiile liniștitoare ale narațiunii moștenite din secolul precedent. Exploatând o varietate bogată de stiluri și opțiuni

structurale, literatura lui Urmuz, împreună cu cea a acestor ultimi mari autori, a dat glas nedumeririlor și contradicțiilor unei epoci care se luptă cu un principiu al evoluției tehnologice care implica inevitabil și lumea culturii. (...)

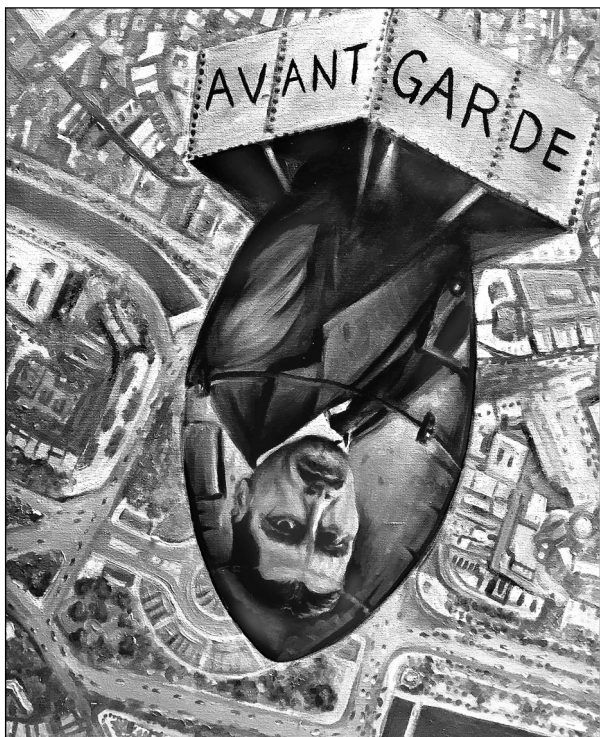
Pe baza acestor scurte considerații, s-a putut observa cum Urmuz, trecând prin filosofie, atingând știința, jurisprudența – combinate între ele cu subtilă și perspicace ironie – a creat un text fără precedent în România, evidențiind toate urmele care s-au întipărit asupra limbajelor diferitelor domenii care au contribuit la progresul (sau regresul?) civilizației umane, anticipând în unele cazuri modalități de exprimare a postmodernismului în literatură. (...) Mai mult, scriitorul ia în derâdere o modernitate a viitorului și o postmodernitate, într-o manieră distopică, unde indivizii sunt alcătuiți din resturi, din rămășițe ale exploziilor unor războaie mondiale. Nu mai e vorba de individul evoluat prin nomadism, care în devenirea lui s-a construit pe sine prin biologic și social, de individul critic, relațional, responsabil. Urmuz contrapune omul și tehnologia, în încercarea de a regândi natura fizică și mentală a ființei umane în raport cu mediul înconjurător, întrucât

progresul științei și al tehnologiei, evidente mai ales astăzi, prin avansul tehnologiei informației, al biociberneticii, al biopoliticii și al bioinformaticii, a arătat că nu există nicio limită în calea acestui „om nou”, om non-uman sau „postuman”.

Urmuzianul „postuman” este cu totul altfel; ca și în alte experiențe contemporane ale postumanului, se poate observa o pseudo-regresie de la om spre animalitate, o reînțoarcere monstruoasă a culturii la natură, conform unui proces care îl inversează pe cel al civilizației (acesta fiind rezultatul, conform paradigmei umaniste, a unei serii de progrese posibile prin stăpânirea instinctelor distructive și utilizarea raționalității). „Postumanul” prefigurat de Urmuz, în principiu, întruchipează subiectul născut din logica profitului, care astăzi poate oferi o nouă cunoaștere ontologică a ființei umane, după prăbușirea culturii umaniste. Cu *Paginile bizare*, cititorul se confruntă, în esență, cu un sens hibrid, al treilea, mixt, care constituie totuși o întrebare valabilă de la care începe o reflecție asupra diferitelor aspecte tulburătoare ale vieții sociale, politice, științifice, juridice și filosofice contemporane.

Inerții hermeneutice, stereotipuri critice și antidoturi semiutopice*

Narcis Zărnescu**

Portret realizat de Gary McMullan, Irlanda

Urmuz (se) rățăcește, de aproape un veac, prin pădurea de semne și simboluri, de interpretări critice și istoriografice însoțit, precum un Dante carnavalesc, nu de Virgiliu, ci de Caragiale și Eugène Ionesco.

Este, desigur, un stereotip mental și comparatist, care ar trebui revizuit și reevaluat, așa cum s-ar cuveni cu toate stereotipurile. În caz contrar, stereotipurile învechite vor confirma nevoia noastră de inerție, lenea intelectuală, diverse criptonostalgiei sau un paseism vetust, oarecum foto-shopat. În felul acesta, critica devine o litanie,

reglată de calendarul aniversărilor și comemorărilor, care repetă pseudocanoane sau standarde stabilite de marii critici, sacerdoți inamovibili.

Când modelele hermeneutice propuse de Eugen Lovinescu, George Călinescu sau de alți critici „canonici” au început să fie puse sub semnul întrebării sau înlocuite, avea loc, de fapt, o revoluție de catifea, *soft*, aproape firească. Călinescu îl surghiunește pe Macedonski, undeva, la periferia istoriei literare, fără să prevadă că într-o zi Adrian Marino îl va amnistia, îi va anula exilul acestui Ovidiu modern și îl va redefini ca autor canonic. La fel se va întâmpla și cu diagnosticul călinescian nemilos, pus lui Urmuz, care va fi contrazis de studiile lui Nicolae Balotă, Eugen Simion, Nicolae Manolescu, la care se adaugă mulți alți critici tineri.

Istoria ne învață că idolatrizarea unui critic, unui scriitor, a unui filosof este direct proporțională cu erorile de interpretare ale criticii. Această lege nescrisă a funcționat perfect, atât în cazul celui mai mare nedreptățit, Poetul Nepereche, cât și în cazul, mai puțin vizibil și mai puțin empatic, al meta-creatorilor: critici, de la Ibrăileanu și Lovinescu până la Călinescu; istorici, de la Xenopol și Iorga la Pârvan; filosofi, de la Conta la Negulescu și Blaga. Și lista rămâne deschisă.

Aceste resetări, necesare și periodice, explică, parțial, dinamica vieții și gândirii critice, atât în literatură, cât și în știință. Jocurile hazardului, crizelor, modelor și modelelor, provoacă perturbări, mutații și permutări în ierarhiile de

*Alocuțiune susținută la Simpozionul internațional „Urmuz 140–100” (17–19 martie 2023, Curtea de Argeș)

**Redactor-șef al revistei „Academica”, doctor în literatură comparată, doctor în științe economice; cadru universitar

valori, astfel încât se poate întâmpla, exagerând nu foarte mult, ca un produs cultural, din categoriile cunoscute, de la poezie la critică, să treacă alternativ, într-o anumită unitate de timp, din categoria apocrifă în cea canonică și invers. Fenomenul fusese observat, dintr-o altă perspectivă, de Nietzsche, atunci când scria despre *die Umwertung aller Werte* (1886), răsturnarea tuturor valorilor. Este vorba, așadar, de un fenomen general uman și, mai ales, european, dacă recitim istoria războaielor și revoluțiilor Bătrânului (in)Continent, în comparație cu cele asiatice sau transatlantice.

Am început să observ, prin urmare, de multă vreme fantomele care bântuie Europa. În topul fantomelor, primul loc este ocupat de comunism, așa cum genial și-l imagina Marx, în *Manifest* (1848): „Ein Gespenst geht um in Europa – das Gespenst des Kommunismus”. Prima traducere românească apare la Iași în 1883: „O nălucă umblă prin Europa – nălucă comunismului”. Nălucă va deveni, în traduceri ulterioare, fantomă, apoi spectru. Sensul profund rămâne neschimbat. Locul al doilea în top este ocupat de inerție, care se insinuează și ia forme neașteptate în practica limbii de lemn, ca și a gândirii de lemn, care va bântui prin lume, dar și prin „neo-umanierele” noastre moderne și postmoderne.

Mi-am propus să studiez cauzele și efectele inerțiilor mentale, spirituale, morale; istoria lor, oficială și secretă; presiunile și blocajele pe care le generează. Înainte de a mă declara continuatorul lui Labiș, în *Lupta cu inerția*, care era imperios necesară atunci, ca și acum, mi-am reamintit de Kepler, primul care folosește conceptul de inerție în *Mysterium Cosmographicum* (1597, 1621) și în *Harmonice Mundi* (1599); reluat, mai târziu, de Newton, în *Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica* (1687), care definește inerția, fără să pronunțe cuvântul ca atare: „Lex I: Corpus omne perseverare in statu suo quiescendi vel movendi uniformiter in directum, nisi quatenus a viribus impressis cogitur statum illum mutare”. Traducerea este simplă: „Legea I: Fiecare corp persistă în starea sa de repaus sau de mișcare uniformă, cu excepția cazului în care este obligat să-și schimbe starea prin o forță imprimată”.

Totuși, cineva s-ar putea întreba de ce i-am invocat pe Kepler și pe Newton? Pentru că Urmuz

merită o ascendență și un blazon, el fiind un martir al luptei cu inerția. Dar o ironie istorică sau astrală îl va arunca, din nou, post-mortem, pe Urmuz, în cercul hermeneutic, inertial, al interpretărilor critice, care nu pot depăși grupul de recurențe oficializate treptat. Nu este nici locul, nici momentul de a căuta explicații la această stare de fapt a receptării critice, explicații care se pot desfășura dinspre mentalul profund și reflexele mimetice până la spaimă și *ακηδία* sau *acedia*, unul dintre păcatele capitale, după Biblie și Sfinții Părinți. Ioan Scărarul, Simeon Noul Teolog, Isaac Sirul, Evagrie Ponticul, Ioan Casian și alții traduc *akedia* prin lene, plictis, lehamite, silă, urât, lăncezeală, moleșală, descurajare, toropeală sau chiar prin *împrăștierea cugetării*. Din „fericire”, aceste performanțe continuă să fie prezente în genomul intelectualului contemporan, fie el critic, istoric, filosof sau creator/producător de plus/minus valoare.

Campion absolut și indubitabil în lupta cu monstrul numit inerție, Urmuz, ca orice scriitor de geniu, s-a revoltat împotriva societății, a literaturii, a lui însuși, trei forme de inerție, care conduc la o lignificare și o pietrificare a limbajului. Rezultatul dramatic este non-comunicarea sau zero-comunicarea. În acest caz, singura armă care îi rămăsese era umorul absurd, gotic, lugubru,

Portret realizat de Stefano Frassetto, Italia

horror. Personajele sale vor fi ciopârțite, măcelărite, într-o autopsie simbolică, pentru ca după aceea, ciozvârte dispartate să fie montate, după o logică a umorului negru, iar părțile care lipsesc să fie înlocuite cu obiecte, formule matematice sau alți substituiți. De fapt, personajele lui Urmuz sunt moarte, sunt un fel de zombi. O lectură din perspectivă thanatică sau în registrul binar *eros vs thanatos* încă nu a fost abordată de criticii din Generația Alpha, Generația Z sau Generația Y.

După ce pariază pe Urmuz, cititorul participă la o experiență de tip Frankenstein, a cărei intensitate se poate atenua, comparând personajul-hibrid urmuzian cu ființele hibride din picturile lui Hieronymus Bosch (1450–1516) sau cu portretele lui Arcimboldo (1527–1593), compuse din legume, fructe, flori, pești, păsări sau cărți.

Urmuz nu este numai ascendentul lui Eugène Ionesco, ci și al lui André Breton, care avea să definească, în 1939, umorul negru [vom aborda comparativ, într-un viitor apropiat, similitudinile retorice dintre magia neagră și umorul negru!] ca revoltă superioară a spiritului („la révolte supérieure de l'esprit”)¹.

Recitindu-l pe André Breton, ai impresia că face o analiză a prozelor urmuziene. Pentru el, umorul negru ar fi o sinteză dialectică și contradictorie, în care se întrepătrund *umorul obiectiv* (Hegel) și hazardul obiectiv. Ca să rezolve contradicția ascunsă, care subminează demonstrația, Breton introduce ipoteza lui Freud, după care umorul, prin mecanismele sale psihosemantice pare să asigure invulnerabilitatea Eului. Concluzia lui André Breton, obscură și metaforică, este încă funcțională: „Sfinxul negru al umorului obiectiv întâlnește, pe drumeagul prăfuit, Sfinxul alb al hazardului obiectiv”².

Critica a tradus discursul voit abscons și misterios al lui Breton în fraze care descifrează, într-o perspectivă trans-culturală, umorul absurd, negru, gotic, din textele lui Urmuz. Iată diagnoza hermeneutică, în baza căreia critica românească ar putea iniția un proiect de lecturi alternative³, care să blocheze limbajul de lemn, folosit de jumătate de veac, în abordarea lui Urmuz: „Prin umorul negru, omul înfruntă viața sub focurile încrucișate ale morții și ale plăcerii, singurele «instrumente» capabile să pătrundă în ceea ce este încă neexplorat în spațiul uman”⁴.

Portret realizat de Abdelkoddouss Elmachra, Maroc

Într-adevăr, André Breton, deși nu are cunoștință de existența scriitorului român, pare că vorbește despre Urmuz, atunci când perorează despre suprarealism, umor negru sau dicteu automat. Poate că, în viitorul apropiat, publicația „Curtea de la Argeș”, prin vocea domnului academician Gheorghe Păun, va propune editorilor francezi ca în următoarea ediție a *Antologiei umorului negru* să figureze și Urmuz, care și-a câștigat dreptul de precursor de geniu al suprarealismului european, recomandat, printre alții, de academicianul francez Eugène Ionesco.

Pentru a onora mai profund și mai complex misiunea didactică, pe care am desfășurat-o timp de o jumătate de secol, atât la universitățile cu care am colaborat sau colaborez, cât și pe câmpurile de luptă ale scrisului, voi mai adăuga, și în acest eseu polemico-didactic, câteva repere-sugestii, în speranța că tinerele generații de exploratori ai literaturii își vor asuma sarcina de a dezamorsa din cultura română inerția letală, care ne subminează modul de a gândi și a decide.

Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? este o întrebare retorică de mare forță expresivă, preluată din prima *Catilinară* a lui Cice-ro, pe care o putem traduce fără Google: „Cât timp, Catilina, vei abuza de răbdarea noastră?” Această întrebarea ar trebui să ne-o punem în fiecare zi, ca

un semnal de alarmă, dar și ca un strigăt de mobilizare a energiilor spirituale, chemate să se împotrivescă mentalității de tip *akedia* care ne pustiește valorile și identitatea. Această întrebare este, desigur, și un strigăt metaforic de luptă cu inerțiile criticii literare.

O temă, plurivalentă, în abordarea reîmpropătată a lui Urmuz, ar putea fi tehnica, pe care el o clonează pentru toate prozele sale, și care se numește *colaj*. Personajele, al căror desen l-am schițat mai devreme, sunt construite prin decupări și colaje. Simpla analiză a acestei tehnici ar putea deschide portaluri comparatiste, imprevizibile, de comunicare, cu literaturile și artele europene. Câteva argumente: André Breton, Pierre-Olivier Walzer și Pablo Picasso, atribuie principiul colajului literar Contelui de Lautréamont. Georges Braque și Pablo Picasso (*Natura moartă cu scaun și baston*) realizează primele colaje picturale în perioada 1912–1913.

Din 1918 până în 1931, dadaștii și suprarealiștii manipulează în colajele lor o mare varietate de materiale; în 1911, britanicii E. V. Lucas și George Morrow scriu o poveste (*Quelle vie!*) din imagini decupate dintr-un catalog de produse; în 1918, Raoul Hausmann, Hannah Hoch și John Heartfield folosesc fotografiile; în 1919, Max Ernst va utiliza gravuri vechi, pentru colajele sale: *Femeia cu 100 de capete* (1929), *Visul unei fetițe care a vrut să intre la Carmel* (1930) și *O săptămână de bunătate* (1934). Acești creatori sunt contemporanii lui Urmuz. Cu toții au idei, teme, obsesii, spaime, revolte similare. Apare clar o constantă tehnică în transcrierea viziunilor lor despre lume: colajul. Cum se explică această comuniune și concordanță? Aici se deschide un alt orizont hermeneutic fascinant: sincronicitatea (*Synchronizität*), intuită și dezbătută de un mare psihanalist, Carl Gustav Jung, și un mare fizician, Wolfgang Ernst Pauli, laureat al Premiului Nobel.

Așadar, sincronicitatea este o *coincidență semnificativă* de fenomene fizice și psihice care sunt înlănțuite a-cauzal. Ea este efectul, dar și confirmarea că un complex psihic sau un conținut arhetipal au fost „constelate”, adică au intrat într-un proces ce angajează, deopotrivă, fenomene din lumea fizică și din universul psihicului individual⁵. Iată cum solitarul Urmuz poate fi „reinven-

tat”, cu ajutorul unor coordonate și repere existente, dar neexplorate; conectat la arhivele arhetipale și proiectat ipotetic în hiperspațiul sincronicității. Marii artiști plastici, pe care îi listez infra, contemporani, mai mult sau mai puțin, ai fostului mic anonim sinucigaș, Urmuz, ar putea reprezenta, ca să folosesc câteva metafore din zona IT, tot atâtea programe și aplicații, tools-uri, funcționale, pentru inaugurarea de noi lecturi ale operei lui Urmuz. Fiecare din cei care urmează reprezintă o lume. Cu toții simbolizează o constelație de lumi, o sincronicitate, multiversuri fractale: Carmelo Arden-Quin, Jean Arp, Georges Braque, Marcelle Cahn, Salvador Dalí, Jean Dubuffet, Max Ernst, Simona Ertan, Raoul Hausmann, Marcel Janco, Fernand Léger, Man Ray, Joan Miró, Philippe Morisson, Aurélie Nemours, Pablo Picasso, Diego Rivera, Kurt Schwitters, Michel Seuphor, Nicolas de Staël, Victor Vasarely, Maria Elena Vieira da Silva.

Niciun critic nu l-a studiat pe Urmuz în contextele expresionismelor europene sau transatlantice. Majoritatea acestor creatori sunt contemporanii lui. Similitudinile de gândire, de viziune și metaforă, imaginar și simbolistică sunt copleșitoare. Dăruiesc tinerilor generații de critici

Portret realizat de Omy García, Mexic

și hermeneuți lista scurtă de creatori europeni, din care face parte și Urmuz, care compun o impresionantă fraternitate spirituală, dincolo de frontiere și sisteme politice: Ernst Barlach, Max Beckmann, Fritz Bleyl, Heinrich Campendonk, Otto Dix, Conrad Felixmüller, George Grosz, Erich Heckel, Elfriede Lauckner, Max Kaus, Ernst Ludwig Kirchner, Käthe Kollwitz, Otto Mueller, Emil Nolde, Max Pechstein, Kurt Pinthus, Karl Schmidt-Rottluff, Franz von Stuck, Werner Scholz, Paul Thesing; Richard Gerstl, Egon Schiele, Oskar Kokoschka, Alfred Kubin, Max Oppenheimer; Constant Permeke, Gustave de Smet, Frits van den Berghe, James Ensor, Albert Servaes, Albert Droesbeke, Pierre Alechinsky; Ivan Albright, Milton Clark Avery, George Biddle, Hyman Bloom, Elaine de Kooning, Willem de Kooning; Frédéric Fiebig, Georges Rouault, Georges Gimel, Eugène Paul, Maurice Rocher, Chaïm Soutine, Antoon Kruysen, Vasyl Khmeluk, Bernard Buffet; Francis Bacon, Leon Kossoff; Edvard Munch, Vassily Kandinsky, Marc Chagall, Alexej von Jawlensky, Nathalie Gontcharova, Mstislav Doboujinski etc.

Oricare dintre acești creatori se poate transforma într-un proiect comparatist pentru explorarea și decodificarea operei urmuziene.

În perioada următoare, voi propune studii de caz, modele de cercetare, ipoteze, proiecte, pentru

conturarea unui program complex de studiere a încă necunoscutului și misteriosului Urmuz.

Note

¹ André Breton, *Anthologie de l'humour noir, Œuvres complètes*, t. 2, dir. Marguerite Bonnet, Paris, Gallimard, coll. «Bibliothèque de la Pléiade», 1992, p. 870. *Vedi* pentru istoricul receptării și ediția Pléiade 1966: A. Breton (1966). *Anthologie de l'humour noir*. Paris: Jean-Jacques Pauvert. Œuvres complètes, II. Paris: Gallimard, *Bibliothèque de la Pléiade*.

² „Le sphinx noir de l'humour objectif ne pouvait manquer de rencontrer, sur la route qui poudroie, le sphinx blanc du hasard objectif” (*Anthologie...*, p. 39).

³ Pentru sugestii hermeneutice *Vedi*, de exemplu: Jean-Luc Donnet, „L'humour et la séance”. „Le surmoi post-œdipien et la relation moi-surmoi”. „Revue française de psychanalyse” 2012/5 (Vol. 76), pp. 1649–1658. Paul-Laurent Assoun, „Le moment ou jamais : le sujet de l'humour”. *Champ Psy* 2015/1 (N° 67), pp. 25–46.

⁴ „Dans l'humour noir, l'homme affronte la vie sous les feux croisés de la mort et du plaisir, seuls capables de fouiller l'espace humain dans ce qu'il a encore d'inexploré”. [Le Brun, A. (1968). 'L'Humour noir'. In F. Alquié (dir.), *Entretiens sur le surréalisme (Actes du colloque de Cerisy de 1966)*. Paris: Mouton].

⁵ Robert G. Sacco, (2019). „The Predictability of Synchronicity Experience: Results from a Survey of Jungian Analysts”. *International Journal of Psychological Studies*. Canadian Center of Science and Education. 11 (3): 46–62.

Martie

23 martie: În cadrul seriei de conferințe ale Academiei Române „Conexiuni”, prof. univ. dr. Mihai N. Ducea, membru corespondent al Academiei Române, a prezentat prelegerea „Memoria timpului geologic”. Conferința s-a raportat la cercetări recente care pot stabili cu precizie dacă un anumit fenomen geologic s-a petrecut în urmă cu milioane de ani sau mai recent.

30 martie: Institutul de Geografie al Academiei Române a organizat sesiunea omagială dedicată împlinirii a 150 de ani de la nașterea geografului francez Emmanuel de Martonne („La cérémonie solennelle à l’occasion du 150e anniversaire de la naissance d’Emmanuel de Martonne”). Sesiunea s-a desfășurat în limba franceză și a avut loc în Aula Academiei Române. În deschidere au luat cuvântul acad. Nicolae-Victor Zamfir, vicepreședinte al Academiei Române, și ES Laurence Auer, ambasadoarea Franței în România. Manifestarea a fost moderată de acad. Dan Bălțeanu, directorul Institutului de Geografie al Academiei Române și președintele Comitetului Român de Geografie. Sesiunea a reunite cercetători din cadrul Academiei Române, specialiști din mediul universitar românesc, precum și invitați din universitățile franceze, între care: prof. Amaël Cattaruzza, președintele Comitetului Francez de Geografie, prof. Eric Fouache, de la Universitatea Sorbona, și prof. Gaëlle Hallair, de la Centre National de la Recherche Scientifique din Paris.

30 martie: Academia Română prin Secția de arte, arhitectură și audiovizual, în parteneriat cu Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”, a organizat proiecția-dezbatere „Pălării feminine în perioada La Belle Epoque – frumusețe și reprezentare”, susținută de drd. Raluca Partenie. Evenimentul a avut loc în Sala de consiliu a Academiei Române. Prezentarea a pornit de la constatarea că moda de la sfârșitul secolului al

XIX-lea rămâne un etalon de eleganță feminină și rafinament vestimentar.

31 martie: Acad. Mircea Dumitru, vicepreședinte al Academiei Române, a deschis prima ediție a seriei de conferințe „Stările generale ale filosofiei”, organizată de Departamentul de Filosofie și Centrul de Filosofie Aplicată din cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Conferința susținută de acad. Mircea Dumitru s-a intitulat „Promisiunile și «eșecurile» filosofiei”. Principalul obiectiv al manifestării a fost lansarea unei dezbateri naționale cu privire la situația filosofiei în România, înțeleasă ca profesie, ca domeniu de studiu și de cercetare, ca materie de reflecție și instrument de înțelegere a devenirilor lumii actuale (detalii, accesând site-ul Universității).

Acad. Mircea Dumitru și prof. univ. Daniel David, membru corespondent al Academiei Române și rector al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, au susținut împreună dezbateră „Despre conștiință”.

Aprilie

4 aprilie: În Aula Academiei Române s-a desfășurat Adunarea generală festivă dedicată împlinirii a 157 de ani de la înființarea Academiei Române. Evenimentul a fost deschis de acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române. Acad. Dorel Banabic, președintele Secției de științe tehnice, a prezentat succint evoluția și dezvoltarea cercetării fundamentale în mediul academic și rolul acesteia în societate.

Cu acest prilej, prof. Adrian Bejan, membru de onoare al Academiei Române, a susținut conferința „Libertate, frumusețe, evoluție, natură”.

20–28 aprilie: Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a găzduit expoziția „Trei decenii de memorie. Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței”, organizată de Fundația Academia Civică – Memorialul Victimelor Comunismului. Au luat cuvântul acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, Ana Blandiana, membru 123

corespondent al Academiei Române, fondatoarea Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței, președinta Fundației Academia Civică, și prof. ing. Nicolae Noica, membru de onoare al Academiei Române, director general al Bibliotecii Academiei Române.

Expoziția a fost prilejuită de împlinirea a 30 de ani de la începuturile Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței și prezintă, cu ajutorul imaginilor și documentelor, istoria și activitatea acestei instituții.

20 aprilie: În cadrul Conferințelor Dalles ale Academiei Române, pr. prof. dr. Wilhelm Dancă, membru corespondent al Academiei Române, decanul Facultății de Teologie Romano-Catolică, Universitatea din București, a susținut conferința „Paștele creștin și Paștele evreiesc. Asemănări și diferențe”. Paștele este cea mai mare sărbătoare a creștinilor, iar pentru evrei este una dintre cele trei sărbători de pelerinaj la Templul din Ierusalim.

26 aprilie: La Fundația Națională pentru Știință și Artă, în cadrul ciclului de conferințe „O după-amiază la Fundație”, acad. Maya Simionescu, directoarea Institutului de Biologie și Patologie Celulară „Nicolae Simionescu” și președinta Secției de științe biologice a Academiei Române, a prezentat conferința „Povestea celulei. O lecție de viață”.

27 aprilie: În Sala de consiliu a Academiei Române s-a desfășurat proiecția-dezbatere „Prețul celui prețuit... Icoane rusești în spațiul românesc în secolele XVII–VIII”, susținută de dr. Cristina Cojocaru, cercetător științific la Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”. Evenimentul a fost organizat de Academia Română, prin Secția de arte, arhitectură și audiovizual, în parteneriat cu Institutul de Istoria Artei „G. Oprescu”.

27 aprilie: În seria de conferințe „Conexiuni” ale Academiei Române, dr. Gabriela Haja, cercetător științific principal, la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, a susținut conferința „Începuturile teatrului românesc”. Conferința pornește de la constatarea că reprezentările teatrale în spațiul țărilor române își au

originea în manifestările teatrului popular și în obiceiurile lumii rurale.

Mai

4 mai: Academia Română a organizat conferința „Rolul ARN non-codante în cancer. Povestea unei descoperiri”, susținută de prof. dr. George Călin, specialist în cadrul M.D. Anderson Cancer Center de la Universitatea din Texas. Evenimentul a avut loc în Aula Academiei Române și a constituit cea de-a cincea conferință cu public din seria „Ora de știință. Invitații Academiei Române”. Manifestarea a fost moderată de acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române, și a fost alcătuită din două părți: prima dedicată expunerii, iar cea de-a doua, dialogului cu publicul.

16 mai: În Aula Academiei Române s-a desfășurat sesiunea omagială „Jacques Elias (1844–1923)”, organizată de Fundația „Familiei Menachem H. Elias”. Acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, a deschis lucrările sesiunii comemorative cu un cuvânt de salut. Evenimentul a fost moderat de acad. Maya Simionescu. Au mai luat cuvântul:

– ES Reuven Azar, ambasadorul Israelului în România, *Profunda filosofie evreiască a lui Jacques Elias*;

– acad. Mugur Isărescu, președintele Băncii Naționale a României, *Emisiunea numismatică emisă de Banca Națională a României cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la moartea lui Jacques Elias*;

– acad. Gabriela Marinoschi, președinta Fundației „Familiei Menachem H. Elias”, *Jacques Elias – filantrop luminat*;

– dr. Irina Cajal-Marin, director și administrator delegat al Fundației „Familiei Menachem H. Elias”, *Jacques Elias – un donator de excepție pentru înălțarea României*;

– prof. univ. dr. Nicolae Popa, *Testamentul lui Jacques Elias, expresie a sufletului și generozității sale*;

– conf. univ. dr. Felicia Waldman, *Jacques Elias – întruchiparea tradiției filantropice evreiești*.

Cristina Popescu, director general al Rom-filatelia, a prezentat emisiunea filatelică dedicată împlinirii a 100 de ani de la moartea lui Jacques Elias, iar Ioan Pavăl, primarul comunei Dumbrăveni, a adresat un scurt cuvânt despre mecenatul cultural.

Sesiunea comemorativă s-a încheiat cu un imn Kaddish oficiat de cantor Emanuel Pusztai, urmat de alte două momente omagiale: decernarea medaliei „100 de ani de la moartea lui Jacques Elias”, emisă de Banca Națională a României, și concertul susținut de Corul Național de Cameră „Madrigal – Marin Constantin”.

Cu acest prilej Biblioteca Academiei Române a organizat expoziția „Jacques Elias (1844–1923)”, vernisată în Sala „Theodor Pallady”.

17 mai: A avut loc Adunarea generală a Academiei Române, în care, prin vot secret, au fost aleși patru membri de onoare:

– membri de onoare din țară: Alexandru Virgil Ștefan Mareș, Secția de filologie și literatură; Gheorghe Popa, Secția de științe fizice;

– membri de onoare din străinătate: Ioan Negruțiu (Belgia), Secția de științe agricole și silvice; Gheorghe Samachișă (California), Secția de știința și tehnologia informației.

18 mai: Academia Română, prin Secția de științe istorice și arheologie, a organizat sesiunea științifică „Alexandru Ioan Cuza – 150 de ani de la moarte”. Au susținut alocuțiuni:

– acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, *Alexandru Ioan Cuza – ctitor al României moderne*;

– acad. Victor Spinei, președintele Secției de științe istorice și arheologie, *Unirea Principatelor – perspective bibliografice*;

– prof. Gheorghe Cliveti, membru corespondent al Academiei Române, *Cinstirea memoriei împăratului Napoleon al III-lea și ceremonia înmormântării domnitorului Alexandru Ioan Cuza în România anulul 1873*;

– prof. Ioan Bolovan, membru corespondent al Academiei Române, *Epoca lui Cuza în opera lui Alexandru Lapedatu*;

– acad. Dorina N. Rusu, *Alexandru Ioan Cuza – fondator și donator al Academiei Române*;

– prof. Dumitru Vitcu, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” din Iași, *Alexandru Ioan Cuza: conduită politică și operă reformatoare unice la scara istoriei naționale*.

Evenimentul s-a desfășurat în Aula Academiei Române și a putut fi urmărit și pe platforma ZOOM.

18 mai: În Sala de expoziții „Theodor Pallady” a fost vernisată expoziția „D.A. Sturdza. Memoriu asupra portretelor domnilor români”, organizată de Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române. Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române aduce un omagiu acad. D.A. Sturdza, unul dintre cei mai mari donatori ai Academiei Române.

24 mai: Academia Română, prin Secția de științe tehnice, a organizat sesiunea omagială „Academician Radu Voinea – 100 de ani de la naștere”. Au susținut alocuțiuni: acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române; acad. Ioan Dumitrache, secretar general al Academiei Române; acad. Dorel Banabic, președintele Secției de științe tehnice; ing. Nicolae Noica, directorul Bibliotecii Academiei Române, membru de onoare al Academiei Române; dr. Tudor Sireteanu, membru corespondent al Academiei Române; prof. Daniel Condurache, membru corespondent al Academiei Române; prof. Valentin Ceaușu, Universitatea Politehnică din București; prof. Corneliu Berbente, Universitatea Politehnică din București; dr. ing. Mihai Mihăiță, președinte de onoare al Academiei de Științe Tehnice din România; dr. ing. Tudorel Dumitrașcu.

24 mai: În cadrul conferințelor „Ora de știință”, invitatul Academiei Române a fost prof. univ. dr. Mihaela Miroiu, Școala Națională de Studii Politice și Administrative. Prof. Miroiu a susținut conferința „Fundamentele etice ale democrațiilor liberale”, în care a arătat legătura intrinsecă dintre etică și politică în democrațiile liberale și că ruptura produsă între morală și politică este specifică regimurilor autoritare. Moderator al conferinței 125

a fost acad. Marius Andruh, vicepreședinte al Academiei Române.

25 mai: În cadrul Conferințelor Dalles ale Academiei Române, prof. univ. dr. Mircea Dușu, directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române, a susținut conferința „Constituția României Mari (1923–2023). Proiect de țară întregită, viitor democratic și european”.

25–26 mai: Academia Română, prin Secția de filologie și literatură, Biblioteca Academiei Române și Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, în parteneriat cu Muzeul Național al Literaturii Române, Fundația Națională pentru Știință și Artă, a organizat simpozionul internațional „Eugen Simion – 90”, eveniment consacrat operei și personalității criticului, istoricului literar, profesorului universitar și academicianului Eugen Simion care a reprezentat una dintre constantele valorice ale literaturii române postbelice. În Aula Academiei Române au luat cuvântul: acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române; prof. Thierry de Montbrial, membru de onoare al Academiei Române (Franța); Lucian Romașcanu, ministrul Culturii; IPS Ioan Robu, membru de onoare al Academiei Române; prof. Serge Fauchereau, membru de onoare al Academiei Române (Franța); acad. Mircea Martin; Ioan Păvăl, primarul comunei Dumbrăveni; prof. Ioan Cristescu, directorul Muzeului Național al Literaturii Române.

La Fundația Națională pentru Știință și Artă au luat cuvântul: prof. Thierry de Montbrial,

membru de onoare al Academiei Române (Franța); prof. Jean-Jacques Askenasy, membru de onoare al Academiei Române (Israel), prof. dr. Sorin Alexandrescu, membru de onoare al Academiei Române, prof. Michael Metzeltin, membru de onoare al Academiei Române, Mihai Cimpoi, membru de onoare al Academiei Române (Republica Moldova), Virgil Tănase (Franța).

La Biblioteca Academiei Române a fost inaugurată Sala de lectură „Eugen Simion”.

Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu” a organizat colocviului „Eugen Simion – modelele criticii românești”, în cadrul căruia au susținut comunicări cercetători din Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, profesori universitari, invitați. Colocviul, coordonat de prof. univ. dr. Lucian Chișu, s-a desfășurat pe secțiuni, care au fost urmate de discuții.

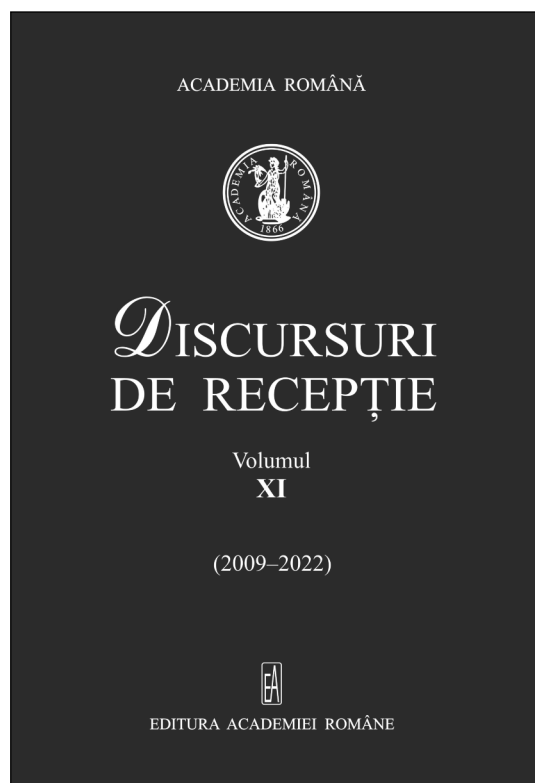
ARCUB a găzduit expoziția artistului Mircea Dumitrescu, dedicată academicianului Eugen Simion.

La Muzeul Național al Literaturii Române a fost prezentat un documentar despre academicianul, profesorul Eugen Simion, *Oameni de aproape*, realizat de Ileana Ploscaru Panait. A urmat masa rotundă „Eugen Simion” la care au vorbit: Mihai Cimpoi, membru de onoare al Academiei Române (Republica Moldova); prof. Serge Fauchereau, membru de onoare al Academiei Române (Franța); Valeriu Matei, membru de onoare al Academiei Române; Virgil Tănase (Franța); Ion Pop, membru corespondent al Academiei Române. Evenimentul a fost moderat de prof. Ioan Cristescu, directorul Muzeului Național al Literaturii Române.

DISCURSURI DE RECEPȚIE

Volumul XI (2009–2022)

Volumul al XI-lea al seriei bine-cunoscute aduce în atenția publicului discursurile de recepție susținute în Aula Academiei Române în perioada 2009–2022 de academicienii Aurel Iancu, Mircea Malița, Eugen Segal, Alexandru Vulpe, Ioan-Aurel Pop, Marius Andruh, Gheorghe Păun, Constantin Ionescu-Tîrgoviște, Cristian Hera, Dorel Banabic, Nicolae Anastasiu, Daniel Dăianu, Dan Dubină, Octavian Lazăr Cosma, Ion-Gheorghe Boldea și Victor Spinei, ca și răspunsurile rostite cu acest prilej. Lucrarea este însoțită de un substanțial indice general.

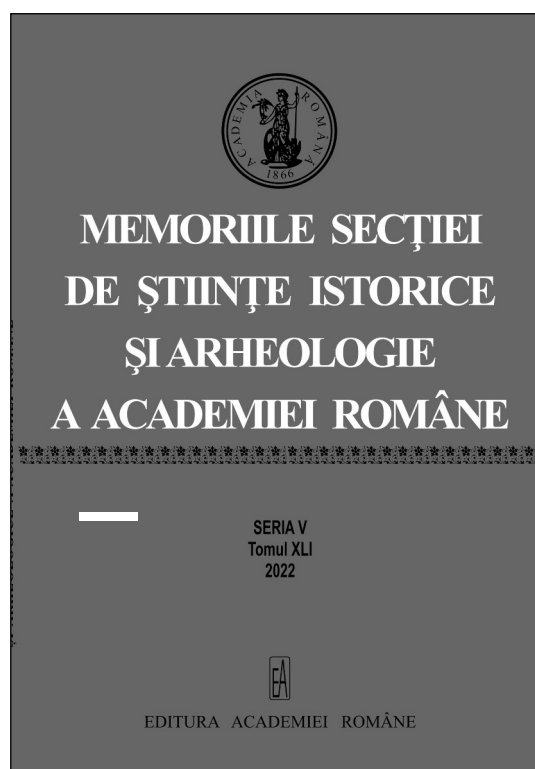
MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE

ISTORICE ȘI ARHEOLOGIE

A ACADEMIEI ROMÂNE

Seria V, Tomul, XLI, 2022

Tomul cuprinde studii semnate de Lucrețiu Mihăilescu-Bîrliba, Gheorghe Cliveti, Dumitru Vitcu, Ioan-Aurel Pop și Mircea-Cristian Ghengea. Rubrica *Restitutio* aduce în prim-plan lucrarea lui A.D. Xenopol *Expunere pe scurt a principiilor fundamentale ale istoriei. In honorem* pune sub semnul sărbătorii activitatea a doi istorici: Vasile Pușcaș și Ioan Bolovan. Părți substanțiale din volum sunt dedicate *Vieții academice* și *Recenziilor*, urmate de *Premiile* acordate lucrărilor din domeniul științelor istorice apărute în anul 2020, apoi, în *In memoriam*, sunt omagiați patru istorici contemporani. Ultima rubrică, *Addenda*, completează, printr-o serie de fișe, *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori. De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București,
tel: 021.318.81.06/2712, 2713

Abonamentele la revista „Academica” se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica”, serviciul difuzare (Ioana Tălpeanu)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.

ISSN 1220-5737 130 PAGINI

PREȚUL 6 lei